ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2026. augusztus 20. XXVI. évfolyam, 3. sz.



ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka
Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)
Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos
Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)
Olvasószerkesztő: Gubás Ágota
Lektor: Kulhanek Edina
Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor
Számítógépes tördelés: Harangozó Attila
Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka
Nyomdaigazgató: Özvegy Károly
Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő
A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.
Telefon/fax: (+381)-24/542-069
E-mail: gubasagi@gmail.com
A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs *honlapon*.

E számunkban válogatást adunk a zombori születésű Berend Iván festőművész munkáiból.
A címlapon: Kikötő vörös toronnyal
A hátlapon: Sárkányölő

Támogatók:

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY TÁMOGATÁSÁVAL
MINISZTERELNÖKSÉG NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR Alap

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY

MMA MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata / főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) – . – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. – Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Döbrentei Kornél Szonettek Mohácshoz 5

Bertha Zoltán „Felöltözöm mennybe, földbe” – *Serfőző Simon költészetéről* 8

Serfőző Simon Versek 14

Stanyó Tóth Gizella Össze tudunk-e fogni nemzeti minimumunk meghatározásáért? 17

Mezey Katalin Naplójegyzetek XXXIV. 23

Mihályi Molnár László Két pogány közt reménységgel – 100 év a Felvidéken 26

Borsányi Katinka Versek 37

Mérey Katalin Háromszor vitte el a fekete autó – II. rész 39

Cey-Bert Róbert Gyula – Csámpai Ottó Atilla unokái vagyunk! 43

Tóth Marcell Kísérlet Aradon egy, a Tanácsköztársasággal szembeni kommunistaellenes magyar kormány létrehozására – II. rész 49

Gutai István Megszöktem volna 66

Julesz János Versek 69

Tráser László Cédulák XLVIII. 70

Serdült Benke Éva Az Úr becsületes szolgája – *Márton Áron emlékezete* 73

Molnár Imre Az egyetemes magyarság szolgálatában: Komlóssy József 86

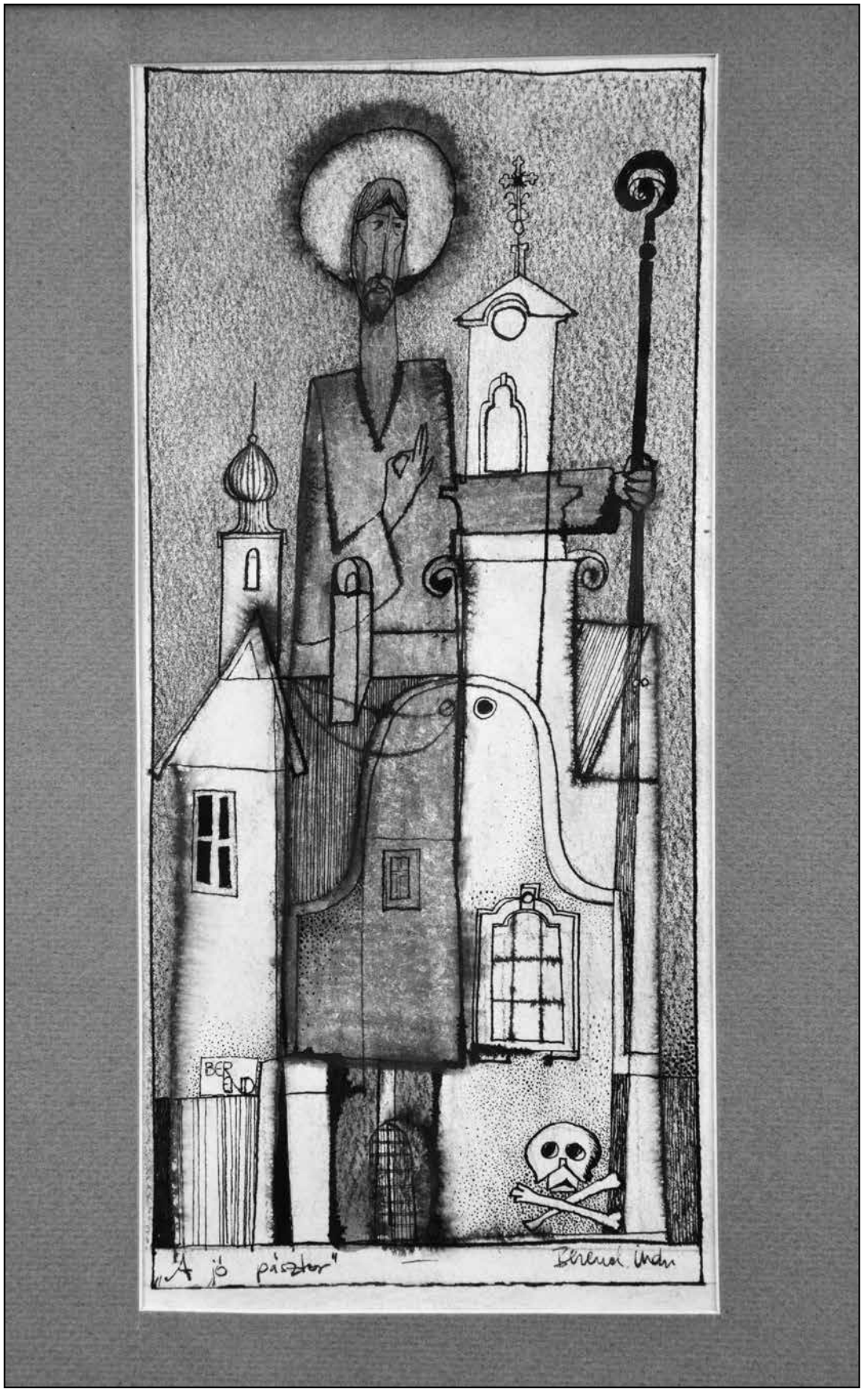
Gyémánt Richárd A történelmi Torontál vármegye Nagykikindai járásának etnikai és vallási viszonyai – I. rész 90

Feledy Balázs Lírai oldottságú konstruktivizmus 112

Berend Iván életrajza 114

Színes melléklet 117

E számunkban a zombori születésű Berend Iván festőművészt mutatjuk be.



A jó pásztor

Döbrentei Kornél

Szonettek Mohácshoz

I.
Mátyás halála

Földön, mennyben fölkent szakrális király,
csak az Úrnak térdhajtó Mathias Rex.
Az igazság-böjtösök hada kivár,
holtod után mondák hőseként tüntetsz.

Birodalmad több, mint hatalmadban áll,
s csekély, mert az Isten mindent visszavesz.
Kalodában korona-mély éghatár.
Lidérckedő lángész, reneszánsz vátesz,

jósjelt nem látsz, mert Beatrix főasszony
– míg szősz világüdvre méltó terveket,
bölcsült eszelősként elméd kergeted –

dönt: maszlaggal sírba miként fagyasszon,
alja némber! Ábrándtalan maradott
a hon: Mátyás és az igazság halott.

II.
Az elbocsátott fekete sereg

Nem illó hullafoltok a felszínen.
Fárosz-ország fénye rokkant, kesereg.
Visegrádi pompa fakóba billen.
Kinizsi oszlatta fekete sereg

nem gyámolít trónt, nem szolgálnak híven
hollót. Habsburg, török sem rest, ám pezseg.
Bűn: bő távon rövidlátás a minden,
elsöprő győzelmük ez érleli meg.

Nándorfehérvártól uralg egy álom:
légyen Mátyás császár, s a pápa Bakócz,
de a valóság gyötretőbb dörzs-daróc.

Ember-vágyból istenit mint csináljon?
Más erők működnek itt alattomban.
Füstbe megy a terv, ha tűzbomba robban.

III.
A kirablott királyság

Közép-Európán s túl a trónterem,
ellátszik napkelettől napnyugotig.
Gyülevész horda romláskor ott terem,
tüstént rabol kincseket, nem nyughatik.

Dél-harangszó, Bonfini s *egyéb* elem.
Ínyenc ízlésen baljós folt nem vakít.
Prédáló latorság sem istentelen,
híg erkölcsöt tömött zsebük alakít.

Ha ínségben az ország, koldusszegény,
vesztére áldomás-kupát kiinnák,
aranyat fialló, gazságra serény

orgazdák. S hol az elherdált korvinák?
Gyónás? Eh, mind piperkőc verőlegény!
Fagyott szőlősarjból nem kél borvirág.

IV.
A Dózsa-trónusig

Rian országrepesztőn vérbő szüret,
s nyakunkon nyűg a török veszedelem.
Ám az éhkoppon tartott nép nem tűrhet,
lázad magyar, martalóc magyar ellen.

Bigott önfiaktól szúrt sebünk: küret.
Végvár-hazánk kényre-kedvre védtelen.
Nem serken szabad ábránd, csak kövület.
Önvádként a bűnt szemükre vethetem.

Parlagföldünk kapuja nyitva-tárva.
Megérte, méltón lépjen színre Dózsa,
s janicsár-üdvért izzon el trónusa?

Elvilágolt láng, önvetkezőn árva.
Hódoltsági magyarság – hangyamorzsa.
Kié a káposzta s a java-torzsa?

V.
A terror

Turáni bosszúszomj mindent megelőz.
Hungária oda, már mit se számít.
Álnokvágy beste ideát betetőz,
szenvedély-járom, megkövetel bármit.

Most testvért gyilkolni hajszol a vérgőz.
Gyötrő kínt Erdély ura látni áhít,
jobbágy, hóhér-dúlt véredbe hengergőzz,
vészbíráktól bukdácsolsz keresztfádig.

Hadra fogható virtusunk megcsappant.
Vas fejék a Dózsa-hagyaték, rábír,
el ne fuss, itt helyben maradjál mártír,

vagy fújtatva lélegezz, gyökér-alant.
Allah akbar! szól, s űrt kong a közkvóta:
bűntudat s pénz? Tétlen teng Európa!

VI.
Mohácsnál

Olykor a puszta elszánás nem elég.
Megmenthet hazát országos hevület.
S érsekhez nem kard, a kereszt illenék,
tizedelt lófőket zsibbaszt rémület.

Túl szultán-hű temérdek janicsár,
honi elmén edzett s Júdás-Zápolya:
hitszegés-ikon, kivár. S Lajos király
holt. Csele-ér, égbitorló pocsolya,

a vizén járt Szapolyai, s cserébe
mocsári jussa: országalma, jogar,
palást. A korona-szabadság fukar.

Nagyhatalmi uralgásunknak vége!
Szpáhi-vasnak mindegy, főrend vagy paraszt –
jobbágy *anyaföldön* nem ért ugyanazt!

VII.
1541, három részre tépve

Felfuvalkodott, dölyfös nemzet-elit,
hol talmi ripők hág hatalmi térbe,
fennhéjázón elsüllyedt agy nem repít –
figyelmezzetek: körmönfont a béke!

És rá tizenöt évre megszületik
korai s új trianonok ősképe.
Tudjuk, belénk mérget ma ki telepít,
s azt, ki való Hunyadi örökébe?

Kifutópályánk orvul elorozzák,
magaslesnek emelnek tar hokedlit:
bevált önakasztás, korszerűn avítt.

Ím, három részre tépve Magyarország!
Elkapart ódium, búvárlunk megint?
Pátriánk tovább rothasztják bűneink!

Pomáz, 2026. április 21.

VIII.
Nekünk Mohács kell?

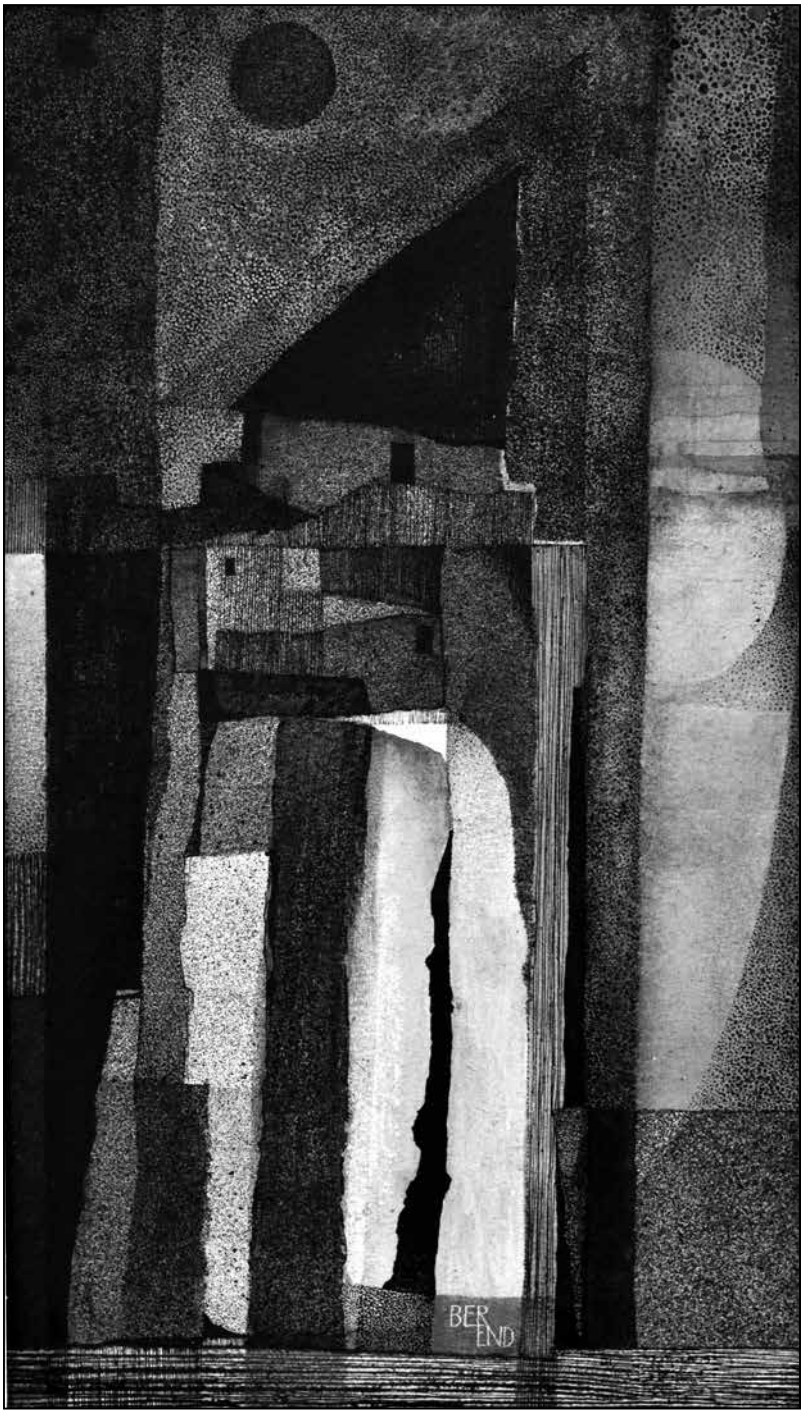
Mohácsi vészekből immár untig elég!
Víttunk élet-halál tust, s szívünk nem palánk:
hit-erőd, s kik létünk balsorsba terelnék,
győzelmünk is kudarcként zúdítnák reánk.
Hét próbát kiálltunk. S Mohács kell? Nem igaz!
Szabadpáholyos Ady, protestál dühöd,
sunyiknak hangod rombolás-nyitány s vigasz,
szertehúzást fröcsköl tajtékzó ördögöd.

Megszámláltattunk, tékozolni nem lehet,
a disznófejű Nagyúr ellen tán igen.
Miénk több ezredéve tartó ütközet,
bár a böllérkésen felül áll az Isten.
Nekünk Mohács kell? Vigyázó ébresztésnek
csökött! Alkusz-béke is behajt véradót.
Csürhés tömeg: mindenkor mindent lekésnek,
veszésünkhöz tort ülnek, harctér-dáridót.

Nem békét hoztam, mondá Jézus, de kardot,
„Szembeállítom apákkal a fiakat”,
nem fegyverrel kényszerít ki virradatot,
gyilok-él csorbul, elme-tűz heve marad,
amúgy sem ott tátong a sír, ahol ássák,
örvénylő habokon bukdácsol a bárka,
életfogytos reménnyel, hogy látva lássák,
bent utódok ínséges génrakománya.

Kilencszázhétben szittya-mag hadúr, Árpád,
máig élteti sarjait a diadal,
mohácsi vészen pozsonyi csata túllát.
Évtizedekig betiltották, mert Magyar!
Pozsony s Dunán inaló német-római császár!
Uram, gigász elméd konokul sugárzod,
lám, uszult had foghegyről ellenünk ágál.
Mohácsra Don, halál, itt a te fullánkod!

Pomáz, 2026 májusában



Titkok háza

Bertha Zoltán

„Felöltözöm mennybe, földbe”

Serfőző Simon költészetéről

Eget, földet, mindenséget átlátó tiszta beszéd Serfőző Simon költészete – több mint hatvan éve a magyar létezés egész metafizikai érték- és lényegvalóságát sugárzó líramű. Az anyaföld, a szülőhaza, a tanyaország roppant mélységeiből már legkorábbi verseiben is felnézett és fölérzett a magasságokig („Nincs tele földdel a szám, mint a fehér / lókoponyáké a dombon, / felkiabálok a fákra, suhogtatják, emelik / az égbe gyermekkorom”) – s bő hat évtized múltán is erről tesz vallomásos tanúbizonyságot: hogy a földtől az égig száll a tekintete, sőt ő maga változik emberfölötti jelenséggé, azonosulván a teremtett világ teljes szemhatárának misztériumával: „Felöltözöm mennybe, földbe, / s kiállok a mindenség elé”; „Arcom körben a messzeség”; „Az eget, földet nézzétek, / ha engem mégis / látni akartok egyszer.” Az e világi meggyötört otthonosság és a kitárulkozó kozmikus szabadság távlataiba helyezkedvén hirdetheti hitelesen személyes és közösségi sorsigazságát: „Arcunk az ég”. Amint azt költői életművének (a 2003-ban a Püski Kiadó, az Írók Alapítványa és a Széphalom Könyvműhely közreadta *Közel, távol* című összefoglaló válogatását követő) újabb monumentális foglalata – a reprezentatív gyűjteményes verseskötet (Bp., Magyar Napló Kiadó, 2019) – rögtön a főcímében is kiemeli. Ez az 1959-től 2019-ig tartó hat évtized eredményeit, teljesítményeit mintegy betetőző könyv (2019-ben az MMA az Év Legjobb Könyve díját is elnyerve) a zeniten tartja a költő pályáját – akit 2013-ban a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjává választottak, 2016-ban Kossuth-díjjal, 2025-ben a Nemzet Művésze elismeréssel tüntettek ki, s akiről az első átfogó monográfia (Bakonyi István tollából, a lakiteleki Antológia Kiadó jóvoltából) már 2012-ben megjelent. S akiről az összegyűjtött költemények (tehát az *Arcunk az ég*, 2019) kötetének csaknem félszáz oldalas, nagy kísérő tanulmányában a kötet- és szöveggondozó Jánosi Zoltán ezt összegzi: „A nemzet történelemből, sorsból, tapasztalatból lírává lobbant lelkiismereteként szólal a vidék Magyarországának századok óta a lét igazi értékei alá szorított, mellőzött, bántott emberi közösségei nevében. »De itt vagyunk, / maradék magunknak megvagyunk, / akárcsak a fák az Alföldön végig. / Ha ritkulnak is sorban. / Utánuk újak tűnnek föl, / emelik águkat magosra.« (*Útjában az időnek*) Lírájának jövendő folytatásához elemi irányfénynek ezért az kívánható, hogy versekbe égett, költészetté nőtt sorsa: művilága úgy teljesedjen tovább, hogy az általa érzékelt és lefestett helyzetből a vidéket s a teljes országot kiszakító boldog fordulatról is minél előbb számot adhasson. Amely egyszer talán – akár a rég várt, a legnagyobb, az egyetlen vágy, aminek eléréséért e költészet létrejött – hirtelen valóban itt terem, megtestesül, beteljesítve a vallomást a legszebb és a legméltóbb célról. Aminek csillogóan következetes akarásáról, az ég és föld között, de Magyarország földjén állva, teljes küldetésével ekként vallott – egész pályájára vonatkozó érvényességgel – a költő: »Bekóborolok időt, mindenséget, / valahol ráleljek végre / földön vagy a hetedik égben.« (*Ráleljek végre*)”

*

Serfőző Simon – kismonográfia; második, bővített kiadás: ez a címe Bakonyi István már említett, 2025-ben újonnan, felgazdagítva megjelent monográfiájának, amely ugyancsak a lakiteleki Antológia Kiadó gondozásában látott napvilágot. Ebben a jeles irodalomtörténész – a *Megtart e föld s fölemel* című fejezetben – azt summázza, hogy a költő sugallatosan „megfogalmazza ősei tiszteletét, viszi tovább a nyelvi örökséget, a tisztességes munka becsületét”. S hogy változat-

lan alapérték nála „a hűség, az igazságkeresés. Függetlenül a tágabb környezet viszonyaitól, az éppen uralkodó társadalmi rendtől”. És hogy „egy kemény és erkölcsös, bár nyilvánvalóan nem tökéletes világ értékeit örökíti tovább Serfőző Simon kései költészete is. A hatalommal szemben álló kisemberek, a kisemmizettek szemszögéből”. Lenyűgözően kiteljesítve ezt a múltat és jelent összekötő lírát – „így, nyolcvan fölött”.

A rögvalóságtól az éteri szférákig szárnyaló költői világképet kezdettől az égig hegyesedő akácfák, a Holddal érintkező szalmakazlak népesítik be, a mindenségbe suhanó vadludak szülőföldi tanyavilágát örökítve meg, s az ezekhez fűződő – és bármily elszakadások ellenére is sugallatosan megőrzött – hűség, a „hazajáró” ragaszkodás fénylő szilárdságát kristályosítva ki. „Az én anyám / ez a faluhatár, / gátoldal, / ez a faluvég már” – hangzik egy ilyen alapélményt mintegy credóként megvalló konfesszió, a kötődés tárgyilagos, szűkszavú, de a hovatartozás primordiális energiáit így még inkább felmozdító himnusza. A régi paraszti, alföldi életvilág tárgyi és lelki közege az a felnevelő és ihlető élményforrás, amely ennek a sajátos varázslatokkal töltekező lírikumnak a karakteres identitását biztosítja. Mert minden élménytitok, érzés- és látáshorizont, szellemi perspektíva, minden magatartásmeghatározó ösztönzés innen ered és ebből fakad. Mert a valahai paraszti létküzdelem, a falusi-tanyasi nyomorúság és nekifeszülés megélése éppen nem szűkösséget jelent: ellenkezőleg, a szegénységben, a szegénység ellenére is megvalósuló és föltáruló emberség, emberi teljesség átérzésére tanít. Ahol Holddal világítottak, ott az emberlét metafizikai és kozmikus dimenziói nem válnak szét a hétköznapi erkölcsiség, az érzelmi bensőség, a szellemi készenlét legtisztább lehetőségeitől. A történelmi létromlás ennek az autentikus közösségi otthonteremtő igyekezetnek és valóságnak a szétverése és meggyalázása. Serfőző Simon költészetének alapvető egzisztenciális jelentéstartalmait ez a felismerés és tisztánlátás teliti. Az időben, a múltban elsüllyedő – mert tékozló erőszakkal szándékosan is elpusztított – létezésformák megelevenítése, az emlékek ezernyi érzelmi árnyalattal színezett kivetítése, a személyes életút, a kiszakadás-kiemelkedés, a tömegszállásos nagyvárosi elidegenedés, illetve a morális-spirituális hazatalálás sokféle örömöt és keserűséget hordozó megjelenítése, a nemzetsorvadássá fajuló értékvesztés diagnózisa és tudatosítása: mindez egyben megrendítő lírai krónikája utóbbi fél- vagy háromnegyed évszázados nemzettörténelmünknek. Sorsvállaló vallomástétel és eszméltető igazságbeszéd egyszerre. Példázatos öntanúsítás és kitágított érvényű helyzetdemonstráció. A látóhatárában (ahogyan Vasy Géza jellemezte) „a tanyától a hazáig” ívelő meditatív vagy profetikus létösszegzés. A „kitartó sors- és közösségvállalás, a kiindulópontot soha nem felejtő, és az ahhoz mindig viszonyító lelkiismeret” (Nagy Zita szavaival).

De hogy ez a megindító sorsbeszéd milyen nyelvi-poétikai sajátosságokat ötvöz, s miképpen képes a látvány- és látomásteremtés misztériumában a történeti téridő, az egyéni és kollektív élményszférák, az emberi értékvilágok és létminőségek annyi változását és lényegvonatkozását megragadni: ez külön értekezések és monográfiák témája lehetne. Hogy például milyen lelkületi mélységperspektívák feszülnek az általában rövidre szabott, olykor tőmondatossá redukált leíró-megnevező sorokban, amelyek a földgyökerű közelképeket sorakoztatják az árokparton játszadozó csirkékről, a jászol mellől kiballagó tehénről, a sáros tanyaudvarról, ólakról és kukoricaszárkúpokról, a beomló krumpliveremről, a szaladozó szénaboglyákról, a padláson a rossz szekérkerékről és taligalábról. Mert a természeti és emberi együvé tartozás, a minden töredelemből kisugárzó emberi erőfeszítés, az otthonszeretetként időtlenül sajgó érzületi őstapasztalat, a beszennyezhetetlen bensőség univerzuma revelálódik ekképpen. Föld és lélek örök érvényű összeforrottsága: az értékfeltétlenség metafizikai üzenete. (Aki „hű marad a földhöz, az megmarad, annak tartama van”; aki viszont eltávolodik, gyökértelenné válik, s elveszíti az összefüggést „lényének anyai, földszerű ősokával” – Carl Gustav Jung megfogalmazása szerint is.) És nem idealizálva, nem hamis nosztalgiával övezve domborodik ki mindez, hanem a megszenvedett küszködésözön, a létfolytonosságot szavatoló munkabírás ösztönparancsában s a gyermekként-felnőttként átélt megpróbáltatások és életreménység összetettségében.

A roppant felidéző erejű tárgyfestő mozzanatok szuggesztív sorsjelképi értelemmel és hangulattal telítődnek tehát. A tömören sorjázó evokatív tárgyi és fogalmi ténymegállapítások, a látszólag szikár-szenvtelen (az animisztikusan életre varázsolt „dolgok nyelvén” beszélő, a tárgyi világba is lelket lehelő, „minden szerszám nyelvén” értő, „kemény, egyenes”) nominális közlések és helyzetjelentések ritmusa, zenéje mintha egy örökös illúziótlan számbavétel keserűségét árasztaná: egy folytonos decrescendo dallamával és háttérmorajlásával sejtetve az elmúlás, a veszendőség, az értéksorvadás fájdalmas folyamatát. A borzongató hiányérzet és a természetellenes létvesztés sugallata – konkrétum és egyetemes sorslátomás között – mindegyre a metaforikus, metonimikus vagy szinekdochés átvetítések, a mindent megszemélyesítő, antropomorfizáló, szemléletesen megérzékítő, szenzualitásában torokszorító jelentésátvitelek révén képződik meg. Ahogyan hajdan lesöpörték a padlást – ezzel együtt felőrölve a magyarság életképes energiáit és minden körülmények között is megőrizni próbált értékteljességét –, úgy söprik le a mindezt felfogó tudatvilágunkat is; kitakaríttatták múltunkat, „mint a szemetet”. „Nyakunkra hurkot húzó”, „sintér” ítéletidőkben, „mindenségdúló”, „elzüllő” korok évadán csak megpecsételődik a „mindenkori szegények”, az „alvégeken” sínylődő „félszeg” „kívül rekedtek” „félországának”, a „csillag-hangulatvilágítású tanyák” kisemmizett népének a sorsa; „öregember-tántorgós” kistelepülések dőlnek romba, erőszakkal „szétdúrt, szétrontott”, „szétszóratott”, „megüresedő”, „jövőből kitagadott” és elárult („gyepűink, / folyóink után kapkodó markoknak” kiárusított) hazája lett csupán ennek a „bűntelenül” is megalázott, bűntudatba taszított, „lenézett”, „visszaszorított”, „hitebicsaklott”, „szorongó” – végül halálosan „megroppanó, / emlékezetéből kilakoltatott, lélekben / hontalan” – népnek. Az elnéptelenedő vidékek, szedelődzködő falvak holnapjait elköltöztették, mint már az iskolákat is onnan; az életkedv elszáll, mint a madár, s az elhagyott istállók szaga „bődül el az ajtókban”. Az összetartozás érzelmi-erkölcsi kötelékei és szeretetviszonyai meglazulnak, országrészek feledésbe tűnnek, csak a buta, önző, hivalkodó „gazdagodás” meg a tragikusan jövőgyilkos egykézés és gyermektelenség hódít, így aztán „elszaporodó pangó vadvizekként” „veszteségeink gyűlnek”, s „résein e hazának / maradék melegét / kifújja a szél”. A pusztulás és az önpusztítás komor látleleteit mély értelműen ellenpontozzák a költői hitvallás közvetlen megnyilatkozásai („te vidámítani akartad, / s én is élni segíteni a világot” – hangzik a Kalász Lászlónak szóló üdvözlet summája) vagy a tönkrezúzott, elherdált örökségből, a meg nem becsült, „karóba húzott forradalmaink” történelmi példáiból, köztük az ötvenhatosból nyerhető elszántság szavai („ama / felzúdult napokért, őket tették felelőssé! / A szégyentelenek a bosszújukat őrájuk uszították. / Akik, ha csak napokra is, embernek akkor / érezték magukat, egyszer az életben akkor / szabadnak. Aminek az emlékét kiirtották volna, / hogy felejtődjön némaságba. A haza utcákra / tódulását ellenforradalommá gyalázhassák, amit / hiába kiabáltak a harsány hangszórókból, / rádiókból; hiába sulykolták. A csöndbe, / megfélemlítésbe szorítottaknak ez a szó nem jött ki / a száján. Abban a másik Magyarországban, / ahol ők a szegénysoron élnek, megőrizték / magukban az igazságot, vigyáztak rá. // Éjszakára óvatosságból a kaput is becsukták”).

Az átlelkesített táj- és életképektől (amelyekben a sárból feltápászkodó itatóvályúnak éppúgy helye van, mint a világló égitesteknek) az emlékpillanatokat rajzoló történetmondásig, a panaszsoroló lamentációtól a földönfutóvá kergetett milliók képviseletének deklaratív hirdetéséig („másokért / szegődtem el bajos, / szókimondó munkára”), a bajvívó és -leleplező tónusú (a „magyarságbaj” rémével viaskodó) megszólalásfajtáktól a magyar kultúra szellemóriásait Berzsenyitől, Petőfitől Adyig, Sinkáig invokáló versesszékig, a népdalosan stilizáló szerelmi és hitvesi énekekig, sőt a naiv-mesélő, vidámabb gyermekköltészeti hangvételig, a nyersebb prózaiságba hajló szabadverstől a kötöttebb, rímesversszakos, dalformás darabokig: a koherens tematikai és világképi övezetek gazdag, finom belső alaki és hangnemi rétegezettségben bontakoznak ki. Ódaszerű a „fekete szomorúságtól” füstölő kéményű vályogházak lakóinak, az ólak malacaihoz, disznaihoz koszolódott, munkában elgyötört, elhasználódott öregeknek a mégis-életre biztatása (*Öregek*); és megrázó a minden-

kori háborús elesetteket rekviemszerűen siratói (egyben ébresztő) történelmi számvetés, amikor az ártatlan áldozatoknak még az emlékművük is feledésből épül, s „közöny pernyéz”, „fullasztó beletörődés”, mert a „behúzott nyakú”, „kushadó”, „a tisztesség útmellékén, gyepsorán” élő néppel önmagát is „leköpették” (*Feledésből az emlékmű*). A „megfordult égtájak” szédületében fogant ilyen jellegű kiemelkedő, lét- és világkép-összegző, nagy számvető költemény az édesapa halálára íródott megrázó remeklés, „hosszúvers”, a *Siratója* is, miként a korábbi anyavers – az *Anyám* – vagy a szózatos múltbúcsúztatók, az *Édestestvéreim*, a *Hegyekre kiállva*, az *Otthonunk: e táj*; „Ameddig a fák ellátnak, / kicölöpözöm idetartozásommal a tájat, / maradék hazámat. / Miközben az égből most eső száll, / elverve, mint a kotlós után csipogó port, / a széttúrt, beszántott tanyák / kihűlt szagát.”

Egyetlen poéma – különféle hangnemi változatokban: ilyen benyomásunk is támadhat e versvilág bejárása után. És másfelől mégis: minden versnek külön íve, szerkezete, arányrendje van. A kifejezés plasztikusságának és reflexív, általánosító gondolatiságának a keveredésmódja mindig egyedi és ismételhetetlen. Az élményanyagban rejlő hasonlóságoknak is rendre új és más vetülete tárul így föl.

Hogy Serfőző Simon költői világának különös erejét elsősorban a meghitten vagy megvilágosítóan antropomorfizáló, jelképes-látomásos hatásformákkal dúsított lírai realizmus sugallatos konkrét tárgyiassága, atmoszferikus telítettsége, leíró, megjelenítő és lényegláttató szuggesztivitása adja: sokan megállapították már. A minden apróságra figyelmes deskripció, a megragadóan érzékletes és szemléletes ábrázolás valóságrajzi hitelessége az elementáris kötődés, az erkölcsi és történelmi tudatosság háttérsugárzásával egészül ki, a sorsjelentéses hangulatiság és gondolatiság megteremtődésével bontakozik teljessé és katartikussá. Elégikus tárgyiasság, élményi mélységtávlat és morális ítélettisztaság, tapasztalatiságban gyökerező vallomásos személyesség és historikus közösségi sorsfelmutatás: ezek talán a legfőbb dimenziói ennek a nyelvi tömörségében, hangnemi sűrűségében, visszafogott izzású szenvedélyességében olyannyira jellegzetes poézisnek. Amelynek sajátos ötvözetű poétikuma méltán szerzett magának külön irodalomtörténeti helyet a népi indíttatású és ihletettségű modern nemzeti sorsköltészet tág keretei és összefüggései között. Rokoníthatón persze némiképp az esszéizáló, racionális illyési versnyelv objektivizmusával, a Nagy László-i képsűrítés metaforikus-vizionárius drámaiságával vagy az elégikusan áradó, rapszodikusan lüktető Csoóri-féle beszédmód konfesszionális bensőségességével – nem is beszélve a Hetek költőtársainak mindegyikénél más-más esztétikai világgá szerveződő minőségvonásokról. (Köztük a játékosabb, fanyarabb hangütés árnyalatairól – Ágh Istvánnál vagy Bella Istvánnál –, a tragikum élesen metszett látványi és szimbolikusan sejtetett felidézéséről – Ratkó Józsefnél, Buda Ferencnél –, a táji-természeti vetületű szubjektív sorsképzetek intim átlégiesítéséről, átszellemítéséről – Kalász Lászlónál – és így tovább.) Serfőző Simon „szociografikus ihletésű”, egyszersmind „emocionális telítettségű” költői létszemléletének talán legegyénibb vonása a tropikus megszemélyesítéseknek valóban az az eredeti és eredendő figurativitása, amely a versalkat, az „őszinte és nyílt” s gyakran „dísztelen, érdes disszonanciákkal ellenpontozó” versbeszéd stiláris elemeit a természeti, természetes ember genuin otthonosságához, archaikus világtudatához kapcsolja – amint ezt áttekintő pályarajzában Cs. Varga István részletesen kifejtette. A kritikai társadalomképhez „szinte panteisztikus természetimádat” társul (Márkus Béla megfigyelése szerint), s a „teljességgel antropomorf táj anyagszerűségében és egyszerre derűs, ragyogó költői fényben jelenik meg”; „valóságosak a sorsok, tájelemek, mindennek és mindenkinek konkrét arca is van”, ám a legszebb darabokban a látvány „mitologikus magasságokba” emelkedik (ahogyan pedig Pécsi Györgyi állapította meg). E líra – Ködöböcz Gábort idézve – „valóság- és természetközeli beállítottságának”, „empirikus, tárgyi világba való beágyazottságának” folyamatos megtartásával is, s az egyre komplexebb „élmény- és érzékenység-formák” művésziségével egyre „tágasabb tér- és időkoordinátákat” képes átfogni. Egy „sajátos, mitologikus képzeteket is érvényesítő, sokrétű, pregnáns nyelvi univerzumot teremt”; „költészetének háttér- és mélyvilága komplex archaikus kapcsolatrendszereket működtet, az archai-

kus frazeológia teljes spektrumára támaszkodik, állandóan érintkezik az archaikus mítoszok poétikájával, világképével, antropológiai, ontológiai tapasztalatrendszerével” (Korpa Tamás).

*

Az archaikus, szakrális, mitikus vétetésű motívumok szférájába pedig a népi hiedelemvilág mesés, animisztikus, babonás dimenziói is szervesen beleilleszkednek. Az *Arcunk az ég* című gyűjteményes kötet *Hallomások* ciklusa (amelynek legtöbb darabja az *Agriá*ban is megjelent) kimondottan az ilyen folklorisztikus, etnografikus erezetű verseket foglalja magában. A néprajzi vonatkozások természetesen a költő egész líráját áthatják, de ezek a költemények sűrítve árasztják a népi hitvilág ősi eredetű képzetformáinak, látomásövezeteinek a jellegzetes hangulatát. Titokzatos hallucinációk, képzelgések, rémképek, félelmek, sejtelmek, bűvös, mágikus atmoszférájú lélekrebbenések telítik ezeket a realitást és irrealitást szuggesztíven keverő életképeket. A viharos, fergeteges időben minden kísérteties – a „nyitva maradt kapu / magától nyílt-csukódott” (*Többé ne ijesztgessen*), rémüldözni kell az árvíztől („Attól lehet félni, / kicsap a Zagyva”; „Mostanában csak azt hallani: / a víziborjú éjszakánként / a falu alatt úszkál” – *Hiába kutatják*). Egész ballada kerekedik abból, ahogyan egy öregember éjszakai vonyítását lehet hallani a föld alól, mert úgy kaparták el, mint a kutyát, s a hátrahagyott földje azóta sem terem, hiába kapálják az örökösei (*Hiába kapálja*). Főként a Tisza középső folyása mentén, a Nagy- és Kiskunságban, a Jászságban terjedt el – lokálisan (esetleg még a Felső-Tisza vidékén vagy dél-borsodi falvakban) – az a feltehetően ősi kun vagy jász mitológiából, néphagyományból származó úgynevezett gyermekijesztő szó, amely országosan, másfelé ismeretlen maradt: a „mókár” (rémisztő lényre, félelmetes állat- vagy ördögfajzatra utaló) fogalma, amely a mindenütt elterjedt mumushoz hasonlítható. A gyerekeket fenyítették elsősorban ezzel, hogy majd jön a mókár, ha rosszul viselkednek – és elviszi őket. A költő most gyerkőckorára emlékezve idézi fel, mennyire reszketett a sötéttől meg a padlástól, ahol az emberevő mókárok rejtőzködhettek, a kacatok közt bujkálva-leselkedve, hogy aztán a védtelen kisgyerekekre lecsapjanak. („S akit kifigyeltek, / azt már el is kapták, / jaj volt neki!” – *Akkoriban*) De mintegy ennek felemelő ellenpontjaként az éjszaka rejtelmei között – a sekrestyés a tanú rá, aki még harangzúgást is hall olyankor – a halott régi szabadságharcosok is felkerekednek, hogy az útszéli keresztnél, a kövesút mellett térdepelve vezérükért: Kossuthért imádkozzanak (*Kossuth katonái*). És kísértetek, visszajáró lelkek, angyalok, négykézláb mászkáló vénaszszonyok, boszorkányosan macskává változó, kerítéseken átugráló, kiscsirkéket összelopkodó Bigyi nénik, este az udvarra kiöntött forró vízzel akaratlanul leforrázott szellemek, akiket csak az egész éjjel ugató kutyák láttak, vagy az ásójukat, kapájukat a földjük végén égbe dobáló gazdák, akik bőséges krumplitermést akartak ezzel varázsolni – és megannyi más fura alak népesíti be ezt a dús képzelet- és hitvilágot. A haldokló fiuknak legalább a lelkét igyekeznek megtartani azzal, hogy zsákot húznak a fejére a szülei, de a temetés után sem találják már meg azt (sem a ház mögött, sem a kazalnál) – hiszen „hol járhatott már az akkor! / Nem ezen a földön, / hiába keresték” (*Nem ezen a földön*). És hiába okolják minden rontásért, romlásért is a mai, „szégyentelen” (hajukat bodorító, kihívó ruhákba öltözködő, cigarettázó) nőket az öregek – az idők változásán nem segíthetnek (*Szegfű*). A megőrzött gyermeki képzelet eleveníti meg mindezeket a naiv-bájos vagy éppenséggel riasztó, olykor elégikusan feltoluló egykori élményeket, s azt is, amikor az önmagát felidéző költő gyerekként elhiszi, hogy az ól tövébe este elültetett szalmaszálból reggelre kalász és kenyér lesz, s így csalódás éri, de kárpótlásul a fára mászással, ha nem a Napig és az égig, de magas messzeségig és kilátásig juthat el mégis (*Mint a semmit*). Az érzékletesen konkrét, személyesen megélt hiedelmek és megörökített tünemények, események így valósulnak át jelképes életpéldázattá, a szülőtáj minden titkos moccanásához hűségesen ragaszkodó, egyszersmind a messze távolokba kívánkozó és a helyét ott is meglelő és megálló költői én sorsparabolájává. Aki az ólak tövéből a kazlak magasán át a földek határán túl a szálló egek vonzásköréig és misztériumáig íveli át a mindenség végtelenjét.

*

Az olykor derűsebbre, kedélyesebbre vagy légiesebbre forduló „hallomásokkal” színezett versvilág azonban alapvetően a keserű közösségi sorstapasztalások elementáris hatású lírai kifejeződése marad továbbra is Serfőző Simonnál. Költészete mélyből fakadó és rezignált-dacosan felörvénylő sors- és igazságbeszéd. A kitaszított paraszti milliók – s velük az egész magyar nemzet – sóhajának megrázó poétikai médiuma. Azoké, akiknek nincs maradásuk saját földjükön, mert ellehetetlenítették körülöttük az emberhez méltó életet. A hátborzongatóan örök és bús magyar sors hordozói és megvalósult jelképei ők; a történelem üldözöttjei, számkivetettjei. Akik szertenéztek, s nem lelték honjukat a hazában. A menekülők, a hontalanok, a kisemmizettek. Az örök vesztesek. „Fordulnak a sorsok keletről / nyugatra, / ahogy a miénk fordult / hazánkban is hontalanságba, / a barázdák széléből / kiebrudalva a semmibe […] Akárcsak mi, / örök vesztesek”. De mindezen túl – az emberfölötti titkok birodalmának törvényei szerint – valami mégis megmaradhat. A remény, hogy nem a földi valóságé és a pusztulásé az utolsó szó. A létezés titokzatos metafizikai igazságának fénye: „De megmaradtak a templomok, / s mind a temetők. / Minekünk még megmaradt / az itteni Nap, a fennvaló ég, / ami – ki tudja – / nekik megmarad-e még?” (*Örök vesztesek – Jánosi Zoltánnak*) Talán éppen a megrendítő vereség, a veszteség rejti magában a rejtelmes vigaszt és igazságtávlatot. A talányos transzcendencia e világba nyilalló sugara. Az, ami Serfőző Simonnak ezt az emblematikus versét belehelyezi a magyar sorsirodalom legautentikusabb, paradigmatikus rendjébe. Abba a vonulatba, amelyből csak Németh Lászlót idézve is kiviláglik a végzet fölé emelkedő szellem igazsága: mert ha az embernél „a sorsa erősebb, mint ő, de ő több a sorsánál”. És a nehéz szövetű vereség így fontosabb igazságokra döbbenthet rá; „talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartsuk a győzelemnél – mindenesetre igazibb tulajdonunknak” (írja Ottlik Géza). Áprily Lajos verse (a „legyőzöttek strófája”) szerint is: „rabsors ma sorsunk s mégsem átkozom: / jó, hogy nem ültem győztes-lakomán / s hogy egy legázolt néphez tartozom.” Hiszen a vereség a megaláztatásban feltétlen jogot és igazat ad, s különösen az ártatlan áldozatiságban katartikusan tisztít: valami metafizikai igazságtöbblettel kárpótolhat („Vereségre termett nép, / Évezredek óta verik, / Egyébre se jó: / Ez a sorsa. / […] Nem válogat a győzelem, / Mindegy neki, / Egyformán felemel / Hamisat és igazat. / Ám a vereség, / Tönkrejutás, megalázás / Jogot ad, igazat ad. // A győztes igaza meghal. / A vesztesnek igaza lesz. / Mióta világ a világ, / Az nyer igazán, aki veszt. // […] Mennek szegények / Új ezerévek / Ezer új veresége felé” – Székely János: *A vesztesek*). S a magyar „vertnek született, nem verőnek” (tudjuk Adytól). S napjainkban is egy erdélyi születésű költő – Hadnagy József – Székely János poémájából vett mottóval fogalmazza *Óda a vesztesekhez* című költeményét: hogy „ezerszer elesnek, de fölkelnek / a tömegsírból, amit közömbösség / kapar föléjük, és küzdenek tovább. // A vesztesek legyőzhetetlenek. // […] A vesztesek küzdelemre született gladiátorok, / idegenben és otthon is hazátlanok / a hazugság múltat, jelent, jövőt eltipró / birodalmában. / A vesztesek kardja, pajzsa, sisakja: a remény. // A vesztesek Isten zsoldosai…”. Mert az e világi kudarc, veszteség egyébként sem érv a transzcendenciában gyökerező igazsággal szemben; a történelem „nem a végső fórum”, nem lehet holmi istentelen ítélőszék (tanulható a keresztény egzisztencialista Karl Jasperstől). S Babitstól, hogy ennek a népnek szenvedésében és pusztulásában is fájdalmasan igaza van.

A keserves magyar megmaradásküzdelem tehát mindezzel együtt az egyetemes emberség létharcának az ékes példázata, archetípusa és hiteles egzisztenciálfilozófiai perspektívája. S aki kimondja a bajt, az már vigasztal is. Ahogyan az örök magyar szellem üzenetközvetítői mind. Köztük Serfőző Simon.

Serfőző Simon

Versek

A sötéttel vaklál

Az én anyám
ez a faluhatár,
gátoldal,
ez a faluvég már.

Az ő vérerei az árkok,
kanyarulatok.
Tüdeje falomb.
Leng haja a szélben:
fű, bokor.
Tócsák üvegén át néz ki
a mélyből,
mint régen a tanyaablakon.

Karjai ágak,
nekem integetnek,
engem várnak.
Az ég aljára felhők:
gondok gyűlnek homlokára.
Domb magaslik,
a háta.
Meg kellene nyomkodnom,
ne fájlalná annyira.

Út, ha porzik:
szaladnak hazafelé
lábnyomai.
Hisz alkonyodik,
s a kotlós krumplibokroknak
aprómagot:
esőt kell szórni.

A sötéttel ő vaklál.
Széllel ő ér hozzám.
Messze madár,
az ő lelke száll.
Ő már ez a faluvég,
gátoldal,
faluhatár.

Özvegyek
Sinka István emlékének

Először egyetlen párnak szólt a zene,
húzták a vonók a talpuk alá,
összefogózva az ivóban
úgy lépkedtek lassúdan rá.
Az ajtón kicsapott a hegedűszó
a csahos faluszélig, Zagyván át,
ők meg, két fejkendős asszony
táncukat egymással járták.

Szállt a zene magasán a szélnek.
A holdvilág füstölte kormát.
De a lassú csárdást akkor már
négyen is fordulták.
Szólt a zene férjüknek, uruknak,
de azok meg nem hallották,
az ukrán földet magukra húzva,
aludtak tovább.

Azután még két pár, még négy pár
özvegy feketében a csárdást járták,
serdültek egymás karján.
Égtek a lassú fényű lámpák.
A katonáknak, hogy álljanak meg,
a vonók de szépen könyörögtek!
Azok meg visszaszóltak a nótában:
várja a halál mindőjüket.

Elmentek, s a házvégeknél el az évek,
ahogy útján a kóbor is megyen.
Csak a bánat maradt,
s mennyi asszony özvegyen.
Mennyi ölelés karjaikban,
tánc a lábukban, szívükben vágy.
Amiben elférne, nincsen olyan nagy ég,
sem azon túli világ.

Megvédtük

Gyerekkorom ez a táj,
ez a fél faluhatár.
Elférem benne.
Megtette nyári konyhának is akár,
fedelének a magasság.
Istállónak, ólnak is megtette.
Oldalának a négy égtáj.
Kijáratának dűlőút, bekapált kukoricás.

Kinézni az égbe, mindenségbe,
ablakából ott volt a kuksi tanyaház.
Hányszor be akarták szántani,
földet húzni rá!

Megvédtük kerítéssel, döfős fákkal.
Apám bottal, anyám vasvillával:
ártó szándékkal senki ne merjen
közeledni hozzá!

Én a kutyaugatást uszítottam volna rá!

A Nap jöhetett csak felénk,
éjjel a Hold,
azoknak nagyot köszönt apám.
Kalapját is megemelte,
amikor elmentek
a düledező láthatárnál.

Mindig akadt

Mindig akadt
egy-egy levegőből kiálló ág,
amelyikben megkapaszkodhattam.
S volt egy-egy bokor,
amelyik mellém szegődött,
elkísért az úton.

S voltak fák,
amelyek utamat állták,
ellenszenvvel figyeltek mindig.
Akárcsak a vidéket, amely nekik
képzeletben volt ismerős,
úgy is csak messziről.

S gallyaikkal mutatták
a szelek, viharok merre menjenek,
dúljanak, söpörjenek!

Romok maradjanak csak,
s felforgatott idők,
kifárasztott haza.
S caplató életek
az ismeretlenben, sárban
végleg elkullogósodva.

Az Isten

Elmenni hozzá
tán nem is a kövesúton kellene,
hanem keresztül a földeken,
toronyirányt közelebb lenne.

Közben a jövőt is
figyelnénk majd,
hátha azért késik,
valahol baj érhette.

Az Isten azonban
– tanyája kint a világban –
a ház végére kiállva,
hátha már észrevette,

s mondana valamit róla,
hisz mióta várjuk,
fürkészőn kihajolva
ablakából a láthatárnak.

Bemutatták magukat

Járásukról megismertem őket,
ahogy jöttek az úton,
bot is volt náluk.

Szaglott az erőszak belőlük,
le se tudták volna tagadni,
kicsodák ők.

Az arcuk több színben játszott,
mindig úgy, ahogy a Nap világolt.
Akik saját lábukon megállni se tudtak,
csak amerre a fák hajlongtak.
Kezet se kellett velük fogni:
magukról már mindent elmondtak.

S elmondták azok is,
akikkel estére ért haza mindig az elfáradt
gyalogút,
korán reggel indulhatott is vissza.
Akiknek zsebében valakik mindig
két kézzel kotorásztak,
s vitték ami még benne volt.
A télidőben szakadt kabátjukba húzódtak,
akárha nádak szélárnyékába
a kietlenségben, ki tudja hol.

Nem itt éltem

Kár volt kínálgatni magam.
Nem kellettem én ide.
Vittek a meglódult utak.
Otthon is kivertek a semmibe.

A számban tiszta szót,
hoztam volna zuhogó szívverésem.
Baj voltam csak, nyűg.
Ha itt laktam is, nem itt éltem.

Most jobb neked?

Kire kellett volna rátámadnom,
kikaparnom a szemét is?
Ki ellen betámogatnom karóval is ajtót,
ide be ne tudjon jönni?

Kitől kellett volna megvédjelek?
Ki volt az? Ki, hogy itt maradtam magamra
az üres fazekakkal, lábasokkal.
Mit főzzek bennük? Keserűséget?

Ki miatt maradtam itt kilátástalan ablakokkal,
hogy most már azokat nézzem?
Hangomról is leszokjak, kihez szóljak vele?
A senkihez, mert csak az lakik velem?

Veled is ki lakik? Azzal jobb neked?
Nem nekem teremtett az Isten?
Hanem kinek? A földnek?
Több örömöd telik benne?

Engem is kinek teremtett?
Az enyészetnek? Te is arra tűntél el?
Arra keresselek, túl minden messzeségen,
fel nem lelhető időben?

Amerre mentem

Amerre mentem,
mindenütt vonatok kísértek.
Kémények meredtek ki a világból,
s szelek rotorjai berregtek el felettem.

A láthatáron mindenütt füstölték az eget
a szegénységig kifosztott vidékek.
S gyárbirtokok cselédjei tülekedtek
a félrecsúszott útszéleken.

Lucskos mezők kísértek,
s összetört életek roncstelepei.
Szabadjára engedett utak búcsúzkodtak,
amerre akartak, mehettek Isten hírével.

Illő legyen

Hordom az életemet,
mint az ingem, kabátom.
Születésemmel anyám szabta rám.
Nagyon kell rá vigyáznom.

Apám végignézett rajta,
igazított még a méretén, hosszán.
Méltósággal viselhessem,
illő legyen hozzám.

Stanyó Tóth Gizella

Össze tudunk-e fogni nemzeti minimumunk meghatározásáért?

Naplójegyzet

„[…] tartsd mindig eszedben, hogy minden ember azonos állapotban születik, és hogy semmi sem emel fel, csakis az alázat. Semmi sem taszít le, csakis a gőg és a gyűlölet.”

(Szent István király)

A dombtetőt övező poros júniusi fáknak, de leginkább a maradék Bányai-ház lebontása közben az egykori „ablakszeme” előtt álló, a porfelhőben elszürkült meggyfa leveleinek, a felém nyúló ágain alácsüngő, mimikris gyümölcseinek, az alatta elterülő téglarakásoknak a szívszorongató látványára belém szorultak a szavak szülőfalumban. Eszembe juttatva a megannyi miértet gyermek-, illetve kislányka koromból. Kati már javában próbálta, rövidre fogva, felidézni a ház tulajdonosának, nagybátyánknak és házának a történetét. Mint kiderült, az új tulajdonos a hallottakról mit sem tudott. Meg is hívott bennünket egy kávéra, ha majd elkészül a háza… Nagy megtiszteltetésnek számít ez a pravoszláv hagyományok szerint. Hogy vihetünk-e téglát emlékbe Budapestre, az Óperenciás-tengeren túlra, Újvidékre? Akár az egészet, ha ennyire ragaszkodunk hozzá – válaszolta mosolyogva az új tulajdonos kérdésünkre. Fényképet is készíthetünk bármiről, az „új” építési területről, az évtizedek alatt elgazosodott, elárvult kertről, az idővel dacoló körtefáról, de a pincelejáróról is. A jó állapotban megmaradt, az egykori ház alatt nyújtózó pince az egyetlen, amely őrizni fogja bácsikám, kisfalunk első képzett tanítójának, a nagy háború kitüntetett hadnagyának és ángyikámnak, a szeretett óvó néninek az emlékét. (Minderről talán egyszer máskor.)

Jelképesen, kissé kötődően, mégis… Az építő- – s csak érintőlegesen a lerombolt – téglák, a mozaikkockák, a láncszemek/láncszemeink, az egymásba kapaszkodó vagy inkább a szanaszét levő, de mégis létező láncszemek/láncszemeink jutottak az eszembe április utolsó napjaiban, amikor az „okoskámat” böngészve megakadt a szemem a *Magyar Polgári Együttműködés Egyesület Kiáltvány a Nemzeti Minimumért* címmel közreadott felhívásán. Megvallom, azóta megannyiszor emlékeztetett szinte mind a 12 pontja a (fél)fordulat, a 2000 utáni évtizedekben többször megfogalmazott (sajnos papíron maradt), az elmúlt néhány évben visszhang nélkül felelevenített gondolatokra – régiónkra vonatkoztatva. Hatványozottan május 26-án, a kora esti órákban, amikor az online napilapunkban megdöbbenve olvastam (másnap nyomtatásban is megjelent a Magyar Szóban, a Művelődés/Oktatás rovatban) a 25 éves folyóiratunk, az Aracs szerkesztőségének közleményét az idei 2., *nemzeti összetartozás napi* szám nyomtatott megjelenésének anyagi okok miatti (vélhetően ideiglenesen) késéséről… Továbbá, a XXIII. meggynapokon és a XXII. falunapon (június 12–14.) szülőfalumban, Bácsfeketehegyen, majd nemrégen az aracsi pusztatemplomban (július 26-án) megtartott ökumenikus szentmise, istentisztelet kapcsán, a közelmúltban pedig a tordai/torontáltordai Vajda Jánossal, az Aracs Hagyományápoló Társaság alapító elnökével telefonon beszélgetve, s napjainkban államalapító Szent István királyunk ünnepére, az ökumenikus kenyéráldásra, majd a mohácsi csata 500. évfordulójára készülődve.

Mindennapjainkon átszűrve a szembenézés vállalásán gondolkodom sokadszor – általában is és nemzetünkre, a szűkebb pátriánkban élő, a szülőföldünkhöz ragaszkodó, a maradást, a túlélést minden körülmények között vállaló nemzeti közösségünkre, mindannyiunkra vonatkozóan. Kapaszkodókat kereső tekintetem belebotlik a

nappali sarkában levő, a szófa alatt meghúzódó Bányai-ház téglájába, az apai Bányai dédnagyapai örökségbe. Jobb helyet jelenleg nem is találhattam volna neki. A megelevenedő múlt foszlányai egyszeriben összefüggő következtetéseket sugallnak napjainkra lecsapódva, mégis jövőnkbe mutatóan. Mit jelent(ett) egy napnak vagy hétnek, hónapnak, évnek a rendje? Hogyan lehet(ett) máig ható – a kritikus helyzeteken átsegítő – tekintéllyel, példamutatással nevelni? Keresztyén kemény szeretettel, hitvallással tanítani, anélkül, hogy hangosan hivatkoznánk a Szentírásra. Visszagondolva, szerettem a bácsikámék, Bányai Gyula (1896–1977) házában töltött napokat (amíg Bácsfeketehegyen laktunk) hétvégenként, elköltözésünk után a téli és a nyári vakáció jó része alatt. Mindennek megvolt az ideje, a kemény rendje, a legegyszerűbb reggeli teendőktől kezdve… Úgy, ahogyan a tanító úr mindig is tiszteletet parancsoló tartással igyekezett a kis nebulókat oktatva – a mindennapi életre is – nevelni. Még szavak nélkül is formálta jellemünket. Két, kilencvenedik évében járó volt tanítványával még beszélhettem néhány évvel ezelőtt. Szigorúként, igazságosként, fegyelmezettséget, pontosságot megkövetelőként emlékeztek a tanító úrra. Abban az időben kezdtek iskolába járni, amikor a közös ima után kerültek a padokra a palatáblák.

Bácsikámnak a békediktátum, impériumváltás utáni, különösen a második világháborút követő évek, évtizedek alatti keresztyén helytállása, emberi nagysága alig két évtizede kezdett mind ismertebbé válni előttem, s azóta egyre inkább. Minél többet tudok meg róla, annál inkább sokasodnak bennem a kérdések: a szülőfalu (és nem csak az) miért különbözteti meg a nevét öregbítő gyermekeit? Köztük is vannak egyenlőbbek az egyenlők között? Helyi szinten ez is a nemzeti minimum tárgya lehetne… Családunknak az idő fogságába zárt vonatkozó története szülővé válásomig egészen más irányba vitte gondolataimat.

Eszmélésem valójában a nyolcvanas évek második felében kezdődött, de el kellett múlnia még jó néhány évnek, hogy nyilvánosan is szembenézzek önmagammal, kimondjam, leírjam: *Hamis testvériség-egységben nőttem/nőttünk fel.* A ma már köztudottan sok sebből vérző eszmét az iskola mellett szűkebb családunkban édesapám is támogatta. Bevallom, kezdetben még szimpatikusnak is tűntek a pioníravatások, a pionírkendős iskolai ünnepségek, a közös majálisok, sőt még a munkaakciók is. Egy eset azért máig kísértve mélyen belevésődött emlékezetembe. Ötödik osztályos lehettem. Szülőfalumban az árvaházzal szemben laktunk akkoriban. Sokszor játszottunk az utcán, főleg délutánonként, a szomszéd gyerekekkel. A túloldalon, az árvaház folytatásában egy montenegrói család élt. Volt, amikor velünk labdáztak a gyerekeik. Egyik alkalommal az egyik felénk kiabálva azt mondta: „Đubre Mađari” (Szemét magyarok)… Beszaladva a házba, sírva mondtam el a történteket, mire édesapám átment a szomszédba. Mi, gyerekek csak annyit tudtunk meg, hogy az ügyet elrendezték, és már nem játszhatunk az utcán… Ezzel a téma le volt zárva. Többé sohasem beszéltek róla előttünk, és hogy mit szólt a történtekhez bácsikám? Gondolom, nem sokat. Hiszen a második világháború után a közélettől visszavonultan, az előírt tanterv szerint „csak” tanította a kisiskolásokat. Szorgalmas, kitartó tanulásra biztatott minden gyermeket, mert a tudás az egyetlen, amit nem vehet el senki, mondogatta. Hitte és szavak nélkül is vallotta: kizárólag a tudás nyit(hat)ja fel, jelképesen szólva, a szemünket. Előbb vagy utóbb.

Önmagam maradéktalan vállalásának olykor fájdalmas útján sokat tépelődtem azon is, hogyan vélekedhetett bácsikám édesapám szemléletváltásáról, hiszen ő tanította a betűvetésre, a derekas helytállásra minden körülmény között… Azt, hogy a razzia utáni, a zsenge béke első hónapjaiban, főként a magyarok és a németek ellen elkövetett, a ’90-es évekig tabunak számító kegyetlen megtorlások vélhető ismeretében mennyire bízott az alakuló rendszerben, az azt megtestesítő hatalom embereiben, csak sejteni tudom. Minthogy azt is, milyen érzéssel mehetett be nap mint nap szülőfalunk iskolájába, amelyben unokafivére volt az igazgató… Soha nem halottam, hogy beszélt volna róla, főleg előttünk, gyerekek előtt. Tartásával példát mutatott nyugdíjazása után is, legalábbis nekem – sok évvel később mindenképp. A kilencvenes években kezdtem megérteni – talán – hallgatását. Azt, ahogyan

elfogadta, hogy az új, a szocialista/kommunista rendszer tiltja a keresztyén nevelést, hogy tanítóként nem lépheti át a templom küszöbét. Amint hivatalosan befejeződött tanítósága, újból nyíltan megvallotta, gyakorolta keresztyén hitét.

A vázlataim rendszerezése, az adatok ellenőrzése közben a világhálón megakadt a szemem a *Reggeli Ujság* (1942. április 29., 23. évfolyam, 93. szám) egy írásának első bekezdésén: *„**A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség bácsfeketehegyi fiókja** vasárnap* [április 26.] *este a megszokottnál lényegesen nagyobbsikerű, nívós kultúrelőadást rendezett, amelynek keretében Bányai Gyula tanító tartott magasszínvonalú, tanulságos, izzó hazaszeretetről fűtött előadást, a **»Belső front«** címmel. Beszédét sűrűn szakította meg a tetszés kifejezése, majd az előadás végeztével viharos elismerés köszöntötte úgy a népszerű előadót, mint értékes, magasszínvonalú előadását."* Mintha ég és földnyi távolság szorult volna bácsikám korábbi és második világháború utáni szavai közé, gondoltam a néhány sort elolvasva. Jó lenne, ha valami csoda folytán előkerülne előadásának legalább a jegyzete. Egy újabb láncszem lehetne a *belső front*, és talán segítene megérteni kis falunk újabb kori hallgatását. Jóllehet Sárközi Ottília róla is megemlékezik a *Bácsfeketehegyiek a nagy háborúban* című, *Első világháborús emlékek* alcímű könyvében (Újvidék, 2018, Magyar Szó Lapkiadó Kft. nyomdája). Ez az összefogással készült, a Kishegyesi Könyvtár gondozásában megjelent helytörténeti kutatás is mozaikkockáját képezi történelmünknek, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet *Délvidékiek a nagy háborúban* elnevezésű sorozatának a 100 éves évforduló jegyében eddig napvilágot látott kilenc dokumentumkötetével együtt. Jelenünk jobb megértését segítik, csakúgy mint a korábban nem csak magyarul megjelent kiadványok. Jó lenne, ha minél több fiatal a kezébe venné, és elolvasná, ha valamennyien éreznénk, hogy jövőnk, ezen égtáj alatti létezésünk záloga, közös érdekünk a nemzeti minimumunk meghatározása.

Napjaink összekuszált világában úgy tűnik, nem elégszer mondtuk ki, írtuk le a (fél)fordulat utáni évtizedekben, mert még a horizonton sem sejlik fel a megegyezésünk/kiegyezésünk lehetősége. Csak ismételni tudom, amit a trianoni békediktátum századik évfordulójára írtam: Hol tartanánk, ha máig folytatódott volna a Tóthfaluban 1994. február 24-én, jégtörő Mátyás napján megtartott első, majd Zentán, Szabadkán s a tizedik évfordulón (2004. március 24-én) ismét Tóthfaluban továbbgondolt délvidéki/vajdasági magyar értelmiségi találkozó, kerekasztal? Ha megegyeztünk volna a minimumban egész nemzeti közösségünk szülőföldön maradása, fiataljaink emberhez méltó életének szavatolása érdekében? Észérvekkel – a szívünk mélyéből fakadó, érzelmeink fűtötte észrevételek kordában tartásával – kellene próbálkoznunk ismét, a folytatás lehetőségét latolgatva, a politikai, az egyházi és a civil szféra bevonásával. Az idő múlásának függvényében ennek időszerűsége nem kérdéses immár, megvalósítása azonban összetett feladat… Nem kellene hozzá emelt szintű filozófia, csak megosztás, kirekesztés nélküli, anyaföldközeli ragaszkodás, emberhez méltó viszonyulás, keresztényi/keresztyéni felebaráti szeretet, megbecsülés, egymás véleményének meghallgatása, még ütköztetése is – párbeszéddel és nem perbeszéddel vagy egymás bizonyíték nélküli alaptalan megvádolásával, rágalmazásával. És ha netalán elbizonytalanodnánk, értelmezzük újra az új idők kihívásainak szellemében Szent István királyunknak fiához, Imre herceghez intézett intelmeit, amelyeket első törvényként jegyez a *Corpus Juris Hungarici*, Magyarország törvénytára. Az *Intelmek*, akár a tízparancsolat, tíz parancsból, fejezetből áll. Ma is megszívlelendő valamennyi: a hit, a rend megőrzésétől a tiszteletadáson, a bizalomerősítésen, az igaz ítélet, a türelem gyakorlásán, a vendégek (szó szerint és nem migránsok) befogadásán, a tanács súlyán át az elődök, az ősök követéséig, az imádság megtartásáig, a kegyességig és az irgalmasságig. Utasi Jenő tóthfalui plébános az első értelmiségi találkozó harmincadik évfordulója alkalmából hasonló kerekasztal-beszélgetést szeretett volna szervezni Tóthfaluban a fiatalok képviselőinek széles körű bevonásával. Hogy miért nem valósulhatott meg? Tavaly a *Parma Fidei – Hit Pajzsa díj*jal elismert Jenő atyával készült interjúmban (Aracs, 2025/4., XXV. évf.) a következőket válaszolta: *„Az első kerekasztal-beszélgetés, értelmiségi találkozó óriási jelentőségű volt. Három napon át számos*

előadás, érvelés hangzott el. A pozícionált értelmiségiek részéről is. Más az, amikor szemtől szembe mondjuk el azt, amit gondolunk a nemzeti közösségeinket meghatározóan érintő problémákról. Noha primáris, érvényesíthető elgondolások születtek, de nem történt áttörés. Nagy kihívások napjainkban is vannak, de nem látom az értelmiség jelenlétét. Az első értelmiségi találkozón is elhangzott olyan megállapítás, hogy ha az értelmiség lelkiismeretesen végzi a dolgát, akkor ezzel állást is foglalt. Mások azzal érveltek, hogy emellett hangosan ki is kell mondani, milyen álláspontra helyezkedünk nemzeti érdekeink megvalósításáért. Én is azt vallom: ki kell mondani! Érvelésekkel kell(ene) eljutnunk egy közös állásponthoz, egy közös nevezőhöz. Úgy érzem, bizonyos értelemben a »*nihil*« *uralkodik fölöttünk: se hideg, se meleg a közösségünk egy részének a viszonyulása a létkérdéseinkhez. […] Ugyanakkor épp a kollégiumunk, az akadémiánk diákjaival beszélgetve azt is tapasztalom, lenne rá igény, és ezáltal esély is egy újabb, nagyobb méretű találkozó megszervezésére. Az ő fiatalos lendületüket, meglátásaikat kellene* »*összegyúrni*« *a mi tapasztalatainkkal, vagyis az idősebbeknek a véleményével. Úgy gondolom, csodálatos találkozó lehetne. Meg kellene találni a módját, és erről senkit se lehessen kizárni. Persze jól meg kellene fontolni, hogyan lehetne elérni, hogy minden célcsoport képviseltesse magát."*

Mindenki. Tömörülten, alanyi alapon üljön a szimbolikusan elképzelt kerekasztalhoz a nemzeti közösségünket éltető valamennyi tényező képviselője. A fősodor által kirekesztettek, az „elfelejtettek", de azok is, akik önszervezési alapon működnek kisebb-nagyobb sikerrel egy-egy településen. Mindent összevetve, az összezárásra illene törekednünk a konszenzussal meghatározott és elfogadott nemzeti minimumunk érdekében. Naiv gondolatok? Meglehet. Atomizálódó politikai és civil szervezeteinken átszűrve mégis legalább beszélnünk kell a mind időszerűbb témáról, abban a reményben, hogy a nemzeti minimum valóra válik.

Összefogva bizonyára hatékonyabb lehetne az „érzékeny", a máig nyitott, évek óta húzódó kérdések megoldása. Újvidék viszonylatában ezúttal a csaknem tíz éve vita tárgyát képező, az 1944/45-ös ártatlan áldozatok emlékére fel nem állított ökumenikus emlékművet említem. (A témáról többször írtunk. Aracs, 2016/2., 2023/1.) Azt, hogy mi történt 1942-ben a Délvidék egy részének újbóli felszabadításakor, vagy ahogyan a jugoszláviai/szerbiai történetírás jelentős része jegyzi: Vajdaság megszállásakor, a razziák napjaiban, már kisiskolás korunkban meg kellett tanulnunk, míg a béke első, törékeny hónapjaiban végrehajtott megtorlásokat – a magyarok elleni holokausztot – mély, évtizedekig tartó hallgatásba burkoltatták a győztesek. A razzia emlékművét, a *Család* elnevezésű szoborcsoportot, Jovan Soldatović alkotását 1971-ben leplezték le (1992 óta emléktáblákon olvashatók a tragikus történések, 66-on a Dunába lőttek, a kivégzettek nevei). Újvidéken máig vitatott kérdés nemcsak a szélsőséges, radikális körökben, hanem a hatalmi körök egy részében is: állítsanak-e ökumenikus emlékművet a magyar és minden 1944/45-ös ártatlan áldozat, a mártírok, a vértanúk emlékére? A nagy nyilvános nyomás hatására a város önkormányzata 2022 végén bizonytalan időre felfüggesztette a jogerős, 2018-ban elfogadott vonatkozó döntését… Köztudott, hogy a kivitelezése is hivatalosan engedélyezve volt. Az anyagiakat is biztosították rá. A *Földbe gyökerezett, fatörzzsé változott turulmadár* nevet kapta Szilágyi László fehér márványból elkészült alkotása, amely mindmáig kihelyezésre, felavatásra vár… Többször leírtam azt is, hogy az emlékművön nem tüntették volna fel az ártatlan áldozatok nevét (!). Mindössze azt tervezték a talapzat emléktáblájára három nyelven (szerbül, magyarul, németül) felírni: *1944/45 összes ártatlan áldozatának emlékére…* És még ezt sem engedélyezték! Nemzeti közösségünk Magyar Nemzeti Tanácsa, a legitim képviseleti pártja, a többi magyar politikai, polgári, civil szervezet sem tudta eddig kivívni a méltó megemlékezésünk lehetőségét Újvidéken. Az összefogás, a közös fellépés, a nemzeti minimum talán ebben is a javunkat szolgálhatná.

„Egymás terhét hordozzátok, és úgy töltsétek be Krisztus törvényét" (Pál apostol galatákhoz írt leveléből, 6,2). Egymásért és nem egymás ellenében. Gondolom újraolvasva a 25 éves folyóiratunk, az Aracs szerkesztőségének közleményét a megjelenést akadályozó pénzügyi problémákról. Eddig is voltak hasonló nehézségek, de az utolsó pillanatban általában megoldódtak. A mostani

összetettebbnek tűnik… Együttérzéssel írtam a szerkesztőségnek május 27-én: *„Akinek van füle a hallásra, az hallja meg!” (Márk 4,32, jelképesen s talán jelenünkön átszűrve a teljes – 1–40 – szentírási idézet idekívánkozna…) Valamivel éjfél előtt lapoztam bele az online Magyar Szóba. Azonnal szembetűntek a jól ismert betűk… Közleményünk (hiszen valamennyiünk nevében írtátok) szembesítésre késztető sorai. Hittel szeretnék hinni az augusztus 20-án 25 évét betöltött Aracsunk további megjelenésében. Fogjunk összse, hogy így legyen! Esélyt adva a magvetésnek. „A jó földbe hulló szemek azok, akik tiszta és jó szívvel hallgatják […], és kitartásukkal gyümölcsöt teremnek” (Lukács 8,15).* Folytatásul idekívánkoznak köszöntősoraim is: *„Nincs más idő, mely befogadna, / másik ország, mely nevet adna: / ideköt / idegszálaival a szél, / pamutszálaival a köd / s a végső türelem is ideötvöz.” Csóri Sándor (szeptember 12-én lesz halálának 10. évfordulója) „szózatának” soraival köszöntöm a délvidéki magyarságunk közéleti folyóiratát, a 25 éves – jobb gondviselést, sorsot érdemelt – Aracsot! Az Alapítókat, Titeket a szerkesztőségben, s Mindenkit, immár az Égiekkel együtt, akik a nehéz, a kétségekkel terhelt, a menni vagy a maradás gondolata áthatotta idők árnyékában életre hívtátok az Aracsot, az aracsi pusztatemplomra, a délvidéki, önhibáján kívül kisebbségi sorba kényszerített magyarságra – olykor golgotájára, holokausztjára – emlékeztetve. Hinni szeretném, hogy átvészeli a jelenlegi megtorpanását.*

A Szent István korában épített aracsi pusztatemplom napjainkban romos állapotában is jelképe régiónk magyarságának, több mint ezeréves jelenlétünknek. Folyóiratunk erre is emlékeztetett az elmúlt negyed évszázadban, s szeretne emlékeztetni folyamatosan a jövőben is. Hittel kívánom a Szerkesztőségnek, Munkatársainak, Olvasóinak és Támogatóinak: így legyen!

Az összefogásunk, az összekapaszkodásunk, a lehetséges nemzeti minimumunk még egy tanulságos láncszemét említem ezúttal. Az aracsi pusztatemplom emléknapja (az idén július 26.) alkalmából megtartott XXV. ökumenikus szentmise/istentisztelet és megemlékezés után néhány nappal telefonon sikerült beszélnem a torontáltordai/tordai Vajda Jánossal, az Aracs Hagyományápoló Társaság (AHT) elnökével. Megörült, hogy az Aracs szerkesztősége időről időre gondol rá, és hogy sikerült a közreműködésükkel megtalálni a sok évvel korábban a szabadkai Grafoprodukt Kft. nyomdába leadott könyvének kéziratát. A megjegyzésemre, hogy nem láttam a megemlékezésen, holott a járvány kitöréséig valamennyi emléknap főszervezője az AHT volt, azt válaszolta, hogy azt méltányolni tudja, számos, köztük személyes ok miatt, hogy három év kihagyása után, 2023-ban a XXII. Aracs-emléknapot a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) és a Torontáltorda Településfejlesztési Alap szervezte meg. Az viszont nagyon kellemetlenül érinti nemcsak őt, hanem az AHT tagjait is, hogy meg sem hívják őket, és nem említik meg az AHT-t, a kezdeményezőt, és hogy mit tett az aracsi pusztatemplomért, az emléknapok létjogosultságáért: *„Szeretném, ha nem felejtenék el, hogy hogyan kezdtük három évtizeddel ezelőtt. Szó szerint a gaztól kellett kitisztítani a romos templomot és környékét. Ezt évről évre munkaakcióval megszerveztük, ahogyan az emléknapot is. Az AHT alapításakor kitűzött három célunkat sikerült megvalósítanunk. A legfontosabb, hogy felhívtuk az összmagyarság figyelmét a pusztatemplomra, amely egyetlen a Délvidéken, és ittlétünk több mint 1000 éves bizonyítéka. Magyarságunk történelmi múltjának jelképe, ezért kötelességünk megőrizni a jövő századok nemzedékeinek. A második célunk a romtemplom további megóvása, munkaakciók szervezése, környékének rendben tartása volt. Úgy látjuk, hogy ezt átvállalták a jelenlegi szervezők, akárcsak az emléknap megtartását. Eredetileg a pusztatemplom emléknapja augusztus 1. 1888-ban ezen a napon Vránovát Aracsra keresztelték. Ha nem vasárnapra esik augusztus 1-je, július utolsó vasárnapján tartják meg a szentmisét és a megemlékezést. Nem szeretném, ha félreértenék: örülünk, hogy az MNT hatáskörébe tartozik most már az emléknap megtartása, csak ne »felejtsék« el megemlíteni a kezdeményezőket, és hogy 21 alkalommal az AHT szervezte meg a mesetitkú pusztatemplom ünnepét.”*

Jelenünk láncszemei összefűzhetők-e, mozaikkockáink összeilleszthetők-e? Legalább annyira, hogy összefogással meghatározzuk nemzeti közösségünk minimumát, amelyért kiállunk minden körülmények között. A pozícionáltak, az egyházi, a világi méltóságaink, a politikai, a ci-

vil szféra – mi mindannyian, akik szülőföldünkön szeretnénk emberhez méltón élni, megmaradni.

Azon veszem észre magam, hogy megpróbálok érintkezési pontokat keresni a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület javaslatának – *Kiáltvány a Nemzeti Minimumért* – 12 pontja között. *„A magyarság jövőjének záloga, hogy békében, biztonságban és szabadságban éljen. […] A nagy többség szerint fontos a társadalmi minimum rögzítése és tudatosítása, az évek alatt felgyülemlett feszültség csökkentése, a párbeszéd újraindítása. A politikának meg kell felelnie ennek a társadalmi elvárásnak. A közhatalmat gyakorló politikai erőktől azt várjuk, hogy ennek tudatában irányítsák, szolgálják közösségünket."* A kiáltvány *„azokat az erkölcsi és közéleti normákat foglalja magában, amelyeket a társadalom többsége magára nézve kötelezőnek ismer el, és tiszteletben tart. Ezek a következők: 1. Magyarország ne vegyen részt semmilyen háborúban. 2. Az állam kiemelt feladata a társadalmi béke megőrzése. 3. Az államnak a teljes magyar nemzetet kell képviselnie. 4. A társadalom alapja a család. 5. Az egyén érdeke nem írhatja felül a közösségi érdeket. 6. Az iskolának egyaránt feladata az oktatás, a nevelés és a közösségépítés. 7. A kiszolgáltatottak védelme elsősorban az állam felelőssége. 8. A vélemény szent és szabad, amíg az mások méltóságát nem sérti. 9. A közbeszéd legyen tiszta, és a másik ember tiszteletén alapuljon. 10. A rosszhiszemű, szándékos megtévesztés nem elfogadható, a közéletből el kell tűnnie. 11. Magyarország munkaalapú társadalom, minden munkaképes embernek dolgoznia kell. 12. A közpénzek felhasználása legyen átlátható, a korrupcióval szemben tanúsítsunk zéró toleranciát."* A kiáltvány zárómondata aláhúzza: *„Mindannyiunk érdeke, hogy a politika kövesse a társadalom elvárását. Ezek tiszteletben tartása nélkül nincs élhető, szerethető és prosperáló Magyarország. Ez mindannyiunk közös ügye!"*

Az ihletet adó gondolatok a honi elképzelésekkel együtt kiinduló alapul szolgálhatnának a nemzeti közösségünk minimumára vonatkozó javaslat meghatározásakor. Mint fentebb említettem, számos elgondolás maradt papíron eddig is… Írásom készítése közben kaptam meg Vajda Gábor *Szólamok és akarások* című, *A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1990–2008)* alcímű könyvét, amely a korszak-monográfia harmadik, posztumusz kötete, Gubás Ágota gondozásában és szerkesztésében, az Aracs Alapítvány kiadásában (2026, Grafoprodukt, Szabadka). Gyors átlapozása is forrás lehet(ne) azok számára, akik komolyan hisznek a nemzeti minimumunk lehetőségében. Gubás Ágota *A szó és tett egysége* c. ajánlásának záró bekezdésével fejezem naplójegyzetem:

„Köszönjük, harcostársunk, életművedet, s reméljük, valamikor okul majd az utókor meglátásaidból, örökül hagyott példamutatásodból, reményedből, hogy »*hozzájárulhatok értelmiségünk időszerű emberi feladatra való ráeszméléséhez, s hogy a szó és a tett egysége által, a mindennapi cselekvésben, állásfoglalásban is érvényesített európai szellem révén lemossuk magunkról a gyalázatot. Ehhez képest itt és most tizedrangú kérdés, hogy néhány száz év múlva fennmarad-e a magyarság. Ma emberként, magyarként kell helytállnunk, s akkor majd Isten érdemünk szerint teremti meg távoli utódaink életkörülményeit, nemzeti önazonosságát*«*".*

Mezey Katalin

Naplójegyzetek XXXIV.

Szabadságharcunk hősei

1849. július 31-én az erdélyi Fehéregyháza mellett lezajlott a tankönyvekben segesvári csataként emlegetett ütközet, amely során a Bem altábornagy vezette magyar csapatok szembeszálltak a megszálló orosz hadsereg főerejével. E vereséget követően látták bajtársai utoljára nagy költőnket, Petőfi Sándort. Így ezt a napot halála dátumaként tartjuk számon, noha azóta sem bizonyított, hogy valóban elesett volna. Megsebesüléséről, orosz hadifogságba kerüléséről az eltelt több mint másfél száz év alatt számtalan történet született, szibériai fogságának bizonyítékai azonban eddig nem tudták meggyőzni a hivatalos magyar tudományosságot. Az azonban tény, hogy épp százhetvenhét esztendeje vesztettük el a magyar szabadság és függetlenség ügyének egyik legjelentősebb képviselőjét, kiemelkedő, világszerte elismert költőjét, Petőfi Sándort.

Amikor I. Miklós orosz cár 1849. május 9-én bejelentette, hogy az osztrák császár kérésére katonai segítséget nyújt a Habsburg Birodalomnak a magyar függetlenségi harc leverésében, szabadságharcunk sorsa megpecsételődött. Haderőnk ekkor mintegy 160 000 főt számlált, míg a Haynau táborszernagy által újjászervezett osztrák sereg 170 000 katonából állt. Létszámban tehát egymaga is felülmúlta a magyar csapatokat. I. Ferenc József, a fiatal osztrák császár mégsem bízott abban, hogy a több mint egy esztendeje tartó, a birodalom számára sok vereséget hozó magyar függetlenségi küzdelemnek az oroszok segítsége nélkül is véget vethet.

1849. június 15-én megkezdődött hát a százhúszezer fős orosz főerő bevonulása az akkori Magyarország területére. Északról, a Jablonkai- és a Duklai-hágón keresztül érkeztek, június 20-án elérték Kassát, 24-én pedig Miskolcot.

Ennek hatására döntött úgy a Kossuth Lajos és Szemere Bertalan vezette magyar parlament és kormány, hogy a szabadságharc haderejét Szeged környékén koncentrálja. Később a kormány és az országgyűlés is Pestről Szegedre tette át a székhelyét.

A magyar csapatok a kormány rendelete értelmében minden hadszíntérről egy térségbe, a Dél-Alföldre igyekeztek összpontosulni. Eközben nem egy ütközetet vívtak meg ellenfeleikkel, és az elszenvedett vereségek ellenére sikeresen végrehajtották a szabadságharc vezető politikai erejének védelmét is szolgáló haderő-egyesítést. A július 2-án súlyosan megsebesült Görgey Artúr serege, mivel nem tudott már a Dunántúlon áthaladva délre vonulni, Vác– Balassagyarmat–Losonc–Miskolc-útvonalat követve július végén Rakamaznál átkelt a Tiszán, és jócskán megelőzve az orosz hadakat, augusztus elején megérkezett Nagyváradra. Erről értesülve szemrehányóan írta hadvezérének I. Miklós cár: „Sehogy sem tudok napirendre térni afölött, hogy Görgei Komárom elhagyása után, hogyan kerülhette meg hadseregünknek előbb a jobb-, aztán a balszárnyát, hogy tehetett ilyen hatalmas kört, hogyan teremhetett délen, hogyan egyesülhetett az ottani erőkkel!”

A mai ember is meghökken, és elismerést érez a több mint másfél évszázaddal ezelőtt élt elődeink iránt, megismerve a nyári hőséggel, úti viszontagságokkal dacolva, teljes hadi felszerelésben, gyalogosan végrehajtott, fegyelmezett és kitartó meneteléseiket, valamint erejükön felüli, bátor hadműveleteiket. Az 1849. augusztus 13-i végzetes világosi fegyverletétel ellenére is fejet kell hajtanunk a szabadságharc katonáinak és vezetőinek hazaszeretete, hozzáértése és hősiessége előtt.

Augusztus végén

Augusztus végi hőségnapok, a közelgő lehűlés ígéretével. Száznyolc éve ezekben a napokban

már Magyarországon is javában aratott a spanyolnáthajárvány. A Ganz–MÁVAG-kolónia tisztasági fürdőjét is szükségkórházzá alakították, mert nem volt elég hely a frontról hazatért sebesült vagy spanyolnáthában szenvedő katonáknak.

A harminckét esztendős, ötgyermekes özvegyasszony – gyors átképzés után – ápolónőként kellett hogy dolgozzon. Heti bérre szerződött, de mire a keresetét kézhez kapta, az az egyre elvetemültebb infláció miatt már szinte semmit sem ért. Tizenöt éves fia, aki a nyári iskolai szünet idején a Népliget kertészetében dolgozott, örömmel állapította meg, hogy az ő napibére több, mint a mama heti keresete. Csodálkozott, hogy erre viszont az édesanyja sírva fakadt: mégsem járja, hogy betegek melletti egész hetes munkájának annyi értéke sem legyen, mint amennyit a kamasz fia egy nap alatt gereblyézéssel megkeres! Legszívesebben felmondott volna, mert amúgy is rettenetesen félt, hogy hazaviszi gyermekeinek a gyilkos nyavalyát, amely két-három nap alatt végzett a szegény, csontra soványodott katonákkal. Alig volt a betegek között, aki le tudta volna küzdeni a magas lázat, a hidegrázást, a torokfájást, a köhögési rohamokat, a tüdőgyulladást. Úgy tartották, hogy aki bekerül a kórházba, annak biztosan vége. És ez így is volt. Egyre több lett a beteg, egyre sűrűbbre kellett állítani az ágyakat, és egyre kevesebb volt az ágynemű, amit a piszkos, szakadt katonaruhákban, váltás fehérnemű vagy pizsama nélkül érkezők ágyaira felhúzhattak volna. A zsúfoltság és a romló ellátás is növelte a veszélyt, nehezítette a gyógyító munkát.

Az asszony nagyon szeretett volna megválni a lehetetlen körülmények között végzett ápolónői munkától, csakhogy a lakásukat a Ganz–MÁVAG-tól kapták. Félő volt, hogy ha kilépne, elvesztené a negyedik emeleti szoba-konyhát is, amelyet még férje jogán kapott a gyártól 1914 őszén. Pedig többet kereshetett volna, ha egész napját varrással tölti, mert a háborús években a ruhaneműk ára tíz-húszszorosára nőtt. Egyre többen jöttek hozzá, aki a még az ura által rendbe tett, kézi hajtású varrógépével mindent el tudott készíteni. A lánykori szoknyák, a jó állapotban megőrzött ünnepi stafírungdarabok új blúzokká, ingekké alakultak, mert a gyermekek a háború éveiben is elnyűtték, kinőtték a ruháikat.

Amikor a hajnaltól estig tartó kórházi munkából hazaért, épp csak ettek valamit, aztán a szobában lefektette a kicsiket, ő maga pedig a konyhai lámpa beteg fényénél varrt még néha éjfélig is.

De a hajnal akkor is benéz az ablakon, ha valaki épp csak az előbb hunyta is le a szemét. Fel kell kelni, kelteni kell a nagyfiút, hogy időben odaérjen a kertészetbe, a legnagyobb lányt, hogy megbeszélje vele, mit főzzön, mit tud enni adni aznap a testvéreinek. Na mit is? Krumplit. Mindennap. Főként sóval, de a féltve őrzött bödönből egy kevés zsírt is kiad neki hozzá. A krumpli a legolcsóbb, a kolónia vezetősége beszerzi a családoknak, tárolni is tudják a pincéjükben. És hogy mit csináljanak egész nap itthon a lányok, mikor mindenki örömére szünetel az iskola. Gyermekzsivajtól hangos a kolónia kertje, ahogy esős időben a lépcsőházak széles folyosói is. Már nem meri mondani a nagylánynak, hogy délben látogassák meg őt. Azelőtt kijöhetett az udvarra, ha a lányok ebédet hoztak neki. Legalább annyi ideig láthatta őket, amíg megette a kenyerét és a főtt krumpliját. De mióta a járvány terjed, rájuk parancsolt, hogy kerüljék el a szükségkórháznak még a környékét is.

Kis keresztet rajzol sorra az öt gyermek homlokára, és munkába indul, azzal a sosem csillapodó aggodalommal a szívében, hogy vajon estére nem betegszik-e meg ő is. Haza tud-e jönni hozzájuk?

Önbecsülésünk alapja

A régi öregek úgy tartották, hogy csak az képes szeretni a másik embert, aki önmagát is szereti. De legalábbis becsüli, tartja valamire.

Az önbecsülés, a saját életünk megbecsülése nem magától alakul ki bennünk, ebben nagyon fontos szerepe van a gyermekkori környezetünknek, szüleinknek, nagyszüleinknek. Ha ők értéknek tekintik az életünket, szeretnek és féltenek bennünket, odaadóan gondoskodnak rólunk, az a legtöbb esetben elősegíti egészséges önérzetünk kialakulását.

Persze nem a majomszeretetre gondolok, amire mi, szülők, nagyszülők hajlamosak vagyunk, és amivel azt a képzetet tápláljuk bele a

gyermekeinkbe, hogy ők a többi kortársuknál különbek, szebbek, jobbak. Hogy azért adunk meg lehetőleg mindent nekik, mert megérdemlik, mert nekik az jár.

Annak idején a szüleim úgy tudtak szeretni bennünket, hogy volt abban mindig egy adag irónia: „Látod, milyen kajla vagy, de azért én szeretlek.” Ezért éreztük a helyünket a világban, tudtuk, hogy bár a családunk számára nagyon fontosak vagyunk, azért nincs okunk elbízni magunkat. Gyermeki mivoltunkban nemcsak aranyosak, szépek, de gyöngék, ügyetlenek és tudatlanok is vagyunk, egymagunk nehezen boldogulnánk el a világban. Sokat kell tanulnunk, nőnünk még ahhoz, hogy kivívjuk a magunk iránti megbecsülést.

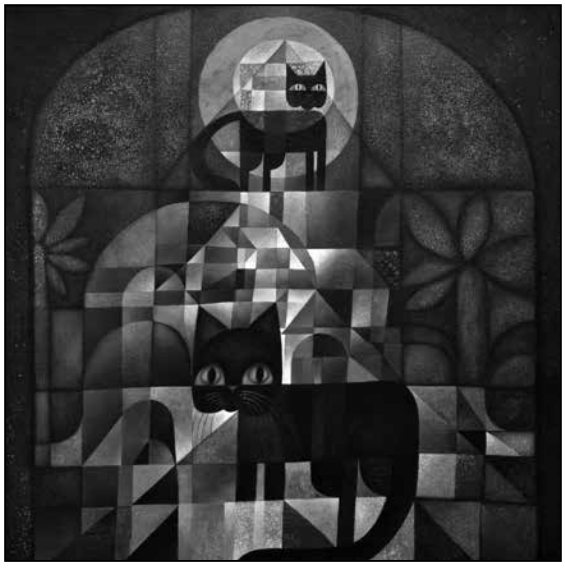
Önbecsülésünk alapja valami módon az irántunk támasztott elvárásokban, a tőlünk elvárt teljesítményben lehet. Akitől nem várnak el semmit, akit senki semmire nem tart képesnek, az önmagától sem vár semmit.

Mi módon nyilvánulhat meg ez a gyerekek iránti elvárás? A legegyszerűbben például úgy, hogy a szülő már a legkisebbekkel is megosztja a maga munkáját. Minél kisebb egy gyerek, annál szívesebben vesz részt a nagyok foglalatosságában. Ha az egyik takarítóeszközt, ablakmosót, porszívót magunk vesszük kézbe, a többit kiosztjuk a gyerekeknek, a közös munka során egyenrangú fél válik belőlük. Ha tanítjuk, irányítjuk és értékeljük őket, érzik, hogy komolyan vesszük őket. Mindezt persze humorral, az együttműködés örömével. Éreztetve, hogy mindent lehet jól is, rosszul is csinálni, de örömet csak az okoz, amit jól csinálunk.

Ismert, hogy rombolja a személyiséget, lefokozza az önbecsülésünket és eltávolít a környezetünktől a rosszul végzett munka. Miért? Mert mi tudjuk, hogy rosszul végeztük, és legtöbbször azzal igyekszünk menteni magunkat, hogy a többieknek így is túl jó lesz, ők sem csinálják jobban a maguk dolgát. Igazolni akarjuk saját hibánkat, mégpedig a másik emberben felfedezett hibák segítségével.

Fel sem tesszük magunknak a kérdést, hogy ha mindenki ügyetlen, tehetségtelen és hanyag, és én is az vagyok, akkor rendjén van a dolog. Akkor megveregethetem a saját vállamat: Na, minden rendben, te is pont olyan pancser vagy, mint a többiek!

Ha én teszek rosszul valamit, az pont akkora baj, mint ha más. Egyetlen különbség van a két dolog között: míg nagyon sokat, szinte mindent megtehetek azért, hogy a saját teljesítményemen javítsak, addig sokkal nehezebb egy másik embert jobb belátásra bírni. Nemcsak a józan ész, de a gyakorlat is azt mutatja: mindig saját magunkon kell kezdenünk a tökéletesedést. És nem kizárt, hogy a jó példát látva a másik is beszáll a versenybe, kedvet kap a maga tökéletesítésére, megérti, hogy lehetne minden másként. Ha akarjuk, mehet minden sokkal jobban is.



Kompozíció macskákkal

Mihályi Molnár László

Két pogány közt reménységgel*

100 év a Felvidéken

Annak a népnek, amelynek nincsenek álmai, nem lesz jövőképe sem. Persze nem elképzelt múltat, hanem jövőt kell álmodni. Az álmodó természetesen (ellentétben az álmodozóval) tudatosítja helyét és helyzetét is a világban, amihez hiteles ismeretekkel kell rendelkeznie a múltról és a jelen viszonyokról.

S ha jól figyelünk, láthatjuk, most dől el, hogy vajon a nemzetek Európája vagy a birkanépek és csordanépek Európája felé haladunk tovább. Immár nyilvánvaló, hogy a népek álmait tudatosan, szervezetten és a liberalizmus köntösében rejtőzködő pénzvilág támogatásával mérgezik és bomlasztják. Ez zajlik akkor is, amikor népeket, nemzeteket, vallásokat és felekezeteket uszítanak egymásra. Mert az önismeretét, önértékelését, öntudatát, vagyis az egész önbecsülését elvesztett népeket könnyű jámbor birkává vagy terelhető csordává alázni.

Ezért kellett a XX. században kirobbantani két világháborút (és sok helyi konfliktust is), amelyek a pénzuralmi háttérhatalom akarata és támogatása nélkül aligha valósulhattak volna meg. És a béketárgyalásoknak nevezett területrablások és fosztogatások éppen ennek a bűnszövetkezetnek a szándékait tükrözik és igazolják. Ám ahogyan Zrínyi a török megszállás idején nevén nevezte a dolgokat, úgy kell nekünk is lelepleznünk, azonosítanunk a megszállókat, az istentagadó uzsorásokat, az országrablások haszonélvezőit és cinkosaikat: a hazaárulókat és nemzetvesztőket. Árulókkal és cinkosaikkal nem kell és nem szabad alkudozni!

Ez nem megosztás, hanem megtisztítás!

Sajnos a számonkérés és elszámoltatás még nem történt meg, és a hazugságok ködében kell utat találnunk és mutatnunk. Ezért kötelességünk a tisztánlátást megsegítenünk. Ám ez nem lehet olyan alku, hogy a világosság a sötétséggel kiegyezzék a félhomályban, mert a világosság előbbre való. Vagyis a keresztény szeretet, alázat és megértés nem jelenthet megalkuvást és behódolást a bűn előtt. Mert a magyar nemzet jövője, nemzetünk önbecsülésének helyreállítása a tét!

Bár Zrínyi Miklós óta szinte mit sem változott a helyzetünk, a Szent Korona Országának nagyobb része ma is idegen megszállás alatt sínylődik, és négy évszázad múltán most is az a kérdés, hogy meg tudjuk-e tartani, meg tudjuk-e védeni emberi és keresztény alapértékeinket, amiben csak a Jóisten irgalmában és kegyelmében, valamint önmagunk erejében és bölcsességében bízhatunk.

Éppen ezért nem reménytelenül!

Ám *„[l]ehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő, / mikor anyád sikolt?!” (Dsida Jenő).*

100 éve, amikor *„[m]inden Egész eltörött”*, vagyis ezeréves országunkat darabokra szedték, a magukra hagyott és idegen megszállás alá került országrészek népessége előtt két lehetőség mutatkozott (a harmadik, az elmenekülés szerencsére akkor nem volt igazán jellemző). Az egyik az önfeladás és beolvadás azzal a tévesztmével, hogy talán a gyerekek és az unokák számára ez lesz a könnyebb és fájdalommentesebb, de aztán kiderült, hogy ezzel a lépéssel nem csupán nyelvüket, hanem hagyományaikat, hitüket, szüleiket és emberi mivoltukat is meg kell tagadniuk, s a következő nemzedéknek sem tudnak már tisztességből példát mutatni. A másik lehetőség a dacos ellenállás, a csak azért is vagy csak azért sem vállalása, egy keresztút, amely küzdelmet, felkészültséget, elszántságot és bátorságot is követel, de közben erőt, hitet, tisztánlátást, reményt és ezzel együtt jövőképet is kínál. Lehet ez az ellenállás harcos és aktív cselekvés, de lehet olyan passzivitás is *„a kő marad”* elve mentén, hogy nem teszek meg semmit a megszálló hatalom kedvéért és javára, viszont őrzöm, ápolom és védem nyelvemet, kul-

túrámat, hitemet, szüleimtől kapott örökségemet. A hagyomány-, érték- és közösségőrzés sok-sok lehetősége adott az élet minden területén. A legfontosabbak ezek között a templom és az iskola, vagyis a Szent István által ránk hagyott útmutatás az *„igazság és az élet”* nyomvonalán, valamint a nyelvi és kulturális közösség megtartása, hogy újabb útmutatók, szellemi vezetők tudják meglátni, felismerni és megvalósítani mindezt, hogy ott legyenek minden településen és minden kisközösségben is, mint pásztorok a nyájak mellett. Ilyen tanítókra, papokra, írókra, cserkészekre, politikusokra volt szükség a túléléshez, megmaradáshoz és továbblépéshez. Hogy ez mennyire volt sikeres, arról megoszlanak a vélemények. Ha azt vesszük, hogy a demográfiai adatok, a népszaporulat alapján a Felvidéken ma legalább kétmillió magyarnak kellene lennie – ha mindegyik magyar szülő gyermeke vállalta volna magyarságát –, viszont jelenleg félmillió sem vallotta magát magyarnak, akkor katasztrofálisnak mondhatnánk. Ám a körülményeket figyelembe véve, vagyis hogy mindezt a hatalom tudatosan és módszeresen szervezett beolvasztó politikája ellenében kellett vállalni, akkor azt kell mondanunk, hogy a potenciális egyénekből 20-25 százalék menekült meg a szellemi fertőzéstől, ahonnan még mindig talpra lehetne állni.

A fölénk rendelt mostoha hatalom szemében az a legnagyobb „bűnünk”, hogy még mindig nem pusztultunk ki, vagy nem olvadunk be teljesen. Ezért tapasztaljuk a hétköznapokban is az arroganciát, a megfélemlítést és a jogegyenlőségből való kirekesztést mind a múlt megítélése, mind az önrendelkezési jogok gyakorlata és az esélyegyenlőség vagy a méltányosság terén. Persze tisztában kell lennünk azzal is, hogy összlétszámunk és arányszámunk radikális csökkenésének következményei hová vezethetnek.

Az 1920 utáni, a két világháború közötti időszak sem volt könnyű, mert a hirtelen hatalomváltással korábbi egységes területeket, tájegységeket, gazdasági és kulturális kapcsolatokat daraboltak szét, és nem csupán közlekedési gócpontokat szakítottak el vonzáskörzetüktől, hanem a közigazgatás évszázados rendszerét is megbontották, és egyes részek partra vetett halakként *„száraz űrt”* harapva maradtak magukra. 1945 után viszont még ennél is súlyosabb fenyegetettséget jelentett a teljes jogfosztás, vagyonelkobzás, deportálás, a magyarok szétszóratása és az idegenek betelepítése. A kommunista diktatúra pedig a lelki megszállás céljával nem csupán a természetes emberi közösségek felszámolásán munkálkodott, hanem az egyének alapvető emberi értékeinek „átformálását” is elhatározta. A kisantant egyik egyeztetett stratégiai célja volt, hogy Magyarországot megfojtsa, elszigetelje nemzetközi kapcsolataitól, és a várható „csődeljárás” reményében azt a területet is eloszthassák egymás közt, ezzel párhuzamosan pedig az utódállamokba kényszerített magyarságot elszigetelje az anyaországtól, hogy az rákényszerüljön a gonosz mostohák esetleges könyörületére vagy alamizsnáira. Az „államhűség”, „lojalitás”, „államnyelv” és „államérdek” fogalmak ez alatt az idő alatt és ezen a területen igen érdekes tartalmakat kaptak, amelyek elkorcsosult hajtásai még a mai jogalkotók, tankönyvszerzők vagy egyházi emberek tudatában is tovább élnek. Bár azt emlegetik, hogy feszültség csak a nagypolitika és a hatalmi politika szintjén áll fenn, de a köznép megérti egymást, viszont azt a hétköznapokban is folyamatosan tapasztaljuk, hogy az eltorzult értékrend és a zavaros megfogalmazás leszivárgott a legalsó szintekig, amikor természetesnek veszik a kettős mérce alkalmazását, az egyoldalú toleranciát, a behódolást és megalkuvást, és elvárják, hogy mindezt lojálisan el kell fogadni. Ahol az számít jó állampolgárnak és jó magyarnak, aki feladja anyanyelvét, nem igényli saját nyelvének egyenrangúságát, nem akar kapcsolatot tartani Magyarországgal, nem igényli vissza a magyar állampolgárságot, gyermekeit nem anyanyelvén oktatja, nem kér magyar papot, liturgiát, sajtót, információs táblát, „hiszen már megtanult szlovákul, s ha nem, akkor miért nem költözik el”, ott nagyon nagy bajok lehetnek a társadalomban. Mert ez olyan betegség, mint a daganat, amely nagy fájdalmakkal jár, szinte gyógyíthatatlan, és elpusztítja azt a testet, amely táplálja.

Vajon az utódállamok felelős vezetőrétege és értelmisége annyira korlátolt, hogy mindezt nem látja, vagy csak a birtoklási vágya miatt nem akarja látni, mert fél attól a leleplezéstől, hogy olyan fölött rendelkezik, ami őt nem illeti?!

Akárhogy is van, de veszélyhelyzetben sem az elmenekülés, sem a behódolás nem megol-

dás, ezért túlélési módszereket, stratégiákat kell megvalósítani, hogy méltók lehessünk őseink megtartó helytállásának emlékéhez.

Amint az 1526 utáni időkben török iga és német járom terhei alatt kellett megmaradni, úgy 1920 után először a cionista pénzvilág befolyása alatt lévő nagyhatalmak és a nemzetállamról álmodó megszállók közé szorulva kellett őrlődnünk. 1945 után pedig a soviniszta nemzeti komplexusoktól elkorcsosult mostoha „államalkotók" és az istentagadó kommunizmus malmainak darálóját is túléltük. Az elmúlt negyedszázad folyamán pedig az anyagias érdekeltséggel táplált nemzetvesztő cionista liberalizmus és a történelmi-kulturális kisebbrendűségi komplexusoktól szenvedő szláv nemzeti arrogancia harapófogója veszélyezteti létünket.

1920 óta tehát a két pogány közé szorult Felvidéken az önszerveződés, talpon maradás, túlélés különböző stratégiáival találkozhatunk az irodalom, kultúra, egyházi élet, oktatásügy, cserkészet terén.

A trianoni döntés érthetetlen értelmetlensége eleinte csak „tévedésnek" tűnt sokak szemében, amint azt jómagam is megtudtam nagyapámtól, de hasonló módon jellemzi Vécsey Zoltán a kassai viszonyokat *A síró város* című (cseh hatóságok által betiltott) könyvében. Nem értették, mert nem érthették meg a nagyhatalmi önkény szándékainak rájuk mért „eredményeit", mert a valódi szándékok sajnálatos módon napjainkig nem szerepelnek a hivatalos történelemkönyvekben még Csonka-Magyarországon sem! Hiába várták reménységgel a dolgok jobbra fordulását, mert közben azt kellett tapasztalniuk, hogy a megszálló hatalom sunyin, fondorlatosan vagy éppen kérlelhetetlen arroganciával építi ki hivatali apparátusát, telepíti be a maga embereit, számolja fel a magyar iskolákat, és nyitja meg a sajátjait (a magyar többségű Csécs és Makranc sorsát még az akkoriban balos Fábry Zoltán is a demokrácia megcsúfolásának minősítette…, de ezeken a helyeken ma sincs magyar nyelvű iskola). Az értelmiség több vonalon is felismerte, hogy az állapot nem ideiglenes, nem demokratikus, de még csak nem is barátságos. Ezért a maga módján próbálta megszervezni az elszakított és megszállt terület magyarságának önfenntartó közösségeit.

Az első világháborút követő területrablások és önkényes bekebelezések miatt Abaúj-Torna vármegye északi területe is (a Hernád és a Bódva vízgyűjtő területének felső szakasza) Csehszlovákiához került, amit már 1918 végén katonai megszállással igyekezett előre biztosítani a francia bankok támogatását élvező cseh hadsereg. Ennek a területnek a déli részén a magyar őslakosság volt többségben, de a Bódva északi folyása mentén, Mecenzéfen és Stószon sem a szláv, hanem a német (a 13. századtól betelepülő mánta) népesség dominált. Kassa a 14. század óta a Magyar Királyság második legjelentősebb városa volt, elsőként városi címerrel, majd a török hódoltság idején (amely a várost nem sújtotta megszállással) központi szerepet is kapott, politikai és kulturális értelemben (Bocskai és Bethlen Gábor is székelt itt, a térségében, Göncön készült az első bibliafordítás és Vizsolyban a nyomtatás, a 17. sz. közepén egyeteme lesz, a 18. században pedig a magyar irodalom és a nyelvújítás, majd a színjátszás bázisa is itt alakult ki). Ez a központi helyzet csábította közelebb főleg az északibb területekről a lakosokat, ezáltal a 19. század végére a nyelvhatár Kassáig húzódott le. (Egyébként földrajzilag Kassa a legészakibb magyar város, ahol magyar iskola van: magyar óvoda, alapiskola, gimnázium és 145 éves hagyományokkal rendelkező ipari szakközépiskola.)

A korabeli helyi viszonyokat az irodalom is rögzítette olyan jeles alkotásokban, mint Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*, *Kassai őrjárat*, *Ajándék a végzettől*; Vécsey Zoltán: *A síró város*, amelyeknek szociográfiai hűségét nincs okunk megkérdőjelezni. Önmagáért beszél a tény, hogy Kassa 1926-ban Márai apját, Grosschmid Gézát választotta a prágai parlamentbe szenátornak az Országos Keresztényszocialista Párt színeiben, aki ennek emlékét, beszédeit a *Kisebbségi sors* c. könyvében örökítette meg. Fábry Zoltán pedig már a húszas évektől bírálja a magyar iskolaügyet szándékosan elsorvasztó államhatalmi intézkedéseket és az általuk támogatott Slovenská liga magyarellenes diverzióját. *(„Amikor tehát a tanügyi kormányzati körök azon iparkodnak, hogy Szepsiben egy nagy körzeti szlovák polgárit létesítsenek, akkor a veszély a magyarság szempontjából nyilvánvaló, mert a Szepsi járás szlo-*

vák nyelvterülete messze esik Szepsitől.”; *„Az elvetélt kisebbségi jog elvetélt demokráciára utal.”*; *„A veszély nyilvánvaló: az elsikkadt magyar polgári (iskola) csak az elsikkadó magyarság tükörképévé torzulhat.”*; *„A szepsi magyarság ügyét a kisebbségi magyarság ügyévé kell terebélyesíteni. […] a Szepsi járásban vagyunk, amelynek örök szégyenfoltja marad Csécs és Makranc, a két hírhedetté vált színmagyar község, magyar iskola nélkül” – A magyar nyelv szlovenszkói sorsa*, Magyar Nap, 1938. *(Megjegyz.: egyébként e két helyen azóta sincs magyar iskola*.) A két világháború között inkább csak adminisztratív sorvasztás zajlott, illetve nagy pénzeket áldoztak a szlovák iskolák megnyitására ingyenes tanszerekkel, tízóraival a magyar községekben. 1945 és 1949 között viszont teljes jogfosztással, pogromokkal, kivégzésekkel, kitelepítéssel, vagyonelkobzással, szovjet lágerbe hurcolással és egyéb módszerekkel is zajlott a megfélemlítés. Kassán és környékén ez a terror sokkal mélyebbre szántott a lelkekbe és az emlékezetbe, hiszen itt hirdették ki azt a kormányprogramot, amely az elnöki dekrétumok által a csehszlovákiai németek és magyarok teljes felszámolását (kitelepítését, asszimilálását vagy akár fizikai likvidálását) legalizálta. A Petrov tábornok alá tartozó halálbrigádok kutattak a magyar intézmények egykori vezetői után, több ezer fiatalt hurcoltak „málenkij robotra”, és csak kevesen térhettek haza, majd tízezreket deportáltak Csehországba vagy Magyarországra, magyar fiatalok tízezreit hurcolták el kényszermunkára a Szovjetunióba, ahol a többség meghalt, s akik hazajöhettek, azok is csak 1954-ben tehették meg, a mai napig rehabilitáció nélkül. A Magyarországgal határos terület magyarságát, hogy Kassáig ne maradjon etnikai folytonosság, szinte egészében elvitték (ilyen pl. Szina, Perény). Akiket meghagytak, azokat azzal az ígérettel zsarolták meg, hogy amennyiben reszlovakizálnak (szlováknak vallják magukat), s ezt írásba is adják, akkor nem veszik el a házukat, földjüket (ez a vagyontalanabb réteget érintette, mert a tehetősebb magyar gazdákat szinte kivétel nélkül kitelepítették, pl. Buzita esetében).

Ezek a megfélemlítő intézkedések, mivel sem jóvátétel, sem kárpótlás, sem bocsánatkérés nem történt, napjainkig nyomot hagyva meghatározzák a meghurcoltak és utódaik véleményalkotását, és azt jelzik, hogy az ország még mindig adós és elmaradott a demokratikus intézményrendszer kialakítása terén. Amikor 1950-től megnyílhattak a magyar iskolák, akkor sokan éltek a lehetőséggel, sőt a kassai magyar ipari országos hírű, nagy létszámú intézmény lett, amely az 1970-es évek elején közel 1000 diákot oktatott, de a kassai és szepsi gimnázium, valamint a szepsi mezőgazdasági szakközépiskola is nagy létszámmal működhetett. Teljes szervezettségű alapiskola működött magyar osztályokkal Szinán, Nagyidán és Jászón is, ahol ezeket a hetvenes-nyolcvanas években módszeresen elsorvasztották.

Egyházi vonalon a katolikus egyház, amely már Trianon előtt is erős szláv befolyás alatt állt, a vezető testületei útján próbálta szláv igába fogni a híveket. Magyar püspökség híján a papjait a „keresztény alázatosság” ürügyével engedelmességre intette, s a magyarok közé szlovák vagy „szófogadó” magyarul beszélő papokat helyezett, míg sok magyar papot szlovák vidékre rendeltek, főleg azokat, akik a magyarság vállalását a tízparancsolattal egyezően az apák, anyák és a család tiszteleteként értelmezték híveik előtt. A hívek pedig hasztalan kilincseltek magyar papokért, amint azt például Rábely Miklós *Egy rimaszombati polgár vallomásai* c. emlékirataiból is megismerhetjük, a kereszténység szégyenének nevezhető rozsnyói püspökség területén történteket olvasva. A református egyház, amely tisztán magyar felekezet volt, szabadon végezte kötelességét, viszont a hatalom elfeledkezett róla, nem tartozott a „hivatalosan elismert” egyházak közé, ezért Balogh Elemér püspök bölcs vezetése idején nem vetette fel a legalizációt (hiszen a döntéshozók között több volt az ellenfelük, mint barátjuk), azon dolgozott a hatalom befolyásos tényezői körében, hogy betiltásukat elkerüljék. Még Masaryk elnöknél is jártak, ahol egy kedves ajándék megtette a hatását, továbbra sem gáncsolták működésüket, és sok helyen az iskolánál is hatékonyabban foglalkozhattak az ifjúsággal. A templom továbbra is a találkozás, a közösségépítés és a megmaradás egyik bástyája maradt, és olyan tekintélyek is akadtak, mint a premontrei rendi Mécs László, aki Nagykaposon és Királyhelmecen is meghatározó és megtartó erejű emlékeket hagyott maga után. Már az ő

példája is megmutatta, hogy útmutató, hiteles és karizmatikus egyéniségekre van szükség, de az is igazolást nyert, hogy a megmaradásra úgy van esély, ha az egyházi, tanügyi, irodalmi és politikai tényezők közös célt tudnak megfogalmazni, egységes stratégiával tudnak fellépni, s legfeljebb csak az egyedi helyzet megkövetelte taktikában oldják meg más eszközökkel a cél felé vezető feladatokat.

A politikai élet terén mindjárt az elején létrejött két meghatározó és nemzeti érdekképviseletet vállaló párt: a Magyar Nemzeti Párt és az Országos Keresztényszocialista Párt (a szocialistát itt természetesen szociálisként, vagyis a közösségiként kell érteni). Ennek színeiben jutott be szenátorként az akkor még meghatározóan magyar jellegű Kassáról Körmendy-Ékes Lajos, majd 1926-tól Márai Sándor apja, a jó nevű és részben erdélyi szász gyökerekkel rendelkező Grosschmid Géza, akinek karakteres és nemzetvédő beszédei és írásai a *Kisebbségi sors* c. kötetében jelentek meg. Már a prágai parlament megalakulásakor, 1920. június 3-án (egy nappal a trianoni diktátum aláírása előtt) Körmendy-Ékes Lajos a felszólalásában jelezte, hogy nem azért jelöltették magukat a prágai törvényhozásba, hogy a helyzetet legitimálják, hanem azért, hogy elmondhassák: igazságtalanság történt, és ők az igazságosságért fognak itt mindig cselekedni és felszólalni. A két párt 1935-ben egyesült Esterházy János elnöklete alatt. Számára még miniszteri bársonyszéket is felkínáltak, de ő sem akkor, sem soha később nem hódolt be, mert látta, hogy ezeket a posztokat a hallgatásáért vagy a beleegyezéséért cserében juttatták volna. Azt is tudták, hogy a választások tétje a kisebbségbe szorított helyzetben nem a parlamentbe jutás csupán, hanem az önszerveződés és a helytállás formálásának lehetősége, valamint az erőink megalkuvás nélküli felmutatása is egyben. Voltak a hatalom és a pénzvilág által kreált, magukat magyarnak hirdető pártok is, de azokat abban az időben még a magyarság józan értékrendje kivetette magából. Ezek a küzdelmek erősítették minden alkalommal a történelmi, vérségi és kulturális együvé tartozás érzését, tudatát, s hozzájárultak az önismereten, reális önértékelésen megalapozott önbecsülés megerősödéséhez, ami elsőrendű követelmény kellene hogy legyen ma is.

Mivel az iskolaügy állami felügyelet alatt állt, a hatalom bárhol és bármikor beavatkozhatott a magyar nyelvű oktatás milyenségébe. Sok helyen a Szlovák Liga hatalmas pénzügyi kerettel úgy hozta lehetetlen helyzetbe a magyar kisiskolákat, hogy engedélyt kaptak kis létszámú szlovák iskola nyitására is, és ingyenes tízóraival, tanszerekkel tudták odacsábítani a gyerekeket (főleg a szegényebb zsellérfalvakban), de a magyar iskolákat csak magasabb létszámmal engedélyezték megnyitni. Ezért volt jelentős a cserkészmozgalom megindulása: sok esetben pótolni tudta az iskolai oktatás tartalmi részeit is, a tevékenysége pedig vonzó és jellemfejlesztő volt.

Az irodalmi élet mindig sajátos helyzetben van. A könyv- és lapkiadástól függ (bár írni lehet attól függetlenül, hogy megjelenik-e, vagy nem, de a további írásokhoz a publikáció, a visszhang jelenti az ösztönző erőt). Kezdetben a magyar kisvárosokban szerveződtek olvasókörök, ahová becsempésztek (mert legálisan sokszor nem lehetett) magyarországi kiadású könyveket, kéziratokat. Nagyobb városként csak Pozsony és Kassa mutatkozott. De még például Nagykaposon is volt nyomda, ahol Mécs László élt. Az irodalom üzeneteket közvetíthet, rejtjelezheti, parabolaként dolgozhatja fel a társadalmi helyzeteket egy történelmi eseményhez kapcsolva, mint annak idején Katona a Bánk történetével avagy Arany János az eltiport szabadságot Wales esetével példázta. Persze a hatóságok sem maradtak tétlenek, gyakran tiltottak be, zúzattak be könyveket, amiből jól látszik, hogy nem érezték jogos birtokuknak a Felvidéket, és tudták, hogy nem jogos örökösei ennek a térségnek és történelemnek.

1938-ig minden diszkrimináció, adminisztratív intézkedés és hatalmi manipuláció ellenére mintegy 700 ezer magyar maradt a Felvidéken, s az önszervező erőinek mozgósítása révén elég jó kondícióban érte a visszacsatolás, bár csak a magyar többségű területek kerülhettek vissza. Kassa igen, de Pozsony nem, bár ott a németek és magyarok együttesen abszolút többséget képeztek, mellettük a szlovákság akkor még jelentéktelen bevándorolt kisebbségben volt. És mégis ez lett Szlovákia fővárosa, egy országé, amely a békeszerződésben nem is szerepelt. Mára a félmilliós népességre feldagasztott Pozsonyban a magyar, illetve a német jelenlét csupán el-

enyésző arányt mutat. Népirtás folyt itt, nem is akármilyen! Hiszen gyilkos sortüzekkel kezdték a megszállt terület lakosságának megfélemlítését. Alighogy 1919. február elején Zsolnáról Pozsonyba költöztették a tót tartomány hivatalát, február 12-én a vásárcsarnok előtt többezres tömeg tüntetett a tarthatatlan viszonyok miatt, amit sortűzzel akartak feloszlatni, és 9 (14 és 37 év közötti) civil személy maradt a helyszínen vérbe fagyva. A csalogány-völgyi temetőben hantolták el őket, s milyen érdekes, hogy az 1992-ben gyanús autóbalesetben meghalt Alexander Dubčeket a közelükben helyezték nyugalomra. Már amennyire nyugalmat nyerhetnek errefelé a halottak is a száz év óta politikailag módszeresen manipulált hazug és kalmárszellemű világban. Sortüzek voltak sok más helyen is: Érsekújvárott és Kassán, még az abaúji Buzita községben sem nyughattak a megszállók, és 1919. június 2-án egy lakodalmi menet élén ostort csattogtató lovas fiatalokat támadtak meg, 14-en lelték ekkor halálukat, amit először lázongás megfékezésének jegyzőkönyveztek. Később emlékművet akartak nekik állítani a Felvidék visszatérése után, de a háborút, majd az újabb megszállást követően ez is feledésbe merült. A hatóságok az eseményeket és azok vizsgálati anyagát szigorúan titkosították, és még egy évszázad múltán sem jelent meg a történelemkönyvekben.

Olyan zagyvaságot viszont már alapszinten is oktatnak, hogy *„az önrendelkezés útján megalakult Csehszlovákia hatóságait a helyi lakosság kitörő örömmel köszöntötte”.*

A II. világháború pusztítása nyomán a szovjet megszállással járó kényszermunka következett. A kassai kormányprogrammal kapott szabad kezet Beneš elnök a németek és magyarok felszámolására, hogy „nemzeti szláv államot hozzanak létre”, amit a pánszláv-bolsevista szovjet rendszer is támogatott (persze ennek fejében át kellett adni a szovjetek számára Kárpátalját, hogy legyen hídfőállásuk a Kárpátokon belül). A teljes jogfosztás, vagyonelkobzások, csehországi deportálás, majd Magyarországra való kitelepítés (lakosságcsere) és a megüresített helyekre való betelepítés következett 1949-ig. Az 1948-as kommunista hatalomátvétel „eredményeként” megjelenhettek magyar lapok, lassan megnyílhatott néhány magyar iskola (amelyek száma és tanulószáma soha nem érte el a háború előttit), de közben a falvak kollektivizációja ürügyével teljesen szétverték a helyi önigazgatási formákat. A tehetséges gazdákat kulákká nyilvánították, a szövetkezetesítéssel, illetve a nagybirtokokon kialakított állami gazdaságok miatt idegeneket telepítettek be a magyar falvakba, ami esetenként indokolttá tette a szlovák iskola megnyitását (a magyar elsorvasztása céljából). A vezetőket felülről, szlovák kommunista célokat követve nevezték ki. Az 1945 utáni jogfosztás és megfélemlítés időszaka megtette a hatását. Esterházyt is azért ítélték halálra (távollétében, koholt vádakkal, néhány perc alatt!), hozatták haza a szovjet pokolból, hogy elrettentésül példát statuáljanak. Kb. 200 ezer magyar nem merte többé vállalni nemzetiségét. A magyar papképzésről pedig még az egyház sem mert gondoskodni, magyar nyelvű katolikus papképzés a mai napig nincs, ez is oka annak, hogy kevesebben jelentkeznek, s nincs elegendő magyar katolikus pap a magyar falvak számára. A református egyház is csak a Selye János Egyetem megalakulása révén kezdte el 2004-ben az anyanyelvi képzést. A tanítóképzés egy ideig Nyitrára összpontosult, de a legtöbb szakot, illetve a középiskolai tanári szakot csak szlovák nyelven lehetett elvégezni.

A lenini módszer szerinti bolsevik szemlélet alapján a hatalom mindent ellenőrzött, csak azt volt szabad tenni, amit előírtak. Ennek jegyében született meg a Csemadok is, hogy íme, a kommunisták visszaadják jogaitokat, s még kulturális szervezetetek is lehet. Legyetek hálásak érte! Valóban sokan elhitték ezt a szemfényvesztést, és önként, dalolva éltették a hóhérokat… A Csemadok (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete) a kommunisták elgondolása szerint elsősorban a *„csehszlovákiai magyarok szocialista átformálásának, a szlovák nyelv és a szocialista életmód terjesztésének”* feladatával indult. Ehhez lehetővé tették, hogy színdarabokat adjanak elő, táncegyütteseket, énekkarokat, folklórcsoportokat hozzanak létre, ünnepi műsorokat szervezzenek, folyóiratot és könyveket adjanak ki. Legfelső szinten párthatározatokat hajtottak végre, ám lent a falvakban az emberek sajátos kisközösségekként kezdtek el működni. Így a

Csemadok a nemzeti kultúra, a hagyományőrzés és a természetes önszerveződés fórumává kezdett változni. Az emberek a Csemadok-tagkönyvvel tudták igazolni maguk és a közösségük számára, hogy hová tartoznak. A tagság elérte a 100 ezres számot! Két alkalommal következett be szigorítás. 1956 után, amikor a magyar eszmékkel kollaborálókat kerestek, majd 1968 után, amikor a Csemadok teljes vezetését „lefejezték", hogy helyükre ortodox bolsevik szolgákat ültessenek.

Az egyik tanulság tehát a kisközösségek megalakulása, azok találkozási lehetősége (területi és országos színjátszó, énekkari, táncfesztivál stb.). Csemadok-nap, dal- és táncünnepély néven önismeretet, önbizalmat fejlesztő, önbecsülést adó lehetőségek teremtődtek. Volt egy másik kérdés is, méghozzá a magyar értelmiség kimunkálása, az értelmiség példamutatása. Először 1957-ben Prágában alakult meg ilyen célzattal az ottani egyetemisták részvételével az AED (Ady Endre Diákkör), amelynek első jeles vezetői közé tartozott Bajnok István és Duka Zólyomi Árpád. Ezek után a pozsonyi egyetemisták hozták létre a József Attila Ifjúsági Klubot (JAIK) 1964-ben. Akkor Duray Miklós, Mácza Mihály, Kajla Júlia, Gágyor Péter tartozott a szervezők közé. 1965-ben aztán a Csallóközt tragikusan sújtó dunai árvíz után országos tábort szerveztek NYIT (Nyári Ifjúsági Tábor) néven, amelyet 1971-ig évente tartottak legálisan (Kőrös, Abara, Pinc, Keszegfalu, Kéménd, Kaposkelecsény, Körtvélyes), majd 1977-től (Őrsújfaluban) újult meg művelődési tábor név alatt, s ebből lettek a szabadegyetemek. Ezek a táborok elsősorban a diákságot vonzották, főleg az egyetemistákat, és pótolni kívánták az iskolai oktatás hiányosságait a történelem és irodalom terén, illetve a nem magyar nyelven tanulók és az egyetemisták számára a tiszta anyanyelvi kommunikáció lehetőségét biztosították, ezért különböző tudományos, műszaki előadások is terítéken voltak. És egyáltalán nem közömbös, hogy itt magyar fiú magyar lánnyal találkozhatott. Olyan bázisközösség kovácsolódott össze, amely végül egy felvidéki magyar önismeretre épülő felvidéki magyar önérzetet, öntudatot fejlesztett ki. Tehát egy kassainak közelebbi lett a 400 km-re lévő pozsonyi magyar, mint az alig 80-ra élő miskolci. A nyári táborozáskor kiépült a klubok közötti kommunikáció és klubhálózat is (amely csak 1978-ban alakult a Csemadok keretében klubtanáccsá). Hiszen közben Nyitrán, Kassán, majd Komáromban, Vágselyén, Rimaszombatban stb. is alakultak művelődési klubok. Ez eredményezte, hogy 1968-ban megalakult a Magyar Ifjúsági Szövetség, de csak rövid időre, mert a szovjet megszállást követő keményvonalas kommunista diktatúra ezt is betiltotta, vezetőit félreállította (pl. Durayt). 1972-ben tehát sok klub stagnált, vezetők nélkül állt. Pozsonyban is ekkor lépett színre egy új vezetőség, amely a nyári táborokat akarta újra megszervezni, de a hatalom éberen őrködött. 1975-ben már minden készen állt, amikor ürügyként az egészségügyi hatóság kapta feladatul, hogy ne adjon engedélyt a táborhelyre. Ekkor döntötték el a szervezők, hogy mozgótábort szerveznek, 2-3 napos egy helyben tartózkodással, mert ennyire nem kellett ilyen hatósági engedély. A közlekedést pedig kerékpárral oldották meg, s ez alapozta meg a Honismereti Kerékpártúrák indulását (amely 2016-ban 42. alkalommal járja a Felvidék falvait). Az első évben még csupán mozgótábor akart lenni, de a mobilitás újabb célokat és lehetőségeket is adott. Végül kialakult egy szervezői stratégia: a közösségőrzés és -fejlesztés, hagyomány- és értékőrzés, valamint értékátadás pillérein.

1. Legyen ez a megmaradás egyik bázisa. A klubok szervezőinek találkozási alkalma, belső közösségszervező tapasztalatszerzés, kapcsolatépítés, csapatépítés.

2. Legyen a felvidéki magyar közösség történelmének, tájainak, hagyományainak megismerésére irányuló fejlesztő rendezvény.

3. Legyen tapasztalatcsere, vitafórum, készségfejlesztés, ismeretbővítés, önismeretünk forrása.

4. Legyen egészséges természetjárás és a magyar fiatalok egymásra találásának lehetősége is.

Jövőkép és stratégia

Ezek alapján a tervezési, szervezési és megvalósulási tapasztalatok tükrében fogalmazódtak meg az alábbi stratégiai gondolatok.

Jelenlegi helyzetünket és kilátásainkat elemezve és értékelve a szlovákiai (felvidéki) ma-

gyar nemzeti közösség, magyar nemzetrész számára az elkövetkező időszakban az alábbi feladatokat és célokat kell meghatároznunk:

Meg kell őriznünk nemzeti kulturális örökségünket, hogy ezzel megtarthassuk azt a nemzeti önbecsülést és öntudatot, amely az elmúlt közel száz esztendő folyamán az idegen megszállás következtében, a külső erőszak, csábítás és ösztönzés hatására, valamint a belső gyengeségek és gyarlóságok miatt is a magyarság létszámának tömeges fogyását eredményezte a Felvidéken: 1 millióról félmillió alá csökkent a számunk 100 év alatt, miközben a területen élő lakosság száma közel kétszeresére nőtt.

Nemzeti örökségünk pilléreit, amelyekre kiemelt figyelmet kell fordítanunk, az alábbiakban fogalmazhatjuk meg:

– az **anyanyelv**, amelynek támasza a magyar nyelvű oktatás és az anyanyelv szabad használatának a joga az élet minden területén. Ebben a fennálló hatalommal szemben is megalkuvás nélkül kell követeléseinket érvényesíteni az alkotmányos keretek legvégső határáig.

– **történelmi örökségünk és néphagyományaink** – szülőföldünk történelmi és kultúrtörténeti emlékeinek feltárása, megismerése és megismertetése a következő nemzedékekkel. Ebben együtt kell működniük az iskolákkal a cserkészeknek, kulturális és civil szervezeteknek, egyházaknak és a politikai érdekképviseletnek.

– **közösségi életünk** – a kisközösségek fejlesztik az önbecsülést, az önérzetet és az önértékelő képességet, főleg, ha értékes tartalommal telik meg tevékenységük.

Minden területen oda kell figyelnünk a fiatalokra, akik keresik helyüket, bátrak ahhoz, hogy önállóan oldjanak meg feladatokat, de nem szeretik, ha helyettük, nélkülük döntünk, és erőszakkal beleavatkozunk az elképzeléseikbe. Feladatokkal kell őket megbízni, támogatni saját hasznos és jó elképzeléseiket. Át kell adnunk nekik egy-egy rendezvény lebonyolítását. Ez kulturált módon úgy jelenhet meg, hogy nem kell rivalizálniuk, de a saját terveiket, elképzeléseiket teljesen önállóan tudják megvalósítani a tervezéstől, szervezéstől a kivitelezésig. Illetve együttműködve közös rendezvényeket is lehetne tartani. Az érdekvédelemben együttműködhetnek azokkal a politikai szervezetekkel, amelyek az önrendelkezésünk, önkifejezésünk és természetes alapjogaink terén ezeket elfogadják.

Ha valaki terhesnek mondja magát, annak a gyermek teher, aki várandósnak, az a gyermekét várja, s aki áldott állapotú, annak a gyermek áldás. Már a fogalmak használata, elfogadása, beidegződése vagy elutasítása is meghatározó. A török megszállás idején például eleink nem azt mondták, hogy Törökországban élnek, ezért természetes volt még egy évszázad múltán is, hogy az idegen megszállókat kiseperjük ősi földjeinkről. Ma már senki sem berzenkedik az ellen, hogy a két Németország egyesítése természetes dolog volt, de a magyar nemzet elorzott szuverenitásának helyreállítását irredentizmusnak és irracionálisnak hirdetik. Jó ilyenkor a dolgok mögé tekinteni, hogy kik, hol és miért is akarják fenntartani a nem normális, vagyis a hazug, egészségtelen és igazságtalan viszonyokat! Nekünk pedig minden fórumon és minden lehetséges eszköz bevetésével el kell érnünk, hogy fogalmainkat, gondolatainkat, szavainkat helyesen használjuk, mert csak így válhatnak a tettek ösztönzőjévé. De közben azt is látnunk kell, hogy a megszálló hatalom nem kis pénzeket és nem kevés embert mozgósít azért, hogy az alattvalók feltétlen hűsége cselédi szolgalelkűséggé változzék a kiszolgáltatott őslakosok körében. Intézményeket, fórumokat, pártokat hoznak létre a beolvasztás céljaira, a behódolást együttműködésnek hirdetik, a szolgaságot demokráciának, a nyelvi terrort szólásszabadságnak, a jogfosztást pedig önrendelkezésnek. Ennyit kaptunk fogvatartóinktól az elmúlt száz évben, s ha néha egy-két morzsányi alamizsnát elénk söpörtek az asztalról, azért olyan hálálkodást vártak el, mintha disznótorban lettünk volna. Olyan beteg és kiszolgáltatott világban kell egy új, vagyis megújuló nemzeti önépítkezést megkezdenünk, ahol az élet minden területén érzékelhető, hogy egy hamis világképet és torz értékrendet akarnak belénk táplálni: átprogramozni eredendő és természetes emberi értékeinket, hogy egy „civilizált állat” szintjére süllyedve csakis az anyagias, biológiai szükségleteink kielégítése váljék életcélunkká, és ahol az „állatgondozó gazdák” önkénye szabja meg, hogy ki melyik vályúhoz kerülhet. Olyan viszonyokat teremtettek körülöttünk, hogy az egyes emberek már önmaguk helyzetével, értékeivel

sincsenek tisztában. Kisebbségnek mondja magát egy olyan településen, ahol más nemzetiségű ember alig él. Egyik legelszomorítóbb következménye ennek a helyzetnek, hogy azoknak a többsége, akik egy ilyen értékvesztett vagy értékzavaros világban nőnek fel, nem is sejti, hogy nem ez a normális és természetes állapot, ezért igényt sem formál a változásra. Ennek okán helyettük is vállalnunk kell a nemzeti felszabadító harcot.

Deák Ferenc szavaival: *„Igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, midőn már sikerhez nincsen remény.”*

Olyan változásokra kell felkészülnünk (fogalmazom ezt 2020-ban), amelyek az európai és természetes emberi értékektől eltávolodott Európai Unió, valamint az emberidegen pénzvilág törvényszerű közeli csődje és összeomlása után következnek be. És erre fel kell készítenünk nemzetünket is. Választanunk kell, hogy mi legyen világképünk és életfelfogásunk meghatározója: az alantas és önző, anyagias és lélektelen, istentagadó materializmus (amely a liberális és szocialista befolyás alatt élőket sorvasztja), vagy pedig az emelkedett lelkületű, családot és nemzeti közösségeket megtartó humanizmus. És **tisztáznunk kell azokat az alapfogalmakat is, amelyek közegében (kontextusában) a nemzeti közösséget is értelmezni kívánjuk**.

Az egyik alapelv, hogy a társadalom alapegysége nem az egyén, hanem a család, amely nem pusztán férfi és nő kapcsolata, hanem az anya, apa és a gyerekek egysége – mint a nemzeti lét értékőrző, értékteremtő és közvetítő alapsejtje. A társadalom politikai struktúrájában pedig el kell vetni a szándékosan megtévesztő jobb- és baloldali értékrendet, mert ez a horizontális besorolás megosztó, és a nemzet létére is veszedelmet jelentő megosztottságot idéz elő. **Az emberi értékrend (s ennek vetületében a politikai, társadalmi is) csakis vertikálisan (függőlegesen), a magasság és mélység viszonylatában értelmezhető**, amely felfelé a lét emberfölötti, isteni rendjéhez igazodik, s minél alacsonyabb szinten nyilvánul (nyilatkozik) meg, annál kevésbé értékes, annál silányabb, anyagiasabb, ösztönösebb és állatiasabb. (A Szentírásban már Káin és Ábel füstje, világfelfogása ezt a példázatot mutatja! Sárba ragad, lesüllyed, elenyészik, aki csak lefelé, a sárba, az anyagba tekint…, és nem emeli tekintetét, lelkét, szellemét az ég felé, s nem mossa meg arcát az ember felett álló rend tükrében…) A megítélésben persze nemcsak azt kell értékelni, hogy az adott jelenség hol foglal helyet, hanem azt is, hogy milyen az irányultsága, szemlélete: felfelé (emelkedik), vagy pedig lefelé tart (süllyed). A két és fél évszázada elterjesztett jobb- és baloldali megosztás jelentette az európai alapértékek (a keresztény erkölcs, görög bölcsesség, római jogrend) szándékos megrontásának kezdetét. A rontás hátterében a kereszténység és a nemzeti közösségek lerombolásában érdekelt, világuralomra törekvő pénzvilág sátáni erői és annak előfutárai (például szabadkőművesek és illuminátusok) állnak. Reklámjaikkal, propagandájukkal, tömegtájékoztató eszközeikkel, téveszmék terjesztésével próbálják elködösíteni a valóságot, és az eltévelyedés ingoványába süllyeszteni megmaradásunk tartópilléreit. Már több nemzedéket tettek szellemi rabszolgájukká, hogy végül a fizikai szolgaságra is sor kerülhessen. A XX. század két világháborújának kirobbantása is szándékaik jegyében történt. Az önző és anyagias érdekek mögött aljas szándék áll, amelynek működését két egészségesen működő emberi alapérték tudja megakadályozni: az istenhit (amelynek európai letéteményese a tízparancsolatban és a felebaráti szeretetben gyökerező keresztény erkölcs), valamint a nemzeti közösségek fennmaradása és az adott közösséghez való tartozás érzésének megtartó ereje.

A nemzet nem egyszerűen az egy nyelvet beszélők sokasága, hanem egy történelmi sorsközösség, amelyben a közös származás, gyökerek, történelmi tapasztalatok genetikailag is kódoltak, és amelyet a létrehozott közös kultúrkincs és a beleszületettség is meghatároz. A magyar nemzet vesztére törekvő erők nem csupán a nyelvünket, hanem területünket, a fenti közös értékek mindegyikét el akarják venni vagy meg akarják rontani. Azt hirdetik, hogy ne foglalkozzunk a múlttal, vagy pedig hatalmukkal és pénzükkel meghamisítják múltunk valódi képét, emlékeit, hogy nemzeti önbecsülésünk lelki táptalaját megfertőzzék! Például a szkíta, hun és régebbi származás elvetésével!

Ezért legfontosabb feladatunk az egészséges magyar nemzeti önbecsülés helyreállítása!

Vagyis helyreállítani a nemzeti önismeretet, nemzeti önértékelést és a nemzeti öntudatot, amelyekben a kulturális, nyelvi, történelmi, közösségi értékek mellett az egészséges életmódnak, életszemléletnek (életfelfogásnak) és táplálkozásnak is meg kell jelennie! Tudatosítanunk kell, hogy **a magyar nemzet mindazok közössége, akik történelmileg, kulturálisan, nyelvileg és genetikailag is dominánsan meghatározhatóan közös eredetre vezethetők vissza, ezeket az értékeket hordozzák, és vállalják ennek a sorsközösségnek a múltját, feladatait, célját és küldetését. Ennek a nemzetnek az őshonos központi életterülete a Kárpát-medence. Meghatározó hitvallása a keresztény egyházakban bontakozik ki. Nyelve a magyar.**

A nemzeti önismeret legfontosabb eleme a nemzeti múlt tárgyilagos feltárása és felmutatása. Az eddigi hazugságok leleplezése és kiiktatása a tömegtájékoztatás, oktatás és tudományos kutatás területéről. Továbbá a kulturális élet, életmód, hagyomány, anyagi és szellemi értékek (zene, néphagyomány, művészetek, irodalom, sport, tudomány) területének átörökítése (feltárása, megmutatása, oktatása), a magyar nyelv eredetének, jellegének, gazdagságának tárgyilagos megismertetése és az anyanyelvi kultúra ápolása. A nemzeti közösségen belüli kisebb közösségek, tájegységek szerinti jellegzetességek értékeinek megismerése és vállalása, a szülőföldhöz való ragaszkodás érzésének elmélyítése. Lényeges, hogy az emberi alapérték legyen a mérték!

– A politikai feladatok közé tartozik, hogy mint e térség őshonos nemzete és a Szent Korona népe a Szent Korona alatt állítsuk helyre nemzeti egységünket!

– Ezért elsősorban Magyarország tekintélyét, erkölcsi és gazdasági állapotát kell helyreállítani, amihez először a népünk lelki egészségét kell regenerálni!

– Ebben a folyamatban nemzetközi fórumokon is nyilvánvalóvá kell tenni a trianoni döntés hazugságok sokaságára épített igazságtalanságát a Magyar Királysággal szemben, és meg kell kezdeni a döntés embertelen következményeinek felszámolását (az Igazságot Európának! – a Magyarok Világszövetsége által kidolgozott és Brüsszelbe is eljuttatott dokumentum alapján).

– Meg kell akadályozni, hogy a nemzetvesztő, a természetes emberi értékeket nélkülöző pártok, csoportok, titkos társaságok, üzleti körök, intézmények és médiák beleszólhassanak, beavatkozhassanak nemzetünk sorsának alakításába!

– Helyre kell állítani a magyar nemzeti intézmények magyar jellegét (kivonni az emberidegen, kozmopolita, nemzetvesztő liberális vagy szocialista befolyás alól): MTA, Nemzeti Színház, közszolgálati médiák, múzeumok.

– Intenzív ismeretterjesztő és felvilágosító jellegű nemzeti arculatfejlesztő programot kell elindítani nemzetközi fórumokon (több nyelven) és a magyar nemzeti közösségben (közoktatás, nevelés, tömegtájékoztatás, kultúra és tudományos kutatás) egyaránt.

– Amíg az igazságtalanságok állapota nem rendeződik nemzetük feldarabolása ügyében, addig is az elszakított és beolvasztásra ítélt magyar nemzetrészek megmaradt hányadát a legmagasabb nemzetközi fórumok előtt kell védelem alá helyezni, és meg kell akadályozni azt, hogy a megszálló és elnyomó országok politikai gengsztereinek gőgös és alantas szándékai, módszerei és eszközei tovább érvényesülhessenek!

Sokan azt hirdetik, hogy az ilyen elgondolások veszélyeztetik gyermekeink és unokáink jövőjét (ezzel tömtek bennünket a kommunista időszakban is!), pedig az igazság az, hogy amennyiben hagyjuk elsorvadni értékeinket, azzal tesszük a legnagyobb rosszat utódaink szellemi épségének, és majd utólag, későn kellene rájönnünk, hogy ilyen áron akár bátrak is lehettünk volna.

Mert tiszta emberi értékrend és egyértelmű fogalmak nélkül az életnek sem lesz értelme: lehet amúgy is élni (szolgasorban, cselédként, fogyasztó baromként, hitetlenül és öntudatlan kábulatban), de nem érdemes.

Ezért bátran kimondhatjuk, és ezt kell követnünk, hogy: CSAK ANNAK A NEMZETNEK VAN JÖVŐJE, AMELYIK BECSÜLNI TUDJA ÖNMAGÁT: múltját, értékeit, kultúráját, hitvallását.

* Előadói anyag a Magyarok Világszövetsége Trianon-konferenciáján



A buzitai vérengzés áldozatainak emlékművére szervezett gyűjtés felhívása



Buzita népe így köszöntötte 1938-ban a felszabadulást



Buzitai lovas legények – ahogyan lakodalmak idején régen felvonultak. Ilyeneket gyilkoltak meg a cseh megszállók

Borsányi Katinka

Versek

Historia familiaris

Nénik, bácsik, képzeljék, miket ki nem talál
az anyukám, pénzt varrt a kalapjába, csuda
mókás, most azt játsszuk, hogy a bútorok is
mennek világot látni, azok is ülnek a vonaton,
majd megkérdezem a konyhakredencet, látta-e,
ahogy félretolva fekszenek a határok, én gólyát
láttam, kettőt is, de felénk már nem szállnak,
nem tudják az új címünket, jó, hogy Juli is velünk
jön, egy kicsit sírt, vigasztaltam, hogy csak
Magyarországról megyünk Magyarországra,
de a nagyok sokszor nehezen értik a tréfát,
pedig anyukám könyveket is kapott, és a többi
tanár néni és bácsi is, azt mondták, így lesz jó,
az iskola könyvtára ne haljon máglyahalált,
mert akikkel fogócskát játszanak, elégetnék mind,
bújócskát én is játszottam, és győztem, a katonák
nem találtak meg a gödörben, talán mert az
nem is játék volt.

*

Lehet-e jogászbálon bundát lopni? Finom
kis darab, finom női vállakon hagyta el
a termet, miért ne lehetne, kastélyban is lehet
országot lopni, délutáni tompaságban,
parfümösen, legyen szíves, adja vissza,
melyik keringő alatt szemelte ki, talán
a herkulesfürdői emlék volt, azt is elvették,
azt hiszi, nem tudom, vagy a Kék Duna,
netán egy polka, kérem nincs bizonyítékom,
csak a becsületszavam és a csupasz karom,
az ajkam szorítom az igazságtalanság előtt,
az igazak csendben tűrik mellükben a tőrt –
hát több vagyok én Jóbnál? *Áldassék az Úr neve*.

*

Mélyen tisztelt Mesdames et Messieurs, *én
kicsike vagyok, mégis nagyot szólok*, az ország,
ahonnan jövök, szintén kicsi lett az önök jóvoltából,
de tudják meg, a hazám nagy marad, mert fennmarad,
gondolom, nem tudták, mit cselekszenek, a délutáni tea
és a képviselőfánk közé, en passant, hiba csúszott,
csupa naivságból szétszaggattak egy országot,
krémes szájjal beleharaptak a Kárpátokba,
csoda, hogy félre nem nyeltek, önöket
félretájékoztatták, jóságukhoz és butaságukhoz
nem fér kétség, engem is széttépnének, huszonkét
évemet, ugye nem, mégis ezt tették, uraim, a város,
ahol születtem, ahol az őseim születtek,
most más ország tulajdona, elüldöztek,
miért büntették a kislányt, aki voltam,
ott akartam pacsirtafűt szedni, magyarul
énekelni és a főtéren madártejet kanalazni,
tiszta szívvel várom önöket megcsonkított
otthonunkban, nézzék el, hogy sokan még
vagonokban laknak, az emberek arcán
megül a szótlan fájdalom, akkor önök talán
az orruk alá mormolnak egy őszinte mea culpát,
nem szégyen szégyent érezni, támogassák,
kérem, ezt a folyton feltámadó nemzetet.
*A főtanács tagjai mind őt figyelték,
és olyannak találták arcát, mintha angyalé volna.*

Contemplatio amoris

Amikor az erdőn keresztül jártál
iskolába, megreccsent egy ág, és
szél susogott, és hajnalban kulcsoltad
össze a kezed, a toborzó szerzetes
kérdezte, ha nagy leszel, akarsz-e
arcodra szakállt, csuhát tested köré –
a tehéncsordát viszem legelni,
nézem, hogy vonulnak a felhők, vigye

a bátyámat, ő városi fiú, vadalma
messzire nem gurul, a nedve szabadon
csorog, innen a dombról jobban látom
a világot, itt nincs tiltott gyümölcsfa,
sem kiűzetés, csak bárány, egy könyv
és hét pecsét.

*

Nem láttam, amikor kiszöktél
az ablakon, azóta eltelt több
mint ötven év, magamba ölelnélek,
hogy ne félj, de már mindent tudsz
az életről, átvészelted a halált,
akkor nem öltek volna meg, csak
játék volt, de vérre ment, lihegtél,
szíveden még nem látszott ujjaim
nyoma, aztán felmentél a hegyre,
hogy megnézd, felkelt-e már a nap,
helyette hó vakított, és a hajnali
misék emléke, duruzsolt akkor is,
most is, ciprusok között a béke.
*

Magamat adtam volna eledelül,
a pusztában legalább sáska van,
és vadméz, de nevedet sem tudtam,
negyven napig kapirgált körötted
a halál, én éveket késtem, gondoltál-e
rám, hogy homlokomon a jel, és már
kamaszodom, és egyszer fiaink
lesznek, és megint korlátos ágyon
lebegsz, mi lemossuk rólad a félelmet,
ha üt az órád, félreveri az összes
harangot – hullámaik azóta lassan
ringatnak, a nap felé tolják arcom.

*

Akkor még biciklivel jártál le a dombról
egész a városig, sötét hajnalon emberré
edzett az eső, kakukkfűteát adnék, és
szagolnám nedves ruhád, de gőzmozdonyon
ülsz, és az egyetem termeiben, hátradőlsz, már
tudod, mi a jó és a rossz, hol bukik el mindig
az emberiség, nem rettent el ’68, gúny
és puskaláz, a parasztfiú önérzete könnyen
lángra kap, ma is álmodom istálló melegét,
erősödik benned az acél, aki nekikoppan,
szitkozódik, lehull, mint halott bogár,
én tágra nyílt csendben néztelek, nézlek
ma is, ahogy gyertyák között szentképet szokás.



Angyal

Mérey Katalin

Háromszor vitte el a fekete autó

II. rész

Zsuzsi unokám azt mondta, hogy soha, de soha ne menjek el megnézni a TERROR HÁZÁT, mert még a fekete autók is ott vannak…

A lakók váltották egymást. Lakók? Olyan lakók, akik egy árva grandot nem fizettek. Sem házbért, sem áramot, sem adót… SEMMIT!

Mi fizettünk!

Fizettünk, pedig nem volt pénzünk…, egyszerűen nem volt! A cserekereskedelemhez csak-csak akadt valami…, persze az idő múlásával egyre kevesebb, de pénz…! Márpedig a havi villanyszámlához, a januári adófizetéshez PÉNZ kellett.

Hogyan teremtette elő a pénzt az apám (és még annyian mások)…, máig sem tudom… A hétköznapok névtelen hősei! Emlékszem, hogy éjszakánként sokszor sokáig zárt ajtók, bespalettázott ablakok mögött, gyertya vagy petróleumlámpa mellett dolgozott, könyvelt; csattogott a számológép karja (kézi tekerős számológép, talán múzeumban látható még ilyen). Emlegetett egy Boško bácsit, akiről nem volt szabad beszélni… A Jóisten áldja meg ezt a Boško bácsit! Neki dolgozott az apám, feketén könyvelt, utóbb ő szerzett neki állandó munkát is kisegítő (takarító) munkakörben.

Ki emlékszik a petróleumlámpára, a szagára, a sárgás fényére, ki emlékszik a háborús műgyertyára, vibráló fényére, és ki tudja ma, mi a mécses, a legolcsóbb, leggazdaságosabb fény, hiszen alig egyujjnyi olaj kellett hozzá, és az ember maga is megcsinálhatta?

Gyerekkoromban nálunk mindig 20-as körték világítottak… Nálunk mindig csak derengett a fény… Gyorsforralót az anyám titokban használt, hogy az apám ne tudja, a villanyvasalót „örökre” kölcsönadtuk a szomszédnak, mert nálunk a nagymama vasalt, az anyámnak a szenes vasalótól megfájdult a feje. Mi mindig SPÓROLTUNK, mi minden hulladékot elégettünk nagymosáskor, nálunk nem volt szemét. A szénport is el tudtuk tüzelni, és ha fagyott, nem fűrészport szórtunk az utcára, hanem hamut. A mi lakóinknál mindig világosabb volt a szoba, mint nálunk, NEKIK JÁRT a nappali fény; mi az ivóvizet az artézi kútról hordtuk, ők elvárták, hogy nekik is hordjuk!

A biztosíték titkát már kicsi koromban megtanultam, mindig az apám körül sündörögtem, így meg is értettem, hogy egész vékony szálat kell befűzni, akkor nyomban kiég, ha nagyobb a fogyasztás. Kicsap a biztosíték! A lakóink ugyanis nagylábon éltek, 100-as körtét csavartak be…, hónap végén viszont mi, vagyis az apám fizette a számlát. Ha nem fizet, kikapcsolnak minket…, a visszakapcsolás pedig rengeteg pénzbe kerül… MINDIG MINDEN pénzbe került!

Aztán egyszer végre:

Letelt az apám feketelistás ideje, végre DOLGOZHATOTT. (Miért is büntették?) A Kanálisnál, az Apatini úti híd lábánál levő DEPÓBAN kapott munkát. (Ha jól gondolom, kb. 7 kilométernyire van a belvárostól – ismerni kellene ehhez a zombori útviszonyokat, a távolsági és térarányokat…) A depó sertéstelep, vagyis DISZNÓHIZLALDA volt, onnan szállították a vágásra kiszemelt állatokat, ott nevelték a kismalacokat. Nyáron forró, télen hideg. Az apám ismét csak elkérte a szomszéd biciklijét, az meg morgott, merthogy egész nap nincs kerékpárja (hisz az apám reggel ment, este jött), és cserébe SZÍVESSÉGET KÉRT (hozzávándorolt a villanyvasaló, a mozsár, a habüst, az apám háború előtti aktatáskája, amely tiszta bőr lévén értékes cserekereskedelmi cikk volt) – ám amikor disznót tarthattunk, kaptunk tőle MOSLÉKOT! Ingyen! Másodikos lehettem, az ’50-es években járunk. Jól emlékszem, akkor Csörföly tanító bácsi lehazugozott, mert azt mondtam az év elején rendszeresített szociológiai és szociális kikérdezéskor, hogy az apám dolgozik.

Tehát: Boldogok vagyunk, van munka! Az apám az első kis pénzből szerzett egy kiszolgált kerékpárt (ezt az anyám évekig felhányta, neki más tervei voltak…, de hát neki mindig más tervei voltak)…, és: minden nagyon jó, minden nagyon szép… Ám jön a nyár…, a forróság, hullanak az állatok…, aztán jön a tél…, a zimankó…, megint csak hullanak az állatok…, és az én apám, az én fájós lábú, százszor megalázott, megvert, galambősz édesapám – kockáztatva mindent – bemegy a vezetőséghez, több szalmát és némi építőanyagot kér, deszkát az ólakhoz, SŐT, forró vizet a munkásoknak teához. Megadták!!! Az ólakat bedeszkázta, a számvevő szobájában pedig immár főzhettek teát, ott úgyis egész nap égett a vaskályhában a tűz. Lett hát meleg tea, és aki érte ment, meg is melegedhetett egy kicsit…, cserébe meg kellett rakni másnapra a tüzet, és ki kellett kotorni a hamut. ISTEN UJJA! Az apám hamukotrás közben megkérdezte az asztalnál kétségbeesetten sóhajtozó pasast, mi a baj, s megtudta, hogy nem stimmel a könyvelés…, percek alatt megtalálta a hibát, s innen már egyenes útja volt az irodai könyvelőségig. Persze takarítóként volt bejelentve nagyon-nagyon sokáig…

Ekkoriban történt, hogy fölvitte az Isten a dolgunkat, két malacot is neveltünk, vagyis hizlaltunk, mert a nagymama meggyógyította a depó által fogyasztásra (vágásra) ítélt maródi kismalacokat. Tudniillik mi heten (a nagymamával és a nagybátyámmal) csak úgy tudtunk túlélni, hogy (nagy nehezen) fölhizlaltunk egy disznót. Gyuszi bácsi, a mészáros nagybátyám elintézte a vágást, mi ketten a nővéremmel pedig egész évben szedtük, gyűjtöttük a malacoknak a zöldet, a békalencsét, mindent, ami az árokparton szedhető, ami a piacon ott maradt az asztalok alatt, és két szomszédtól is hordtuk az ingyen moslékot (amiért aztán vágáskor kóstoló járt)… A mi utcánkban akkoriban gyönyörű árokpart volt, csupa csalán, útilapu, békavirág (a gyermekláncfű zombori neve)… Ott művészkedett nekem Margit bogáncsból egy egész babaszobát, apával, anyával, gyerekekkel.

***

Tehát élünk.

Rádió, könyvtár nincs.

Olvasni, persze, kell. A nagymama a karmelitáktól hordja a *Szentek életét*, délutánonként abból olvas föl nekem… Napról napra ott kuporgok mellette a kis sámlin, s rátámaszkodva a térdére hallgatom a MESÉT. ENGEM EZ mentett meg. Vagyis az apám. Hazajövet a munkából meghallotta, ahogy a nagymama a vértanúk megkínzását olvassa föl…, kihozott egy könyvet, a nagymama kezébe nyomta: EZT olvassa a gyereknek, NE AZT A SZÖRNYŰSÉGET…, és: ez az „EZ” a TOLDI volt.

Megtörtént a CSODA, igazi, gyönyörű, szép csoda, megszerettem a könyvet.

A nagymamának öt fia volt, így nálunk otthon nagyon sok régi újság, folyóirat, tankönyv, ifjúsági regény hányódott – Verne Gyula (sic!), May Károly, Mark Twain (amit mi ai-vel ejtettünk). Amikor a nővérem megmutatta, hogyan lehet az apám kulcsra zárt könyvszekrényéből könyvet kivenni, az maga volt a megváltás. Jött Jókai, Eötvös, a sötétkék Mikszáth, jöttek az Erdélyi Szépmíves Céh gyönyörű, halinába kötött könyvei…, megtanultam használni a lexikonokat és az idegen szavak szótárát… Enyém lett a világ!

***

A tél volt a legnehezebb. Cipő kellett, meg meleg holmi, és be kellett készíteni… Elsősorban a fát és a szenet. Ezt szerencsére kihozta a fuvaros. Óriási élmény volt, ahogy a lovakkal a kerten át behajtott az udvarba. Később nem akart bejönni, csak úgy az utcán rakodott le. Akkor mi ketten Margittal telelapátoltuk a fáskosarat, az apám meg tragacson betolta a kamrába… Margit, négy évvel idősebb lévén, megkapta párszor, és egy kosárnyit ő is eltolhatott, én meg csak sóvárogtam, hisz meg sem bírtam mozdítani a kosarat… A piacon nagyban megvettük a krumplit, a hagymát, a fokhagymát, a zöldséget, a répát, a káposztát… Meg kellett venni a korpát meg a kukoricát is… Ezt is tragacson tolta haza az apám. Aztán a káposzta, a káposztasavanyítás. ESEMÉNY…, egész napi munka, sajátságos ünnep is. Nem tudom én azt leírni – gyalulás, döngölés…, sózás…, babérlevél, bors, koriander…, és az a káposzta! Amikor megérett.

***

AZONBAN két dolog valódi csoda volt abban a furcsa, nincses világban. A kenyérsütés és a téli fűtés.

Előbbi a nagymama, utóbbi az édesapám hőseposza.

A kenyér:

A kenyér minden! Soha, de soha nem felejtem el. Amikor már fölvitte az Isten a dolgunkat, és „jól ment nekünk”, amikor már rendesen lehetett krumplit kapni, a nagymama LISZT HÍJÁN főtt krumplival gazdagította a kenyeret. Nagy volt immár a szabadság, a pékeknek szabad volt sütniük. Persze nem saját kenyeret, hanem hozottat. Aki tudott, bírt és akart, akinek volt miből, az otthon bedagasztotta, kovászolta, kelesztette, gyúrta, kiszakította – ruhával letakarta, és vitte… Reggel, vagyis hajnalban egész menet vonult a pék felé kék-fehér és piros-fehér kockás kendővel letakart kosarakkal…, kenyértészta…, viszik az asszonyok sütni. A pék még egyszer kiszakítja, és beteszi a kemencébe. A pék naponta kétszer süthet. Ad egy cédulát számmal és megjegyzéssel, hogy első vagy második sütés, hogy mindenki a magáét kapja meg. Még ma is látom Krstić pék ragyogó kopasz fejét, mindig nevetős arcát, hallom, ahogy kérdezi: „Lepinja bila?” Nekünk nagyon sokszor adott lepényt a sajátjából, hogy szép nagyra nőjünk.

A mi kenyerünk a nagymama kenyere volt. Egész éjjel görnyedt, gyúrta, dagasztotta. Egész éjjel kelesztette…, adagolta bele a tört főtt krumplit, attól több lett… Az a kenyér maga volt a csoda – magasra megkelt…, ropogós, piros héja, puha bele…

A fűtés:

Van (amit meghagytak) hálószobánk, nappalink, konyhánk, aztán nyolc lépcső – lent, az udvari lakásban a nagymama konyhája és szobája a nagybátyám, Imre vagy Gyuszi bácsi – már aki otthon van – szobájával. Az udvarban van mosókonyha, fáskamra, padlásfeljáró, disznó- és csirkeól, kutyaház, nyúlketrec, kacsaúsztató – mindez a városházától ötpercnyire, a város szívében. (Az idők javultával betiltották az állattartást.) És persze van a kert a gyümölcsfákkal!

Télen korán reggel az apám begyújt a lakószobában meg a mi konyhánkban, és fölteszi a reggeli kávéját melegedni, aztán le a lépcsőn, begyújt a nagymamánál, ha fagy, vizet melegít az állatoknak, kitisztítja az ólakat (csirke- és disznóól), megetet. Ekkorra már tüzet fogtak a nagyobb fahasábok is, tehát tuskóval végleg megrakja a nagymamánál a tüzet, aztán nálunk, megissza a kávéját, megken egy zsíros kenyeret, becsomagolja uzsonnára, megmosakszik, és megy munkára. Mi még mindnyájan alszunk.

Az ebéddel mindig megvárjuk. Ebéd után rendszerint nagy bűnt követ el, lefekszik aludni.

Én szívszakadva várom, hogy fölkeljen, MERT akkor mi ketten, ő meg én lemegyünk fát és szenet rakni. Van balta, fejsze, kis fejsze, kis balta, ék, kalapács, mert néha ékelni kell a fát. Aprófát kell vágni, hasábot és tuskót. Néha fűrészelni is kell, van bak meg kicsi és nagy fűrész… Szén is többféle. Az apróját belapátolom a kosárba, aztán az apám néhány fahasábot tesz a karomba, s megyünk, föl a lépcsőkön, le a lépcsőkön…, visszük, bekészítjük a fát meg a szenet másnapra. (Az volt az álmom, hogy én vigyem a kosarat – legalább az egyik fülét!) Mindig ugyanaz: föl mihozzánk és le a nagymamához. (A hálószobában meg a fürdőszobában hetenként csak egyszer fűtöttünk be.) Télen nagyon gyorsan beesteledik, a cserépkályha tartja még a meleget, de a tűztér kihűl… Az apám nyugodtan kikotorhatja, aztán kiviszi a hamut, előkészíti másnapra a tűzrakást a szobában, a konyhában, a nagymamánál, hogy csak be kelljen gyújtani…, és így mindennap, minden áldott nap, egész télen.

A kert:

Mennyország. Az almafákat még AZ ÖREG ültette, amikor a fiai születtek. A péter-páli alma gyerekkorom csodája, apró, illatos, édes, cirmos és persze kukacos, de az a legédesebb. Van meggyfa, cseresznyefa…, mindkettőre föl lehet mászni. A csirkeólnál (hátul) nagy szilvafa, a mosókonyha előtt fontos alma. Azért fontos, mert egy fontnyira (fél kiló) is megnő. Egyik ágán csupa apró, piros alma terem, amit karácsonykor a fára akasztunk. Ezt anno a nagybátyám oltotta. A sárgabarack, a kecskeméti piros barack, az apám büszkesége, rengeteget terem, ágai között el lehet bújni…, jókat olvashat az ember. Van persze körte is, árpaérő, és van birsalma. Mindig minden gyümölcse csupa kukac, de a virágja túlvilágian szép, mint az álom, úgyhogy EZÉRT nem vágjuk ki.

Fiatalabb nagybátyám, Imre munkája nyomán van japánszilva, japán barack, pogácsa őszibа-

rack, törpe almafa és a fal mellett két hatalmas orgona, az egyik olyan sötétlila, mint az éjszaka, a másik világoslila, mint az álom. Amikor nyílnak, AZ EGÉSZ UTCA ILLATOS.

ÉS végül az udvar végében a HATALMAS AKÁCFA, be lehet látni róla a fél várost, a főutcát, még a templomtoronyban silbakoló tűzőrt is.

***

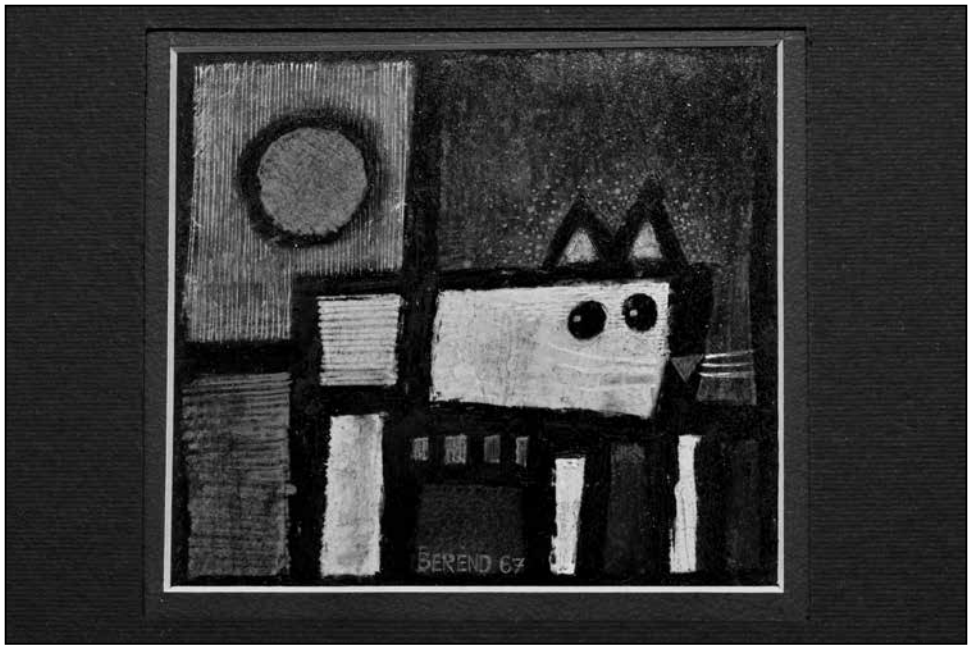
Végül aztán még egy kicsit fölvitte az Isten a dolgunkat. Akkor vitte föl, amikor nálunk kezdtek magyar könyvek megjelenni. Most már tudom, hogy ez B. Szabó György csendes névtelen munkájának az eredménye. Ő harcolta ki azt is, hogy legyen magyar főiskolai, majd egyetemi oktatás. Ő a munkát, a NAGYOK (most csak Sinkó és Krleža jut eszembe) pedig a pártfogásukat és a nevüket „adták", mintegy politikailag jótálltak értünk, hogy nem fogunk ezzel a lehetőséggel visszaélni (VISSZAÉLNI!!!)… El kell csak olvasni azoknak a könyveknek az előszavát. Tökéletes palettája a túlélés kényszerének. B. SZ. GY.-nek ellenben nagyon jó tanulmányai vannak, csak EL KELL VONATKOZTATNI. A minap elolvastam a Tömörkény-kötet előszavát (1950), aztán a Móráét (1950), a Petőfi- és József Attila-kötetét (1951 és 1952), majd az *Egri csillagok*ét (1953 – itt még a címlapot is ő rajzolta)…, nem idézném szó szerint, de sok bennük a szocializmus… A lényeg mégis az, hogy a szocializmusban felnövő fiataljaink kezébe jó könyvet akar adni. A nővérem azt mondta, hogy nem kell előszót olvasni, csak ha maga a szerző írta. Ahogy az újabb könyvek megjelentek, úgy kértük, kaptuk őket ajándékba húsvétra, karácsonyra, születésnapra. *Egri csillagok*, *Különös házasság*, Móra-, Tömörkény-válogatás, *Ludas Matyi*, József Attila, Ady, *A dzsungel könyve*… Nem tudok mindent fölsorolni. Annyiszor mondtam, össze kellene szedni az összeset, egy ilyen kiállítás nagyon tanulságos, élvezetes lenne.

***

Még valami: megjelent B. SZ. GY.-nek egy könyve, pont mielőtt meghalt. Persze megvettük, és nekem sikerült még dedikáltatnom. Nagyon furcsán, fanyarul mosolygott, s azt mondta, amikor visszaadta: Tudja, ezt meg kell fordítani, amúgy – másképp kell olvasni. Mindig mindent másképp…

***

„A gyertya csonkig égett s utolsó lobbanásával megvilágította Szindbád arcát. Most bölcs volt a csukott szemű arc, közömbös és szigorú. Csak keleten tudnak ilyen közömbösen és méltóságteljesen nézni az urak, mikor vége van valaminek." (Márai Sándor: Szindbád hazamegy)



Különös látogató

Cey-Bert Róbert Gyula – Csámpai Ottó

Atilla unokái vagyunk!

(Észrevételeink a Magyar Nemzeti Múzeum 2026. január 23. – július 12. között megrendezett Attila-kiállításáról)

Bevezető

Kettőnket több mint harmincéves barátság fűz egymáshoz. Ez annak ellenére így van, hogy legalább tizenkét év korkülönbség van közöttünk. Mindketten szociológiát végeztünk. Az egyikünk a Genfi Egyetemen és a párizsi Sorbonon, a másikunk sokkal később a prágai Károly Egyetemen. De mindkettőnk számára hamar kiderült, hogy a szociológia nagyon száraz tudomány, amelyet ugyan foglalkozásként tudunk művelni, de lelki és szellemi élményt nyújtani nem tud. És ilyenkor ugyanúgy, mint Zarathusztra, felvonulunk a hegyre, a magányba, hogy ott az elvonulás közepette élvezzük a régmúlt szellemét. Belemerülünk a történelmünkbe, mert a magyarság dicső múltja számunkra életerőt ad, s ezt a szellemiséget szeretnénk továbbörökíteni az utánunk jövő nemzedéknek. Bár szociológiai végzettségünk és ismereteink nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy e szakterület módszertanából merítve felelevenítsük régmúltunkat, és ehhez a történések kauzális, ok-okozati magyarázatát mindig igyekeztünk kiegészíteni az **akauzális** összefüggések elvével és a feltárt fizikális valóságot kibővíteni a személyes érzékiség konceptusával.[1] Nem merülünk el a levéltári anyagok, illetve régészeti leletek tömkelegének elemzéseiben, hiszen a szociológia, főleg annak az emberi kultúrával foglalkozó része a jelenségeket a mélyükre hatolva szemléli, felfejti, hogy mi rejlik a vélt bizonyosságok mögött, mivel olyan alapvető összefüggéseket tár fel, amelyek általában elkerülik a történész vagy régész látásmódját.

Mindkettőnk szívéhez az őstörténetünk, közte a szkíta és hun hagyomány áll a legközelebb. Amikor 2026 januárjában, a magyar kultúra napján a budapesti Nemzeti Múzeumban megnyílt az **Attila** (sic!)[2]-kiállítás, mindketten tervbe vettük, hogy meglátogatjuk. Ez meg is valósult. Nem is egyszer. Először egyénileg, aztán kettesben, azután még egyszer. De már az első látogatásnál mindkettőnkben felmerült az a kérdés, hogy egyáltalán mi a funkciója egy múzeumi kiállításnak, illetve kihez szól. A szaktudósokhoz vagy az egyszerű, történelmünk iránt érdeklődő és nemzetünket szerető emberhez? Vagy esetleg a Nyugat magyargyűlölő látogatóját is szükséges kielégíteni…?

A magyar lélek számára **Atilla** nem csupán egy hírneves hun uralkodó a történelemkönyvekből, hanem egy élő misztérium, lelki őskép (jungi archetípus), a nemzeti önazonosság és önbecsülés egyik végső menedéke. Ha lefejtjük a nyugati krónikák által ránk kényszerített „Isten ostora” könyörtelen és pusztító sötét rétegét, a magyar lélek mélyén fényesen ragyog Atilla képe. A büszkeséget, a lelki tartást, a lelki immunrendszert jelenti. A magyarságnak a történelme során számtalanszor kellett átélnie Trianonhoz hasonló tragédiákat, függőséget, kiszolgáltatottságot. Ilyen történelmi helyzetben Atilla

[1] A tudományban ez a szinkronicitás fogalom alatt vált ismertté.

[2] Az Attila – Atilla írásmódjának helyessége több évtizede vita tárgyát képezi. Mi főleg azért ragaszkodunk az Atilla névalakhoz, mivel krónikáinkban így vagy hasonlóan található (Anonymus eredeti latin szövege – Athila, Székely István 1559-ben Krakkóban magyarul megjelent műve, a Chronica ez vilagnac yeles dolgairol Atilaként nevezi). Az Attila írásmód későbbi, nyugati hatás, de ezt sem vette át mindenki. Pl. a franciák közül, akik kimondottan ellenszenvvel vélekedtek róla, a magyarokkal szimpatizáló Arthur de Gobineau Atillának írja a hun vezér nevét. Régebben A magyar helyesírás szabályaiban (pl. 1971) kategorikusan Attilát írtak, és a későbbiekben is Attilát ajánlanak, amelynek kiejtése a könyv szerint Atilla. Az 1985-ös és az 1991-es szabályzatban felbukkant az Atilla és az Attila névalak is. Bár a budapesti kiállítás különben kitűnő kísérőszövege külön nem tér ki a név írásmódjára, mi ragaszkodunk az Atilla változathoz.

a magyar lélek gyógyító erejeként emlékeztet arra, hogy volt idő, amikor a Kárpát-medencéből irányították a világot.

Atilla számunkra az igazságos és szakrális uralkodó mintaképe. Főleg a római és nyugati uralkodókkal szemben, akik gyakran a zsarnokságot képviselték, ő a magyar lélekben az igazságos hős. A korabeli leírások szerint fatányérból evett és fakupából ivott, miközben vendégei aranykehelyből ittak, vagyis a mi hősünk a mértéktartást és az alázatot testesítette meg. **Isten kardjának a birtokosa, ami a magyar lélek számára azt jelentette, hogy a hatalom csak akkor törvényes, ha az égi igazságot és nép szolgálatát képviseli.**

A szabadságvágy kozmikus mérete

A hunok lovasműveltségű életmódja a végtelen horizontot, a korlátok nélküli szellemi és fizikai szabadságot jelenti. A magyar lélek Atillában a szabadság szakrális megélését látja, Atilla nem hajolt meg a római civilizáció dekadens csillogása előtt, hanem megőrizte természetes tisztaságát. Mi több, az „Isten ostora” jelzést úgy is értelmezhetjük, ahogy azt Sevillai Szent Izidor teszi, aki szerint Atilla a nyugati kereszténység bűneiért kirótt isteni büntetésnek az eszköze. Abban az időben ugyanis a nyugati civilizáció szellemi és erkölcsi szennyben fetrengett, Atilla pedig felszabadítóként jelenik meg az európai küzdőtéren, küldetését teljesítve.

Titok és örökkévalóság

De fizikailag Atilla sem élhetett örökké. Halálát még most is titok övezi, sírját eddig a hivatásos és magánkutatók hiába keresték, nem találták meg. De számunkra ez talán nem is annyira fontos, hiszen halálának misztériuma a magyar érzelmi világ egyik legromantikusabb, legmélyebb titka. A kiállításra Paczka Ferenc Atilla halálát megörökítő látványos festményét a felvidéki Krasznahorkáról vitték át a Nemzeti Múzeumba. Ezen Atilla még halála pillanatában is karizmatikus hadvezérként, királyként jelenik meg. A körülötte ábrázolt szűkebb környezet pedig kifejezi a hun tárgyi kultúra elemeit, beleértve az Atilla kincseként értelmezett nagyszentmiklósi kincset. De még ez a lenyűgöző kép sem tudja velünk elhitetni, hogy Atilla meghalt. A magyar lélek számára Atilla nem tűnt el, hanem továbbra is itt van velünk, beolvadt a magyar földbe, a magyar lélekbe.

Atilla a magyar lélek számára a megmaradás gyökérzete!

Atilla olyan, mint a viharban álló óriási tölgyfa, jöhetnek orkánok, letörhetnek ágak, de amíg a gyökér tartja a kapcsolatot a földdel, a múlttal, a fa mindig újra fog rügyezni. Atilla a magyar megmaradás szellemi garanciája! Atilla a miénk, nem a múlt, hanem a jelen és a jövő; emlékezete a magyarságtudat életfáját táplálja.

A Nemzeti Múzeum kiállításáról

Mindezek okán a magyar látogatók büszkeséggel indultak a kiállításra, hiszen meg vannak győződve arról, hogy ők is Atilla unokái. Ez a büszkeség az emberi társas viselkedést és a közösségi dinamikát befolyásoló egyik legfontosabb érzelem, amely elengedhetetlen a céljaink eléréséhez, a sikerhez, az előrejutáshoz – annak legfényesebb és legsötétebb oldalával együtt. A nemzeti tudatnak, amelyről manapság többtucatnyi mű áll rendelkezésünkre, szerves része a történelemtudat. Tudvalevő, hogy ennek pedig két alapvető összetevője van – az empirikus tudásszerzésre alapuló racionális és az ennél fontosabb emocionális, érzelmi. Ember voltunk egyik legfontosabb ismérve, hogy vannak érzelmeink. Így történhet meg az, hogy sok látogatóban az „Attila”-kiállítás megszemlélése után fokozatosan elhalványulnak a nemzeti büszkeség és érzésvilág legfontosabb mozzanatai.

A kiállítás szervezőinek tudása és jóindulata felől semmi kétségünk nincs, mégis úgy véljük, hogy egyáltalán nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a magyar nemzettudatban hosszú évszázadok óta kialakult **Atilla-kép valójában a magyar lélek meghatározó ősképe** (itt is hatása van az említett jungi közösségi archetí-

pusnak), amely nem mindenkiben tudatosult, de mégis meghatározóan jelen van szellemi és lelki megnyilvánulásainkban.

De talán nagyok voltak az elvárásaink. Dicséretre méltó, hogy a világ tizenhárom leghíresebb múzeumából összegyűjtöttek mintegy 400 – sokak számára eddig ismeretlen – műkincset és -tárgyat. Ehhez azonban hozzá kell fűzni, hogy csak elvétve találkoztunk hazai hun lelettel. Mintha nem nálunk lett volna Atilla birodalmának a központja. Pedig a Kárpát-medence területén is sok a régészeti lelet a hun korszakból. A hun korszak ugyanis nem fejeződött be Atilla halálával. Múzeumainkban sok szarmatának mondott lelet található, nem beszélve az avar leletekről, amelyek a késői hun korszakból valók. Ezekről ma már kellő szakirodalom is fellelhető, amely pontosítja azokat a hunokkal való összefüggéseket, amelyek régebben mellőzve voltak.

Így aztán az embernek az volt az érzése, hogy a kiállítást a XIX. század végi ismeretanyag alapján rendezték meg. Például a kiállított könyvek nagy többségében csak XIX. századi szerzőket mutattak be. Pedig amint azt korunk amerikai szerzője, Wess Roberts több nyelven, köztük magyarul is megjelent könyve bizonyítja, Atilla győzelmi hadvezetése ma is példaként szolgál a világ vállalkozói és vezetői számára.[3]

Egy ilyen semleges szellemű kiállítást ugyanúgy meg lehetett volna rendezni Patagóniában, Sulawesi és Madagaszkár szigetén vagy akár a jeges Alaszkában. A bevezetőben említett magyar lelket erősítő Atilla-kép egyáltalán nem jelent meg, amely felébreszthette volna a magyar lélek mélyén szunnyadó ősképet Atilláról! A valós Atilla eltűnik, szétesik, darabjai összekeverednek a gúnyképekkel. Csak egy kirívó példa: Giovanni Bonazzának az Atillát megörökítő 1700-as évekből származó alkotása olyannyira visszataszító, hogy madárijesztőként szolgálhatna.[4] De ilyen a Rocco degli Arminesi 1584-ben írt versének a címoldala is, vagy ugyancsak a XVI. századból származó Atilla-emlékérem Aquileia ostromának ábrázolásával, amelyen a hun vezér kutyafülekkel és horgos orral van feltüntetve…

Mindemellett a kiállítás módszertani felépítése sem logikus, sőt inkább zűrzavaros volt, nem közvetített elegendő történelmi ismeretet Atilláról és a hunokról, nem alakított ki érzelmi lélekerősítő kapcsolatokat a nemzeti szemléletű látogatókkal. Nem a saját hagyományainkra és nem is a krónikáinkra épült. A nemzetünk történelme iránt komolyan érdeklődő látogatók többsége csalódottan hagyta el a Nemzeti Múzeumot.

Mi hiányzott? Hogyan lehetett volna jobban megszervezni egy érdekfeszítő kiállítást Atilláról és a hunokról?

A XX. és XXI. század során rengeteg új archeogenetikai, régészeti, néprajzi, művészeti, kulturális információt szereztünk a hunokról, ezeket be kellett volna, sőt látványosan be is lehetett volna mutatni. Egy jól felépített Atilla-kiállítás nemcsak a tárgyi leletek és a történelmi magyarázatok bemutatásáról szólhatna, hanem lélekerősítő szellemi és lelki tartalmak közvetítéséről is, a következő szempontok alapján, amelyeknek nem volt sok nyoma a kiállításban. Ezeket itt csak rövid tézisekben van lehetőségünk kifejteni:

Lovasműveltségű népek világszemlélete, szellemi, lelki értékrendje – istenfogalom, világmindenség és gyökerek

A Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő anyaga megtévesztően foglalkozik a hun istenfogalommal. Az Isten kardjával kapcsolatban következetesen a hun hadistenről beszél, sugallva, hogy a hunok többistenhívők voltak, azonban a mondákból és a krónikákból világosan kiderül, hogy a hunok egy istent, Tengrit (az ég és a mindenség urát) imádták. Az istent és égboltot jelentő Tengri az első leírt hun szó a kínai krónikákban (Sima Qian). Egyszerre ő a végtelen égbolt, az ősvégtelen, a végtelen értelem, a végtelen összhang, a végtelen szeretet, az ősatya, az ősok.[5] A hadisten kardja kifejezés csak a XIX. század

[3] Wess Roberts: Attila győzelmi titkai – Mit üzen a nagy hun napjaink vállalkozóinak és menedzsereinek? Bagolyvár Könyvkiadó, é. n.
[4] Merjük hinni, hogy csak véletlen fintora, hogy a Temu nemzetközi üzletlánc nagyon hasonló ábrázolással madáretetőket értékesít.
[5] A mi Is-Ten szavunkból évezredek múltán sem kopott ki a Ten-gri szógyöke.

közepén német hatásra terjedt el a magyar történelmi irodalomban (Jókai Mór: *A magyar nemzet története regényes rajzokban*), de Benedek Elek (*Nagy magyarok élete*) a XX. század elején már következetesen Isten kardjáról ír.

A hun mondákban, gondolkodásban a **világfa (életfa)** fogalma szintén fontos vallási és filozófiai szerepet játszott, összekötötte az égi, a földi és a föld alatti világot. A világfához kötődnek a legfontosabb hun szellemi és lelki jelképek: a turulsólyom, az égi hírnök, az útmutató csodaszarvas, az égi, földi és a föld alatti világban közlekedni képes táltos ló, a mitikus sárkány, a kék farkas. Nem utolsósorban az életet adó nap: egy olyan ősi szimbólum, amely a hold mellett végigkíséri történelmünket a legrégibb koroktól napjainkig. A nap ugyanis az isteni természet földközeli, látható megnyilvánulása. Eleink rajta keresztül a teremtő Istent imádták és tisztelték. Hisszük és valljuk, hogy Atilla harci zászlóin már a tárgyalt korban ott ragyogott a nap és a hold, úgy, mint most, több száz évvel később ott fénylik a székely zászlón. A látnoki képességekkel megáldott Csontváry Kosztka Tivadar, a Napút festője eljutva a libanoni Baalbekbe, amely szerinte régmúltunk dicsőségének anyagba formált maradványa – és ezt fejezi ki a *Baalbek* c. monumentális festményén is –, így fakadt ki: *„A nap szeretetével az Istent imádtuk, de lelkünk mélyéből Atillát sirattuk.”*

A hun lovasműveltségű civilizáció fogalomkörébe beletartozik mindaz, amit a ló mint szállító- és harci eszköz jelentett a nem helyhez kötött, mozgó életmódban vagy a viszonylagos helyváltoztatások során, szervezeti, személyi, anyagi és kulturális vonatkozásban. A hunok tekintetbe vették az eurázsiai füves puszták természeti adottságainak jobban megfelelő, azok gazdasági kihasználását magasabb hatásfokon megvalósító művelési lehetőségeket. Ezért mondhatjuk, hogy a hun társadalom nem a nyugati krónikák által „barbárnak” bemutatott „primitív” néptömeg, hanem jól telepített közösség volt, magas erkölcsi szinten berendezkedett szellemi és lelki szervezettséggel, amelyben a szabadság és a rend egyensúlyban volt.

Atilla tengrikút (nagykirály)

Ujgur kutatók szerint a hun uralkodói méltóságot hun nyelven tengrikútnak hívták (a Tengri Istent, a kút pedig bölcsességet jelentett), vagyis a hun uralkodói cím „isteni bölcsességgel megáldott uralkodót” jelentett.

Isten kardja

Atilla esetében Isten kardja az égi felhatalmazást és az igazság szolgálatát jelképezte. A hunok hitték és vallották, hogy míg övék a kard, velük van az Isten. Csontváry Baalbekbe helyezi a kiállításon is szereplő hatalmas áldozókövet, ahol szerinte Atilla megkapja azt a sugallatot, Isten fizikális kardja erejének és kisugárzásának révén, hogy pusztítsa el a hanyatló Római Birodalmat, amelyben az álkultúra, az elsatnyulás és a civilizációnak nevezett kapzsiság dívik. És ekkor Atilla *Istennek rendelt áldozat*ként felövezi magát a megtalált karddal, és elindul világhódító útjára.

A hun birodalmi méltóságok és az uralkodó udvara

A kínai krónikás, Sima Qian szerint a Hun Birodalom irányítása hármas szerkezetre épült. A birodalom középső területén rendezkedett be a tengrikút, a főuralkodó, tőle balra, vagyis a keleti területeket a „bal oldali bölcs király” vezette, a tengrikút központi területétől jobbra, vagyis nyugatra helyezkedett el a „jobb oldali bölcs király” országrésze.

A birodalom hármas tagoltsága Atilla idejében is megvolt: Atilla központi területe a Kárpát-medence volt, tőle keletre helyezkedett el nagybátyja, Aybars kagán fekete-tengeri és kaukázusi országrésze („bal oldali bölcs király”), a Kárpát-medencétől nyugatra pedig a „jobb oldali bölcs király” országrésze.

Priszkosz rétor leírása alapján Atilla udvarában a pompa helyett a mértéktartás, a vendégszeretet és az emberségesség uralkodott.

A hunok lovasműveltségű harcmodora

A győztes catalaunumi csata és a római hadjárat kihangsúlyozta a hun harcművészet eredményességét, Atilla nem pusztított, hanem rendet és békét teremtett. Atilla valóban kora

legnagyobb hadvezére volt. Csak egyetlenegy méltó ellenfele akadt, éspedig Aëtius római hadvezér. A hunok legveszedelmesebb fegyvere a visszacsapó íj volt. Többféle rugalmas anyagú fából készítették el. A faanyag rugalmasságát szarvasínkötegekkel, szarulemezekkel erősítették. A felajzására kb. 25-30 kp erőt kellett használni, lőtávolsága a nyílzápornál 250–350 méter is lehetett. Ha tudjuk, hogy egy hun lovasíjász öt másodperc alatt három célzott nyilat volt képes kilőni (amit már a mai lovasíjászat mesterei is meg tudnak ismételni), akkor képzelhetjük, hogy Atilla seregei milyen pusztítást végeztek az ellenség soraiban. A hun lovasíjászat a kor legmagasabb szintű harcművészetei közé tartozott.

Erkölcsi hagyaték, a nők és a család

A Róma püspökével, Leóval való találkozás 452-ben a védtelen város falai előtt kitűnően mutatta Atilla erkölcsi felsőbbrendűségét és értékrendjét. Leó, akit 45. pápaként tisztelnek, bár meghunyászkodott, mégis volt kellő bátorsága tárgyalni Atillával. Többek között azért is érdemelte ki a „Nagy” jelzőt, és a mai napig szentként tisztelik. Atilla nem foglalta el a Római Birodalom fővárosát, megkímélte a lakosságot, ugyanezt tette a győztes catalaunumi csata után is, amikor megkegyelmezett a vizigót lovasság által magára hagyott gyalogos római légióknak (képzeljük el, mi történt volna, ha a hun lovasíjász-haderő megtámadta volna a gyalogos római légiósokat). Kevés népnek adatott meg, hogy királyát Raffaello, a világ egyik legnagyobb festője a Vatikán egyik leggyönyörűbb épületének freskóján ábrázolja. Az alkotás Atilla pápával való találkozását örökíti meg. A kiállításon ennek egyik, Haan Antal által festett másolatával találkozunk, amelyen Atilla ábrázolása nem olyan erőteljes, mint Raffaellónál.

A hunok a legyőzött ellenfeleket nem pusztították el, nem vitték rabszolgasorba, hanem békét és szövetséget kötöttek velük, az egyetlen kötelezettségük az volt, hogy nagyobb háború esetén hadba kellett vonulniuk Atilla oldalán.

A kiállításon elhelyezett, Szent Orsolyát és a **tizenegyezer** szűz vértanúságát ábrázoló kép nagyon félrevezető, és a látogatók többsége ezt sajnos úgy könyveli el, mint hiteles történelmi valóságot, annak ellenére, hogy a legkorábbi emlékekben a *„XI M V”* rövidítés szerepelt, ami a latin *„Undecim Martyres Virgines”* (Tizenegy mártír szűz) rövidítése lehetett. Ezt később a krónikások tévesen *„Undecim Millia Virgines”*-nek (11 000 szűz) olvasták.

A nők és a család rendkívüli tisztelete

A rómaiak nagy ámulatára a hunoknál a nők is részt vettek a férfiak mellett minden fontos találkozón. A nők egyenjogúsága a napi gyakorlat része volt, mi több, a mai genetikai vizsgálatok alapján tudjuk, hogy a fegyvereikkel eltemetett holttestek között valójában sok női harcos is található. A hun közösségek nagyobb rokoni tömörülésekből, ún. nagycsaládokból tevődtek össze. Ezek olyan társadalmi egységek voltak, amelyek 15–30 tagot számláltak, egy rangos férfi emelkedett föléjük, és kisebb családi egységekből (férj, feleség, gyerekek) álltak. A nagycsaládok feje a munkaképes apa vagy a legidősebb testvér, aki addig töltötte be ezt a szerepet, amíg fizikailag meg nem gyengült. Mellette azonban az időseknek mindig megmaradt a tanácsadó szerepe.

Népművészet, zene, tánc

A népművészetünkben, amely a több évszázaddal előttünk élők hagyatéka, az állat- és virágmotívumok fontos szerepet kaptak. A pentaton hun népzene képezi az alapját a magyar, a türk és a mongol népek népzenéjének (ezt nálunk Bartók Béla és Kodály Zoltán, Keleten pedig Csang Rei és Du Yaxiong etnomuzikológusok kutatásai bizonyítják).

A hun konyha

A jellegzetes hun áldozati üst, amely ugyancsak szerepelt a kiállítás anyagai között, világosan mutatja, hogy a hunok a közel-keleti és a nyugati népekkel ellentétben az áldozati ételeket nem sütötték, hanem főzték, vagyis a keleti

konyhakultúrához tartoztak. A főzéssel és párolással készült ételek jellemzik a nagy keleti konyhákat (a kínai, japán, koreai, délkelet-ázsiai és a lovasműveltségű népek étkezési kultúráját).

A Nemzeti Múzeumban rendezett kiállításon megjelenhettek volna a pentaton ízesítésű (édes-savanyú, sós, kesernyés, csípős ízek összhangja!) hun, magyar és türk ételek, levesek, párolt ételek, főtt és töltött tészták. A hun ételeket a múzeum udvarán hun üstökben látványosan be lehetett volna mutatni, hiszen az ételkészítés művészetének manapság már vannak elismert képviselői.

A kiállítás hangulata

A termekben a „barbár" sötét tónusok és a fehér árnyalatok uralkodtak, ahelyett, hogy a természet friss színei – az aranysárga, az égszínkék, a fűzöld, a türkiz, a narancssárga keltek volna életre, megjelenítve a napot, a csillagokat, az állat- és növényszimbólumokat. Ha manapság a turista meglátogatja a keleti országokban élő rokonnépeket, azt tapasztalhatja, hogy többnyire ezek a színek dominálnak náluk.

Illatok: pusztai füvek, kakukkfű, tárkony, gyömbér, zsálya, tündérfű

Bizonyára lett volna lehetőség arra is, hogy a látogatók ne csak a kiállított tárgyakat szemlélhessék meg és a tájékoztató szövegeket olvashassák el, hanem megtapasztalhassák a hun életérzést (ételek, italok [kumisz], tejtermékek [joghurt, sajt], hangok [torokének], zene, táncok [páros tánc, kardos virtuóz körtánc]) is.

A hun kultúra a szakralitásnak és a mindennapi életnek a tökéletes egységét fejezte ki

Összefoglalva, a kiállításnak erőteljesebben kellett volna kimutatnia az egységet a hun istenhit és a magas szintű kozmikus világkép között, és ezzel határozottan kinyilvánítani, hogy mind a hun, mind a magyar ősvallás az **egyistenhitre** épül.

A kiállításon központi szerepet kellett volna kapnia a **világfa (életfa)** jelentésének és a világfához kapcsolódó ősök tiszteletének és az ősképek lélekerősítő megjelenítésének. Makovecz Imre ezt tökéletesen megértette, amikor az 1992-es sevillai Világkiállításon a magyar pavilon fő látványelemévé tette az ősvallás világfáját idéző, gyökérzettel és ágakkal bemutatott magyar tölgyfát!

A táltosoknak, a hun ősvallás papjainak a szerepe

A táltosok mint az ősi mágusok utódai voltak a hun közösségek szellemi vezetői, a betegek gyógyítói, az ifjak tanítói, az ősi tudás megtestesítői. Ők képviselték az emberi megismerés legmagasabb fokát, az intuitív, tévedés nélkülit, amely elvezetett a jelenségek és folyamatok legmélyebb lényegének a feltárásához. Legtöbb esetben a táltosok látták el az addig felhalmozott ismeretek megőrzésének és továbbadásának feladatát.

Hun öltözet, férfiak és nők

A nadrág, az alsóneműk, a csizma használatát a hun és más lovasműveltségű népek terjesztették el a szomszédos népek körében. Az európai kultúra büszkeségei, a római légiók lovasai is még a hun harcosok megjelenése idején is saruba bujtatott meztelen lábszárral vannak ábrázolva. Érdekes lehetett volna egy hun divatbemutató megrendezése.

Zárszó

Ne legyünk azonban maximalisták, sokan már annak is örültünk, hogy Magyarországon létrejöhetett egy **Attila**-kiállítás, éspedig a Nemzeti Múzeumban. Fontosnak tartanánk azonban, hogy a következő Atilla-kiállítást a lélekerősítő hun szellemi és lelki értékek jegyében rendezzék meg. Adja Isten, ha már nem mi, de a gyerekeink és unokáink egy hitelesebb Atilla-képet vigyenek örökségül magukkal, amely valóban megegyezik a keleti népek pozitív megítélésével, és amelyben az az Atilla jelenik meg, aki méltó helyet foglal el nemcsak a magyarok, hanem a világ történelmében is.

Tóth Marcell

Kísérlet Aradon egy, a Tanácsköztársasággal szembeni kommunistaellenes magyar kormány létrehozására

II. rész

Kérdések és alternatívák az aradi kormány megalakulásáról

A kormányt már a korabeli források is különböző elnevezésekkel illették. Hívták aradi magyar kormánynak,[1] aradi nemzeti kormánynak,[2] aradi ellenforradalmi kormánynak[3]…, a kommunisták pedig operettkormánynak.[4] Önelnevezés tekintetében támpont az a körpecsét (bélyegző), amelyet nemcsak Barabás Béla említett meg visszaemlékezésében,[5] hanem amely a kormány működésének egyik utolsó momentumát megörökítő dokumentumon is megtalálható. A báró Solymossy Lajosnak írt miniszterelnöki köszönőlevél végén ugyanis „MAGYAR MINISZTERIUM" feliratú pecsételés található.[6] A már akkor is némileg archaikusnak tekinthető szóhasználat arra utal, hogy önmagára a kabinet az 1848-as első felelős magyar minisztérium utódjaként tekintett.

Az aradi Magyar Minisztérium a legtöbb magyar történeti munka[7] szerint – valószínűleg az e napra datált, később ismertetendő proklamáció alapján – 1919. május 5-én alakult meg, de álláspontunk az, hogy ez valójában május 6-án történt meg. Ez utóbbi gondolatot erősítik meg mind egyes magyar,[8] mind egyes francia levéltári források.[9]

Bonyolítja a válasz megadását, hogy május 5-ei datálású kétnyelvű (francia és magyar) igazolványok is fennmaradtak, amelyek tanúsítják, hogy egy-egy személy az igazságügyi miniszter, illetve a „földmívelésügyi" miniszter mellett teljesít szolgálatot. Azonban az összes fennmaradt igazolvány, amelyek között van május 6-ai és május 8-ai datálású is, 12/1919 iktatószámmal[10] rendelkezik, azaz valószínűleg 1919. május 8-án, esetleg 9-én lettek kiállítva. Nem derül ki a dokumentumokból, hogy másolatok, másodpéldányok volnának, vagy egyszerűen ismeretlen okból korábbi dátumot írtak rájuk.[11] Ha az előbbi, az is csak azt erősíti meg, hogy a miniszteri munkatársak felkérését már a kabinet végleges megalakulása előtt megkezdték – a május 5-ei dátumú igazolványok mindegyike egy-egy szakminiszter beosztottjának lett kiállítva.[12]

A kortársak és a visszaemlékező egykori miniszterek sem könnyítették meg a „tájékozódást". Varjassy Lajos[13] és Barabás Béla[14] nem írt visz-

[1] 8 Órai Ujság, 1920. szeptember 17. 3.
[2] Egyenlőség, 1919. november 2. 5.
[3] Népszava, 1919. június 5. 3.
[4] Népszava, 1919. május 21. 5.
[5] Barabás 1929, 161.
[6] HU-MNL-OL-K 32-31.
[7] Legutoljára lásd Kerepeszki 2023, 247. Mi magunk is korábban ezt fogadtuk el, lásd Tóth 2019a, 35.
[8] HU-MNL-OL-K 32-1.
[9] Francia diplomáciai iratok 1999, 296.
[10] Az iktatószámok szemmel láthatóan nem utólag kerültek a dokumentumokra.
[11] HU-MNL-OL-K 573-71–80.
[12] HU-MNL-OL-K 573-72–74.
[13] Varjassy 1932, 56–57.
[14] Barabás 1929, 160–162.

szaemlékezéseiben arról, hogy pontosan mikor alakult meg a kabinet, míg a – tegyük hozzá – sok helyen pontatlan Paál Jób szerint május 5-én délelőtt 10 órakor kezdődött az „első formális minisztertanács" a vármegyeházán. „Tudósítása" ugyan egyes elemeiben eltér mások visszaemlékezéseitől,[15] de azokkal, valamint a május 6-i minisztertanács jegyzőkönyvével összevetve valószínűsíthető, hogy a következő napi ülésre vonatkozik a leírása.

Bartha Ábel mindegyiküktől eltérően állt a kérdéshez: azt állította, május 5-én este 6 órakor alakult meg a kabinet francia hozzájárulással, viszont miniszterelnök nélkül. Ezt követően ment el társaival Návayért Földeákra, de már csak halálhírét tudta hozni. Távollétében az aradiak már meggyőzték gróf Károlyi Gyulát, aki két nap gondolkodási idő után igent mondott. Végül Bartha szintén 5-ére teszi a proklamáció kibocsátását. Visszaemlékezése többször nemcsak az idővel, hanem a valós tényekkel is ütközik,[16] de nézőpontjának vizsgálata megkerülhetetlen: a kormány az első üléssel és az eskütétellel vagy a névsor franciák általi jóváhagyásával alakult meg? Válaszunk az, hogy gyakorlatilag az utóbbi a lényeges, de formálisan inkább az előbbivel fejeződik be egy kabinet megalakulása, ezért az aradi kabinet létrejöttét helyesebb május 6-ára tenni.

Szintén fontos momentum, hogy – miként korábban utaltunk rá – valamivel éjfél után, tehát már május 6-án vállalta a miniszterelnökséget Károlyi Gyula. Kelemen úgy értelmezi, hogy ezzel megalakult a kormány, de az eskütételről nem ír.[17] A jegyzőkönyvben az áll, hogy 1919. május 6-án délelőtt 11 órakor tartották a legelső kabinetülést a vármegyeházán, ezen minden miniszter részt vett. Az eskütételre vonatkozó kérdést egyértelműen tisztázni képes miniszteri eskük nem maradtak fent, utalás sincs rájuk a jegyzőkönyvben, ahogy más eskütételre sem.[18] Barabás Béla emlékei szerint Károlyi Gyula a kabinet tagjai előtt tette le az esküt, majd a saját esküjüket az ő kezébe tették le a miniszterek az első minisztertanácsi ülésen.[19] Paál Jób ezenkívül arról számolt be, hogy Eckhardt Tibor olvasta fel a szövegét.[20]

Fennmaradt viszont a jegyzőkönyvvel együtt egy átalakított dokumentum, amely a korábbi, népköztársasági *„A) minta. Tisztviselők és kezelők részére készített"* esküokmány átdolgozott változata. A következőkben aláhúzással a kézzel írott utólagos kiegészítéseket, áthúzással a kihúzott részeket jelöljük: *„Én …….. esküszöm az élő Istenre, hogy ~~a~~ Magyar ~~Népköztársasághoz~~ Országhoz és ennek alkotmányához hű leszek, a törvényeket és a törvényes szokásokat, ~~rendeleteket, utasításokat és szabályokat~~ megtartom, hivatali elöljáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, a hivatalommal járó kötelességeket részrehajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal és legjobb tehetségem szerint teljesítem. Isten engem ugy segéljen!"* – Eckhardt Tibor miniszterelnökségi államtitkár, Augner István külügyi államtitkár, meghatalmazott miniszter és Worasicky Olivér külügyi megbízott tette le a fenti szövegű esküt a miniszterelnöknek.[21] Érdekes azonban, hogy a másnap elhangzott államtitkári és miniszteri fogalmazói eskük szövegében csak a Magyar Népköztársaság szót cserélték Magyarországra, minden más változatlan maradt.[22]

A proklamáció

A május 6-i jegyzőkönyvben az áll, hogy a szerkesztőbizottság nevében Eckhardt mutatta be *A magyar nemzethez* intézett kiáltvány szövegét. A proklamációt a hozzászólások után a minisztertanács egyhangúlag elfogadta, és döntött annak kibocsátásáról[23] – azaz a szövegén nem változtatott. Ennek megfelelően elvethetőek Paál

[15] Paál 1919, 21–22.
[16] Bartha 1920, 31–33.
[17] Kelemen 1923, 228.
[18] HU-MNL-OL-K 32-1.
[19] Barabás 1929, 160–161.
[20] Paál 1919, 22.
[21] HU-MNL-OL-K 32-2.
[22] HU-MNL-OL-K 32-24.; HU-MNL-OL-K 573-2–4.
[23] HU-MNL-OL-K 32-2.

Jób és Barabás Béla azon állításai, amelyek alapján a proklamáció megszövegezése az első ülésen történt.[24] A korábban említett szerkesztőbizottság Varjassy Lajos emlékiratai szerint személyéből és Eckhardt Tiborból állt, ők készítették el a kiáltványt.[25]

A magyar nemzethez címzett proklamáció szerzői hangsúlyozták, hogy a kommunista vezetők és pártjuk *„anarchiát, pusztulást és felfordulást”* hoztak Magyarországra: *„Ezeréves történelmünk legválságosabb napjait éljük.”* Senki nem vállalta, hogy e katasztrofális helyzetből kivezesse az országot, ezért ők, akik *„a megszálló csapatok támogatásával rendben és nyugalomban”* élnek, vállalják, hogy kezdeményezik *„a rend és jog uralmának helyreállítását”*. E célból *„1919. május hó 5-én […] megalakítottuk Aradon a rend pártjában szent egységgé tömörült összes magyar politikai pártok kormányát”*. Hangsúlyozták, hogy *„az alkotmányosság követelményeinek megfelelő magyar kormány”* megalakulásáig működésük *„csak ideiglenes, rendcsináló és előkészítő feladatok teljesítésére szorítkozik”*. Céljuk a *„bolsevizmus letörése”* (1. pont), a szomszédos országokkal és az *„antant összes államaival való baráti jó viszony előkészítése”* (2. pont), *„a kommunisták által elárult nemzeti gondolat érvényre emelése”* (3. pont), a törvényesség, a jogállamiság és a végrehajtó hatalom *„a művelt nyugati demokráciák szellemének megfelelő kezelése”*, helyreállítása (4. pont). *„Kelt Aradon, 1919. május hó 5-én.”*[26]

Paál Jóbtól tudjuk, hogy a szavazást követően Teller Kálmán aradi szerkesztő *„rohan a proklamáció szövegével a nyomdába”*.[27] E kinyomtatott plakátokból, esetleg szórólapokból – a későbbi szegedi kormány kiáltványaival ellentétben – tudomásunk szerint nem került elő még egy példány sem – a korabeli román megszállás alatti magyar sajtóból,[28] valamint Bartha Ábel 1920-as, Kelemen Béla 1923-as, végül Barabás Béla 1929-es közléséből ismerjük a szövegét.[29]

Az öt szövegváltozatot áttekintve – Keleti Ujság, 1919. május 17.; Csiki Lapok, 1919. május 18., valamint a három memoár – csak kisebb eltéréseket figyelhetünk meg. Ilyen az, hogy a harmadik bekezdés legelején *„E kötelességérzettől”* szerepel az újságokban, Barthánál ebből *„E kötelesség érzetéből”* lett, majd – a valószínűleg a volt aradi belügyminiszter kötetéből dolgozó – Kelemen Béla felismerte, hogy ez utóbbi nyelvi szempontból helytelen, így megjelent egy újabb szövegvariáns: *„E kötelesség érzetétől”*.[30] Ezek a szöveg tartalmi részét nem érintik – leszámítva a román cenzúra csíki működését, az ottani cenzor ugyanis nem szerette volna, ha a székelyek tudnak arról, hogy a harmadik pont szerint az aradi kormány a *„nemzeti gondolat érvényre emelése”* érdekében is küzd.[31] A keltezést és az aláírókat csak a visszaemlékezők közlik. A tizenháromból négy miniszter neve – Pálosié, Bornemiszáé, Fülöppé és Varjassyé – helytelenül szerepel Barthánál és Kelemennél. Ez utóbbi hiba meglepő, hiszen furcsa lenne, ha a kiáltvány egyik megfogalmazója, a kereskedelemügyi miniszter a saját nevét nem tudta volna helyesen leírni. Barabás Bélánál három politikus neve szerepel hibásan, a két temesvárié, továbbá Pálmaié – miközben Varjassy nevét helyesen írja.[32] Szintén pontosan szerepel a kereskedelemügyi miniszter neve a következő bekezdésben elemzett francia fordításokban, ahogy Pálmaié is, viszont Bornemiszáé és a „temesvári uraké” nem. Eltérés még, hogy az idegen nyelvű változatok végén a miniszterek mellett az államtitkárok nevei is megtalálhatóak.[33]

Kérdésként merülhet fel, hogy de Gondrecourt és Saint-Laumer részt vett-e a kiáltvány üzenetének alakításában. Habár a proklamáció szövegének francia fordítása három változatban is fenn-

[24] Barabás 1929, 161.; Paál 1919, 22.
[25] Varjassy 1932, 57.
[26] Kelemen 1923, 228–229.
[27] Paál 1919, 22.
[28] Csiki Lapok, 1919. május 18. 3.; Keleti Ujság, 1919. május 17. 2.
[29] Barabás 1929, 161–162.; Bartha 1920, 33–33.; Kelemen 1923, 228–229.
[30] Barabás nem idézi ezt a részt.
[31] Csiki Lapok, 1919. május 18. 3.
[32] Barabás 1929, 162.; Bartha 1920, 35.; Kelemen 1923, 229.
[33] HU-MNL-OL-K 32-13.

maradt a Miniszterelnökség levéltári anyagában, azokból nem derül ki, hogy a megszállók befolyást gyakoroltak-e annak megszövegezésére. A fordításokat nyelvi szempontból megvizsgálva[34] és időrendi sorrendbe helyezve az állapítható meg, hogy az első változatot feltételezhetően egy magyar személy készítette a proklamáció jóváhagyott magyar nyelvű szövegéből,[35] majd ennek a fordításnak a részben helyesírási, részben nem megfelelő szóhasználatból eredő tévedéseit egy újabb verzióban kijavította egy franciául jobban beszélő korrektor.[36] A legutolsó változat valószínűleg egy francia anyanyelvű, a nyelvet választékosan beszélő ember kezének nyomait viseli, aki ugyan látszólag jelentősebb módosításokat hajtott végre a második szövegben, de ez elsősorban azt szolgálta, hogy a francia fordítás ne szó szerint, hanem tartalmában legyen hű az eredeti magyar nyelvű kiáltványhoz.[37]

A proklamáció tehát négy magyar (a két vizsgált lapban a szöveg azonos) és három francia változatban maradt fenn. Az előbbiek a szöveg tekintetében gyakorlatilag megegyeznek, csupán a miniszterek neveit írták eltérően a memoárokban – azonban az, hogy Varjassy Lajos aláírása (gépelt formában) két magyar visszaemlékezésben is hibásan szerepel, egyáltalán nem zárja ki, hogy Eckhardttal ők ketten készítették a kiáltványt, illetve a makói születésű államtitkár szerkesztőbizottsági tagságát az 1919. május 6-ai minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve is megerősíti.[38] Ha a dokumentumok keletkezését nézzük, akkor a legkorábbiak a francia fordítások, de azok is már a végleges, elfogadott magyar szöveg fordításai, így a szöveg létrejötte – és ennek esetleges francia befolyásolása – tekintetében információt nem hordoznak. Megállapítható, hogy a pontok összeállítói a kiáltvány május 5-ei közlését tervezték, és egyben a kabinet megalakulásával is e napon számoltak. A vizsgált minisztertanácsi ülésen készített jegyzőkönyv alapján viszont csak másnap fogadták el a dokumentumot,[39] és – az egyetlen ezt megemlítő kortárs, Paál Jób szerint – ezután vitték nyomdába a kéziratot[40] a dátum módosítása nélkül.

Döntés a Szegedre költözésről és a bécsi tárgyalások eredményei

Mind Paál, mind Varjassy leírja, hogy az első minisztertanácsi ülésen döntöttek a kormány Szegedre költözéséről,[41] de ennek a jegyzőkönyvben nincs nyoma. Mindenesetre valószínűsíthető, hogy korán megszületett az erre vonatkozó döntés, mert május 7-én már tudott Belgrádban e szándékról de Lobit, sőt azt írta Franchet d'Espèrey-nek, hogy még aznap költözni fog a kabinet.[42] Szintén csak francia levéltári forrásból ismert, hogy megegyeztek arról: a kabinet *„semmilyen elhatározó lépést"* nem tesz, amíg a bécsi ABC Aradra vagy a kormány új székhelyére, Szegedre meg nem érkezik.[43]

Barabás Béla azt állította, hogy ekkor döntöttek az államformáról: a királyság mellett tették le voksukat.[44] Megerősíti Barabást egy román forrás is: 1919. május 13-án Iuliu Maniu arról számolt be egy levelében, hogy a nagyszebeni román Kormányzótanács tagja és aradi kiküldötte, dr. Ioan Suciu a következőt jelentette neki: *„A Károlyi Gyula-kormány nem tagadja, hogy nem ért egyet a magyar köztársasági irányzattal, és a királyság helyreállítását célozza meg Magyarországon, amely tehát maradni fog, Habsburg József főherceggel mint királlyal az élén."* Az információ Varjassy Lajostól származott, aki mindezt nem magánbeszélgetés keretében osztotta meg, hanem az aradi kormány nevében, hivatalosan nyilatkozta a román félnek.[45] Ahogy korábban ír-

[34] E lábjegyzetben köszönöm meg dr. Tóth-Szabolcs Enikő segítségét a három francia szöveg módosításainak vizsgálatában.
[35] HU-MNL-OL-K 32-12.
[36] HU-MNL-OL-K 32-18–19.
[37] HU-MNL-OL-K 32-6–7.
[38] HU-MNL-OL-K 32-2.
[39] Uo.
[40] Paál 1919, 22.
[41] Paál 1919, 22–23.; Varjassy 1932, 57.
[42] Francia diplomáciai iratok 1999, 296.
[43] Romsics 1985, 580.
[44] Barabás 1929, 161.
[45] Románia és az erdélyi kérdés 2020, 161.

tuk, a Magyar Népköztársaság formulát viszont nem Magyar Királyságra, hanem Magyarországra cserélték az esküben. Ez utalhatott arra, hogy elutasítják az 1919. március 21. előtti berendezkedést, de arra is, hogy az államforma ügyében (legalábbis nyilvánosan) nem kívántak állást foglalni, a döntést későbbre halasztották.

A kereskedelemügyi miniszter visszaemlékezése szerint szintén május 6-án határozott a minisztertanács báró Bornemisza Gyula Belgrádba, majd Bécsbe küldéséről, aki még aznap el is indult.[46] Feladataként meghatározták, hogy jelentse be a kormány megalakulását a szerb fővárosban, valamint kezdje meg ott a tárgyalásokat a nemzeti kabinet nevében,[47] illetve érje el az aradi kormány elismertetését, és egyben kérjen pénzügyi segítséget a bécsi Antibolsevista Comitétől.[48]

Bornemisza járt Belgrádban és Bécsben is.[49] A szerb fővárosban tárgyalt a franciákkal, de nem hivatalos minőségben, a megbeszéléseket viszont eredményesnek ítélte meg.[50] Az osztrák sajtó tudósításai szerint Bécsben találkozott ifj. gróf Andrássy Gyulával, aki támogatásáról biztosította a magyar ellenforradalom ügyét.[51] Nem csak a volt közös külügyminiszter tett így. Mikor Bornemisza azt javasolta, hogy a bécsi ABC tagjai közül minél többen települjenek át Szegedre, és vegyék át az ellenforradalmi akció vezetését, vagy akár alakítsanak maguk kabinetet (ez esetben Károlyi Gyula és minisztertársai lemondanak), azt Bethlen István visszautasította 1919. május 14-én, ugyanakkor az aradi kabinet támogatására szólított fel.[52] *„A magyar politikai pártok alulírott tagjai felhívnak […] minden magyar honpolgárt, hogy az Aradon megalakult kormánnyal szemben bizalommal viseltessék és hogy azt mindaddig támogassa, amíg egy, az országos pártok bizalmára támaszkodó alkotmányos kormány létrehozatala lehetővé nem válik, amelyet később – a nemzetnek általános szavazati jog alapján való megkérdezése után – egy, az alkotmányozó nemzetgyűlésen képviselt, az egész nép akaratán alapuló végleges kormány fog felváltani."* Tehát az aláírók, összesen tizenhárom fő – Andrássy mellett Bethlen István, Gratz Gusztáv, Sigray Antal, Teleki Pál és mások a bécsi Antibolsevista Comitéből –[53] 1919. május 15-én kijelentették, hogy egyetértenek a proklamációval a korábbi pártállástól függetlenül, és fenntartás nélkül támogatják a kabinetet.[54] A jelentősebb személyek közül egyedül Batthyány Tivadar maradt ki, aki állítólag maga aspirált Károlyi Gyula helyére,[55] míg Gratz Gusztávnak arra hivatkozott, hogy azt gondolja, az aradi kabinet royalista (legitimista), és elutasítja a Károlyi-féle népköztársaság vívmányait.[56] Batthyány a memoárjában is megismételte az akkor elmondottakat, valamint hozzátette, hogy nemcsak az aradi proklamációval volt gondja, amelyben szerinte nem vettek tudomást a Monarchia felbomlásáról, hanem a kormány összetételével is. Úgy látta, nem vállalhatják a felelősséget előre egy olyan kabinet tetteiért, amelyben több ismeretlen személy is helyet foglal.[57] A harmadik Wekerle Sándor- és a Károlyi Mihály-kormány minisztere szerint utólag beigazolódtak aggodalmai, és utalt arra, hogy volt olyan tagja[58] az aradi kabinetnek, aki később bíróság elé került.[59]

---

46 Varjassy 1932, 57–58.

47 HU-MNL-OL-K 32-27–28.

48 Varjassy 1932, 57–58.

49 Május 13-án úgy tudták Szegeden, hogy már Bécsben tárgyal, az osztrák lapok szerint viszont csak 17-én érkezett meg. A Neue Freie Presse által közölt május 20-i nyilatkozata bevezetésében az olvasható, hogy aznap indult Szegedre. Vö.: Kelemen 1923, 143.; Neue Freie Presse, 20. Mai 1919. 3.; Tages Post, 19. Mai 1919. 1.

50 Neues Wiener Journal, 18. Mai 1919. 1.

51 Tages Post, 19. Mai 1919. 1.

52 Gratz 1935, 207.

53 HU-MNL-OL-K 32-35. Továbbá közli: Kelemen 1923, 188.

54 Gratz 1935, 208.

55 Batthyány erről memoárjában nem írt, csak arról, hogy felkérte Montgomery-Cuninghame, a bécsi brit katonai misszió vezetője egy ellenkormány alakítására, amelybe egy-két kommunistát, köztük Kun Bélát bevehetne, de ő visszautasította a lehetőséget. Vö.: Batthyány 2017, 637–639.; Romsics 1985, 580.; Romsics 2023, 466.

56 Gratz 1935, 209.

57 A feltétel nélküli támogatást Zichy Aladár gróf és Pallavicini György őrgróf javasolta. Batthyány csak az előbbit említette memoárjában. Vö.: Batthyány 2017, 637.; Gratz 1935, 208.

58 Valószínűleg Bartha Ábelre gondolt.

59 Batthyány 2017, 635–637.

Feltételezhetően zajlottak egyeztetések a bankgassei puccs során a Tanácsköztársaság magyar követségéről szerzett 140 millió koronáról is, amelynek csak egy része állt rendelkezésre. Bornemisza május végén azt mondta Kelemen Bélának Szegeden, hogy a bécsi Antibolsevista Comité mintegy 90 millió koronát a rendelkezésükre tud bocsátani, illetve állítólag intézkedett, hogy 70 millió koronát egy belgrádi francia tiszt hozzon el az osztrák fővárosból.[60] Végül az összegnek csak egy töredéke, 3 millió korona jutott el a dél-alföldi városba Teleki Pálon keresztül,[61] de az előbbiektől függetlenül. Még május közepén döntöttek arról, hogy Teleki fog csatlakozni a bécsi ABC képviselőjeként az aradi (szegedi) kormányhoz.[62] A földrajztudós-politikus azonban csak június 2-án érkezett meg, így az újabb Károlyi-kabinetben kaphatott szerepet.[63]

A (volt) császárvárosból való elutazása előtt hosszabb interjút adott a Neue Freie Pressének Bornemisza. Habár megemlítette, hogy Aradon alakult meg a kormány, de már nem oda, hanem Szegedre[64] kívánt visszamenni. Elmondta, hogy utazásának célja az volt, hogy kapcsolatot teremtsen a délszláv államba, Ausztriába, csehszlovák területre menekült magyar politikusokkal. Ez sikerült, úgy vélte, a vezető személyek minden pártban támogatják a szegedi kormány[65] törekvéseit. Azt állította, hogy nem az antant kezdeményezésére jött létre a kabinet, a győztesek nem is támogatják őket, sőt Magyarország belügyének tekintik „az anarchia és a rend elemei" között zajló küzdelmet. A hivatalos elismerés hiányát nem tartotta problémának, mert más kormányokat sem ismertek még el a Monarchia utódállamainak területén. Úgy látta, ha a Károlyi Gyula-kabinetnek sikerül ténylegesen hatalmat gyakorolnia Magyarország egy részén, akkor már „de facto" létező kormánynak fogják tekinteni.[66] Valószínűleg abból fakadt-e remény, hogy Henri Allizé bécsi francia követ is ugyanerre tett utalást Gratz Gusztávnak, és megígérte, hogy ha ez bekövetkezik, akkor közbenjár az aradi kabinet de facto elismerése érdekében Párizsban.[67]

Bornemisza arról is nyilatkozott, hogy szerinte a Tanácsköztársaság hamarosan összeomlik a belső nehézségei következtében. Az aradi proklamáció második pontja alapján hangsúlyozta, hogy a szomszédos államokkal baráti kapcsolatokat kívánnak ápolni. Különösen igaz ez Német-Ausztriára, amely (akkor még) nem lépett fel Magyarországgal szemben területi követelésekkel. Már egy lecsökkent területű, elsősorban mezőgazdasági területekből álló Magyarországgal számolt, amely tud élelmiszer-felesleget termelni, és ennek köszönhetően az iparosodott Ausztriával jó gazdasági együttműködést alakíthatna ki.[68] Az interjúból egyedül ez utóbbit szemlézte a Népszava. A cikk szerzője gúnyosan megjegyezte, hogy *„a területi integritás jelszavával szédelgő hazaffyak egyik reménysége, szemhunyorítás nélkül belenyugszik a »megkisebbített« Magyarországba"*. Szerinte a politikus Német-Ausztria gyarmatává tenné az országot, de ebbe az ország proletariátusa nem nyugodna bele: *„Az ország elűzött urai bizonyára epedve várják Bornemisza »külügyminiszter« urat és társait; az ország ipari és földmíves-szegényei azonban a bécsi nyilatkozatra nem felelhetnek mást, mint hogy fogcsikorgatva és puskájukat még szorosabbra fogva kiáltják oda a fehéreknek: csak a mi testünkön keresztül!"*[69]

A kormány további aradi „működése"

A külügyminiszter küldetésére vonatkozóan azonban nem találtunk utalást az első miniszertanácsi ülés jegyzőkönyvében. Szintúgy arra sem, hogy itt mondta volna ki Károlyi Gyula ja-

60 Kelemen 1923, 192–193.
61 Tóth 2021b, 52.
62 Gratz 1935, 209.
63 Tóth 2019b, 25–28.
64 Végül mégis Aradra ment előbb. Lásd Kelemen 1923, 186.
65 Az eredeti szövegben is „Szegediner ungarischen Regierung" szerepel, azaz Bornemissza már szegedi kormányként tekintett a kabinetre.
66 Neue Freie Presse, 20. Mai 1919. 3–4.
67 Gratz 1935, 206–207.
68 Neue Freie Presse, 20. Mai 1919. 4.
69 Népszava, 1919. május 22. 2.

vaslatára minden miniszter, hogy a kabinet összes tagja a saját költségeit maga fedezi, továbbá működésük csak ideiglenes, és addig tart, amíg eljutnak a magyar fővárosba, vagy alkalmasabb személyeknek át tudják adni tisztségüket – igaz, az előbbiek következtek már magából a kiáltvány szövegéből.[70]

A kormány ugyan csak néhány napot működött Aradon, de ez idő alatt igyekeztek megteremteni a szükséges pénzügyi alapokat. Solymossy pénzügyminiszter berendelte szolgálattételre az aradi pénzügy-igazgatóság megbízott vezetőjét, Berzseny Béla helyettes pénzügyigazgatót, akinek javaslatára Csernátony Jenőt[71] és Oláh Albertet beosztotta tárcájának elnöki osztályára.[72] A létrejövő központi állampénztárnak Oláh lett a pénztárnoka és Csernátony az ellenőre.[73] Összesen 794 ezer korona állt rendelkezésükre, ebből a magyarpécskai adóhivataltól származott 54 070 korona és 58 fillér, az araditól[74] mintegy 440 ezer korona, emellett 300 ezer koronát „zsákmányolt" az Arad Megyei Csendőrség Battonyán.[75]

Az adóbeszedésről egyedül Bartha Ábel tett említést: a kormány mintegy 150 ezer koronát gyűjtött össze a világháború után a helyi gazdáknak kiadott, de addig ki nem fizetett kincstári lovak vételára után, ebben bányavölgyi Éber Viktor nyugállományú huszár ezredes segítette a kabinetet[76] – ez a bevétel valószínűleg az aradi 440 ezer korona része lett.

Az előbb említett „hivatalos kasszán" felül még önkéntes adományok is rendelkezésre álltak. Kelemen Béla szerint ezek összértéke másfél millió koronát tett ki, és ennek mintegy felét elvitte Szegedre is Solymossy pénzügyminiszter. Azonban később ezt a pénzt nem volt hajlandó átadni a P. Ábrahám-kormánynak, hanem utóbb inkább visszajuttatta az adományozóknak.[77] Sz. Szigethy nem tartotta kizárhatónak, hogy a teljes összeg nem is állt rendelkezésre, egy részét csupán felajánlották, de nem fizették be.[78] Magunk is egyetértünk e feltételezéssel, s valószínűnek tartjuk, hogy a ténylegesen biztosított összeg megegyezett azzal a 850 ezer koronával, amelyet az Arad Megyei Csendőrség részére biztosítottak a helyi kereskedők Paál Jób szerint.[79] A fenti összegnek levéltári nyoma nincs, de valószínűsíthető, hogy nem költöttek belőle, vagy csak minimális összeget használtak fel, ha a másfél millió korona „mintegy fele" megmaradhatott.

Paál Jób említést tett arról is, hogy az első minisztertanács előtt Gábor Ferenc levelet adott át Pálmainak. Ebben az állt, hogy Krausz Simon és bankártársai ötmillió koronával támogatják a kormányt, ha az *„sikeres akciót kezd a bolsevisták ellen"*.[80] Ehhez az összeghez azonban nem jutottak hozzá, bár Gábor később a szegedi kormányt anyagilag támogatta.[81]

Május 7-én minden állami, törvényhatósági és tanügyi hivatalnál elrendelte a bizalmiférfi-rendszer megszüntetését Bartha Ábel belügyminiszter, ettől kezdve a panaszaikkal az érintett tisztviselők és más munkavállalók Varjassy Lajos kormánybiztoshoz fordulhattak.[82] Valószínűleg erre utal Bartha a memoárjában és Paál Jób a riportkötetében, amelyek szerint a belügyminiszter feloszlatta a szakszervezeteket, és megtiltotta az azokba való belépést a köztisztviselőknek. A zsurnaliszta kötete alapján e lépést az aradi munkásság felháborodással fogadta.[83]

Az aradi kormány az intézkedéseinek többségénél az 1912. évi LXIII. törvénycikkre (a há-

[70] Kelemen 1923, 228.
[71] Néhol Csernáthony.
[72] Ez Kelemen Béla szerint még 1919. május 5-én történt. Lásd Kelemen 1923, 500.
[73] Uo.
[74] Sz. Szigethy 420 000 koronát írt, de ez csak elgépelés vagy számítási hiba. Vö.: Sz. Szigethy 1942, 9.
[75] Kelemen 1923, 504.; Sz. Szigethy 1942, 9.
[76] Bartha 1920, 36–37.
[77] Kelemen 1923, 502.
[78] Sz. Szigethy 1942, 10.
[79] Paál 1919, 23.
[80] Paál 1919, 22.
[81] Kelemen 1923, 503.
[82] HU-MNL-OL-K 573-15.
[83] Vö.: Bartha 1920, 36.; Paál 1919, 23.

ború esetére szóló kivételes intézkedésekről)[84] hivatkozott. E törvényből kiindulva hirdette ki a belügyminiszter a minisztertanács határozata alapján a statáriumot 1919. május 8-án.[85] A dokumentum szerint rögtönítélő bíróság elé kerülnek, és bizonyítottság esetén halálbüntetéssel sújtandóak a következő bűncselekmények elkövetői (aláhúzással jelölve, amely az eredeti törvényben nem szerepel): lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntett, rablás, lopás (fosztogatás) bűntette, szemérem elleni bűntettek (erőszakos nemi közösülés, megfertőzés), gyújtogatás, a vízáradás okozásának bűntette, vaspályákon, távírdákon (illetve távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyes cselekmények bűntette, hatóság elleni erőszak bűntette, magánosok elleni erőszak bűntette, magánlaksértés bűntette. A felsorolásból hiányzik[86] – az eredeti törvényhez képest – a hűtlenség bűntette, de ez valószínűleg csak véletlenül maradhatott ki.[87] Természetesen a gyakorlatban ennek megvalósítása nem történt meg, sőt még hónapokig foglalkoztak a rendelet „farigcsálásával" a szegedi kormányok is, de az még 1919. augusztus 12-én is a „függőben" jelzővel volt ellátva.[88]

Szintén az 1912. évi LIII. tc. alapján neveztek ki több kormánybiztost. Salacz Gyula főszolgabírót Csanád vármegye,[89] Green Nándort[90] Arad város és az azonos nevű vármegye kormánybiztos-főispánjává[91] nevezte ki a kormány,[92] de ténylegesen egyikük sem tudta a hatalmat gyakorolni. Krassó-Szörény vármegye és Szeged városa esetében a kormánybiztosi állást nem töltötték be.[93]

Paál Jób úgy látta, hogy a kabinet egyetlen tényleges eredménye a nyomdászsztrájk leszerelése volt[94] – ez a Gyógyszerészi Közlöny szerint Bársony Elemérnek volt köszönhető. *„Ez a siker annyira jelentős volt, hogy az érdekeltek küldöttségileg jelentették ki a miniszterelnök előtt, miképp Bársony nagyszerű munkája után a kabinetet teljes erejükből támogatni készek"*[95] – de a kijelentés forrásértékét némileg megkérdőjelezi, hogy a többi miniszter meg sem említi a visszaemlékezésében sem Bársony szerepét, sem magát a sztrájkot.

A magyar Hadügyminisztérium részéről a toborzás megkezdését is tervezték, de május 8-án még a belügyminiszter nem tudta meghatározni, hogy pontosan mely településeken tehetik ezt meg.[96]

Azt viszont már ekkor lehetett tudni, hogy hol nem. Fülöpp Béla és Pálosi Dénes – a minisztertanács határozata alapján – visszautazott Temesvárra május 6-án,[97] és 7-én jelentkezett a szerb kormánybiztosnál, Martin Filiponnál. A két miniszter a megszálló szerb katonai csapatok parancsnokságával kívánt egyeztetni, és írásbeli előterjesztést készített a magyar ellenforradalmi hadseregbe való toborzás ügyében.[98]

Még aznap este válaszolt a szerb kormánybiztos: sem ő, sem a csapatparancsnokság nem kapott hivatalos értesítést a *„magyar nemzeti kormány megalakulásáról"*, ezért a toborzást nem engedélyezi, s egyben vagyonelkobzással fenyegette meg a két politikust, ha utasítását nem tartják be. Szerinte az, hogy az aradi francia parancsnokság hozzájárulásával jött létre a kabinet, nem jelent semmit, mert *„nekik* [értsd: a szerbeknek – T. M.] *a francziákhoz semmi közük és a francziák által kiállított engedélyeket el nem ismerik"*. Azt állította, hogy az ő előzetes engedé-

84 1912. évi LXIII. tc.
85 Bartha 1920, 35.; HU-MNL-OL-K 573-46–52.
86 Öt német vagy magyar nyelvű példány maradt fenn a hirdetményből, tartalmuk megegyezik.
87 HU-MNL-OL-K 573-46–52.
88 HU-MNL-OL-K 573-28–40.
89 HU-MNL-OL-K 573-8.
90 Néhol Grén, a halotti anyakönyvi bejegyzésben Greén.
91 Bartha 1920, 35–36.
92 Csak az előbbi kinevezése maradt fenn 1919. május 7-i dátummal. Bartha Ábel szerint mindkettejüket ő nevezte ki. A megmaradt kinevezés is a Belügyminisztérium anyagában található, de azon Károlyi Gyula miniszterelnök aláírása olvasható.
93 HU-MNL-OL-K 573-11–13.
94 Paál 1919, 23.
95 Gyógyszerészből miniszter 1919, 205–206.
96 HU-MNL-OL-K 573-60–63.
97 Kelemen 1923, 229.
98 HU-MNL-OL-K 32-26.

lye kellett volna mind az Aradra utazáshoz, mind a kormányban való részvételhez – az előbbiekkel összefüggésben pedig rendőri felügyelet alá helyezte Fülöppöt és Pálosit, egyben megtiltotta nekik Temesvár elhagyását.[99] A barátságtalan válasz összefügghetett azzal is, hogy a Polgári Tanács okozta – a megszállás nyugalmát zavaró – „gondok" nem oldódtak meg. A temesvári magyar polgármester emlékiratai szerint Heegn főispán egyenesen azzal fenyegetőzött, hogy „meg fog lakolni" Fülöpp Béla azért, mert *„most miniszternek nevezteti magát"*.[100]

Május 8-án Károlyi Gyula egy-egy azonos tartalmú levelet írt Filiponnak és a bánáti szerb erők parancsnokának, Pantelija Panta Grujity[101] tábornoknak, ezeknek a magyar és a francia nyelvű piszkozatai fennmaradtak. Leveleiben leírta, hogy Aradon antibolsevista kormány alakult, amely jó kapcsolatot kíván kialakítani az antant államokkal, és ennek jegyében utazott Belgrádba tárgyalni a kabinet külügyminisztere. Felsorolta a négy temesvári illetőségű miniszterét, illetve államtitkárát, és arra kérte a címzettet, hogy segítse a kormánybiztos és a parancsnok Szegedre, azaz a kormány új állomáshelyére jutását.[102]

Habár Filipon azt mutatta, hogy nem veszi komolyan a francia megszállókat, természetesen figyelembe kellett vennie őket. A két miniszter a francia katonai parancsnokság segítségét kérte, amely kiállította az utazási igazolványt. Ezt két nappal később a szerb kormánybiztos is láttamozta, így megszűnt az internálásuk.[103]

A kormány a német származású nemzetiségi miniszter és szintén német államtitkára kinevezésével a bánáti svábokat próbálta megszólítani. A helyi lapok közül a sváb közösség jövőjét a magyarsággal együtt elképzelő Schwäbische Volkspresse üdvözölte a kormányt, közölte annak proklamációját, és megszólaltatta Fülöpp Bélát. Velük szemben a pángermán Deutsche Wacht „nem eléggé németnek" tartotta Hemment, és elégedetlen volt a kabinettel.[104] Úgy tűnt viszont, hogy a románok kedvezően fogadták az aradi kormány megalakulását – legalábbis ezt írta de Lobit május 7-én a nagyszebeni román Kormányzótanács[105] egyik meg nem nevezett tagja[106] által közölt információk alapján.[107] De Lobit kincstári optimizmusa meglepő, hiszen tudhatta, hogy a románok be akarnak vonulni Aradra, és egy visszaemlékezés szerint maga de Gondrecourt is azért tanácsolta a Szegedre költözést a kabinet tagjainak, mert a románok nem örültek a kormány megalakításának.[108] Ioan Sociu ugyan valóban azt javasolta, hogy tárgyaljanak a kormánnyal (hívják meg Varjassyt Nagyszebenbe), de közben a román csapatok bevonulását sürgette, mert szerinte bármikor lemészárolhatják a városban lézengő „volt vörösgárdisták" a helyi románokat.[109] Pár nappal később be is igazolódott Mezőhegyesen, hogy mit jelent a „kedvező fogadtatás".

A „mezőhegyesi baleset"

Mint korábban említettük, gyakorlatilag már a kezdetektől fogva egyértelmű volt, hogy a nemzeti kormánynak át kell tennie a székhelyét Szegedre, Arad várható román megszállása miatt.

A város egyelőre még a franciák kezében volt, viszont a makói hídfőhöz már a románok megszállta vasútvonalon keresztül vezetett az út. Az utazáshoz az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak két vonatot bocsátott a kormány rendelkezésére, a kabinet szerelvényét (a cég díszkocsijával) Koromzay Frigyes, a vállalat vezérigazgatója vezette.[110]

---

[99] Uo.
[100] Geml 1924, 141.
[101] A legtöbb korabeli magyar forrásban Gruics.
[102] HU-MNL-OL-K 32-27–29.
[103] Kelemen 1923, 229.
[104] Jakabfy–Páll 1939, 45.
[105] Erdély, Bánság és Partium Kormányzótanácsa, románul Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi ţinuturilor româneşti din Ungaria.
[106] Valószínűleg dr. Ioan Suciu lehetett e személy. Lásd személyéről és tevékenységéről 49. Nagyszeben, 1919. május 13. 161.
[107] Francia diplomáciai iratok 1999, 296.
[108] Róna 1930, 772.
[109] Románia és az erdélyi kérdés 2020, 162–163.
[110] Kelemen 1923, 229.; Paál 1919, 24.

A kormányt segítve Saint-Laumer százados Arad vármegye Román Nemzeti Tanácsához[111] fordult, s kérte, támogassák a kabinet eljutását Szegedre. Az áthaladási engedélyt, amelynek kiállításához a nagyszebeni román Kormányzótanács (helyesebben valószínűleg a kiküldöttje)[112] is hozzájárult, dr. Romul Veliciu mint Arad vármegye prefektusa állította ki.[113] Dr. Sever Miclea,[114] a tanács titkára önként vállalta, hogy elkíséri a kormányt az útja során.[115] Az aradi ügyvéden kívül egy francia főhadnagy is a kíséretbe került.[116]

Az 1919. május 8-án Aradon kiállított *„Szabad utazási engedély”* szövegében Veliciu hangsúlyozza, hogy az *„új magyar kormány” „kizárólag a volt Magyarország tiszta magyar területére”* alakult meg *„a francia haderő védelme alatt”*. *„Miután általános érdek, hogy a bolsevizmus minden területen leveressék, ennek szolgálatában állott az újonnan alakult magyar nemzeti kormány és ugyancsak ennek támogatására az aradi magyar hadsereg és csendőrség is eltávozik Aradról”* – áll a dokumentumban. Veliciu a nyílt parancsban kérte, hogy mind a katonai, mind a polgári román hatóságok engedjék szabadon távozni a kabinetet és kíséretét. Összesen 30 főt sorolt fel név szerint (elsősorban minisztereket, államtitkárokat), illetve általánosságban kitért a Hadügyminisztérium 25, fegyvereit vivő tisztjére és 50 fegyvertelen altisztjére, illetve közkatonájára.[117] Közülük nem mindenki utazott a vonaton, így a listán szereplő miniszterek közül Fülöpp Béla és Pálosi Dénes már nem tért vissza Aradra május 9-ig, illetve két miniszter hiányzott a névsorból: Bornemisza Gyula a bécsi útja miatt, valamint Varjassy Lajos, aki saját autóval rendelkezett.[118]

A két vonaton azonban ennél többen utaztak. A belügyminiszter által kiállított kétnyelvű (francia és magyar) igazolványok közül kettőn említik a különvonatot: egy május 6-ai és egy május 8-ai dátummal ellátotton.[119] Fennmaradt egy 26 névből álló, május 8-ai datálású lista, amely valószínűleg szintén a vonaton belügyminiszteri jóváhagyással utazó személyeket tartalmazza. Közülük többen igazoltan eljutottak Szegedre, így a későbbi különítményes Vannay László hadnagy és Gábor Ferenc banktisztviselő, főhadnagy is, az utóbbié volt a két említett igazolvány egyike.[120] Néhány személy szerepel mind a 26-os listán, mind a Veliciu-féle nyílt parancson, közéjük tartozott Schartner Sándor belügyi fogalmazó, dr. Lukács István[121] miniszterelnöki fogalmazó, Wekerle Géza miniszterelnöki titkár. Ezenfelül gróf Csáky Andor neve az előbbi, míg feleségéé az utóbbi dokumentumban olvasható.[122] Többen nem szerepelnek egyik listán sem, pedig a vonaton utaztak.[123] Az altiszti és tiszti kíséret egészét Kelemen Béla és Barabás Béla száz főben adta meg, míg Paál Jób 68 tisztet és 200 főnyi legénységet említett.[124]

Varjassy Lajos Eckhardt Tiborral, a Csáky-házaspárral[125] és egy francia tiszttel személygépkocsival indult útnak Pécskán és Nagylakon keresztül Makó felé, ahol a kormány fogadását kívánták előkészíteni. Óvatosságból az aradi kormánynak fegyvereket és lőszereket szállító francia kamionokat követték, így gond nélkül megérkeztek Makóra.[126]

Fülöpp Béla és Pálosi Dénes május 9-én autót akart kölcsönözni a temesvári polgármestertől, aki azonban megtagadta a kérést, ahogy azt is,

---

111 Consiliului Național Român din comitatul Arad
112 Minden bizonnyal ez itt is azt jelentette, hogy dr. Ioan Suciu támogatólag nyilatkozott az utazásról.
113 Bartha 1920, 38.
114 Magyaros formában dr. Miklea vagy Miclea Szevér (1885–1934) aradi román ügyvéd. Varjassy szerint a tanács vezetője volt, egy román nyelvű életrajzban viszont a szervezet titkáraként szerepel. Lásd Miclea Sever 2024.
115 Varjassy 1932, 58.
116 Kelemen 1923, 229.
117 Bartha 1920, 38–40.
118 Varjassy 1932, 60.
119 HU-MNL-OL-K 573-71., 79.
120 HU-MNL-OL-K 573-66., 79.
121 Néhol Lukáts.
122 Bartha 1920, 39–40.; HU-MNL-OL-K 573-66.
123 Vö.: Bartha 1920, 39–40.; Kelemen 1923, 229–230.
124 Vö.: Barabás 1929, 163.; Kelemen 1923, 229.; Paál 1919, 24.
125 Nem egyértelmű, hogy kikre utal Varjassy. Gróf Csáky Andor már május 8-án Szegeden volt. Vö.: Kelemen 1923, 128.
126 Barabás 1929, 163.; Varjassy 1932, 60.

hogy a délszláv megszállók által okozott károkról hivatalos nyilatkozatot adjon. *„Egyébként is kértem, hogy Temesvárt és engem ne keverjenek bele akciójukba, mert a megszálló szerb hadsereg és a főispánok az ő miniszterségüket nem ismerik el, már pedig nekünk a közbéke és nyugalom érdekében fenn kell tartanunk a szerbekkel a jó viszonyt”* – írta visszaemlékezéseiben Geml József.[127] A két miniszter végül május 12-én érkezett meg Szegedre Tubán Tibor, Augner István és Saárossy-Kapeller Oszkár társaságában.[128]

Az aradiak két vonata május 9-én indult el: Barabás Béla és Paál Jób szerint a Szabó Zoltán vezette, katonákkal, csendőrökkel, fegyverekkel és munícióval megtöltött vonat reggel 6-kor hagyta el az állomást, de feltartóztatták Mezőhegyesen a román megszállók. A nemzeti tanács utazási engedélyén 10 óra szerepel, Paál 11 órát adott meg a második vonat indulása tekintetében, míg Varjassy azt írta, ez utóbbi időpontra már a mintegy 70 km-re lévő Makóra várták a minisztereket.[129]

A második vonat utasai Pécskán kaptak értesítést arról, hogy mi történt az első szerelvénnyel Mezőhegyesen, de – bízva az aradi románok engedélyében, illetve a személyes román (és francia) kíséretben – folytatták az útjukat.[130] Gheorghe Rambela őrnagy, a 2. călăraşi lovasezred I. osztályának parancsnoka azonban a második vonatot is feltartóztatta.

„Az előző katonai vonat ablakaiból átszólnak az utasok, hogy baj van, nem engednek tovább. A mezőhegyesi pályaudvar tele van román katonasággal, akik fegyverrel kezükben várják a parancsot, sőt gépfegyverek sorjában ásítoznak a berobogó vonat elé. Megállunk. Harsány kiáltások, hogy nem szabad kiszállani senkinek sem. A mozdonyt lekapcsolják a szerelvényről, elviszik, nehogy erővel birtokba vehessük” – emlékezett vissza Barabás Béla. Hiába tiltakozott a kísérő francia tiszt és Miclea is, Rambela kijelentette, hogy csak Bukarest engedélyével haladhatnak tovább a vonatok. Néhány órán át még leszállni sem engedték a minisztereket, majd a román katonák sorfala között mehettek *„az állomással szemben lévő elég kényelmes vendéglőbe ebédelni, vacsorálni”.*[131]

Néhány kortárs és egyes miniszterek Varjassy Lajos „ármánykodásait” sejtették a feltartóztatás mögött. Azt állították, hogy – jó román kapcsolatait kihasználva – szándékosan csalta őket tőrbe. Erre azért volt szükség, hogy közben Szegeden társait megkerülve tárgyalhasson,[132] vagy akár saját maga lehessen a miniszterelnök. A volt kereskedelemügyi miniszter memoárjában e vádra, amely a romániai magyar sajtóban is előkerült, úgy reagált, hogy az *„amilyen aljas, épp oly nevetséges is. Ha az aradi kormány miniszterelnöke akartam óhajtottam volna lenni, ezt a kívánságomat minden intrika nélkül elérhettem volna, főleg a franciáknál élvezett befolyásom következtében”.*[133]

Paál Jób és Barabás Béla elsősorban Szabó Zoltán hadügyminisztert tette felelőssé az eseményekért. Kelemen Béla is részletesen bemutatja ezt az „alternatívát”: eszerint Saint-Laumer közvetítette a román katonai vezetőség azon kérését, hogy fegyvert és muníciót ne vigyenek magukkal. Ennek ellenére ezt nem tartották be, egy (Paálnál két) vagont megraktak munícióval és fegyverekkel. Szabó a tiszteket is arra biztatta, hogy hozzák el az oldalfegyvereiket – igaz, ez utóbbit nem is tiltotta az Arad megyei román prefektus nyílt parancsa. Kelemen úgy vélte, a románok kémeik útján értesülhettek a hajnali berakodásról, ezért már felkészülten várták Mezőhegyesen a vonatokat.[134]

Varjassy és Eckhardt szerint csak az egyik probléma volt a teljes felfegyverzettség, valójában a katonai parancsnokság engedélye hiányzott az átutazáshoz. A feltartóztatás híre gyorsan terjedt, a kereskedelemügyi miniszter és Eckhardt még aznap jelezte a problémát a véletlenül pont Makón tartózkodó Charpy tábornok-

127 Geml 1924, 140.
128 Kelemen 1923, 140.
129 Barabás 1929, 164.; Bartha 1920, 40.; Varjassy 1932, 60.
130 Kelemen 1923, 229.
131 Barabás 1929, 164–165.
132 A kérdéssel bővebben foglalkozom az alábbi, megjelenés előtt álló tanulmányomban: Tóth 2024b.
133 Varjassy 1932, 61.
134 Barabás 1929, 163–164.; Kelemen 1923, 229.; Paál 1919, 41–42.

nak, aki a román térparancsnokhoz, Constantin Brătuianu huszár őrnagyhoz irányította őket. A tiszt kijelentette, hogy az ügy politikai kérdés, Bukarest nélkül nem tehet semmit.[135]

Barabás két lehetőséget vázolt fel az internálás okaként: vagy a románok így akarták megakadályozni, hogy a magyarok önerővel és francia segítséggel döntsék meg a Tanácsköztársaságot, s helyettük ezt ők tehessék meg, vagy azért lettek elfogva, mert Kun Béláék kérték a kiadatásukat, sőt ezért cserébe területi engedményeket is adtak volna, de ez utóbbit ő maga sem tartotta hihető lehetőségnek.[136]

Az egyértelmű, hogy mind a kormányra, mind az Arad Megyei Csendőrségre fenyegetésként tekintett a román hadsereg. Az elfogatás pontos oka az Erdélyi Csapatok Parancsnokságának[137] hadinaplójában sem lett megfogalmazva, de a május 9-i bejegyzésben leírtak közelebb vihetnek bennünket a válasz megadásához. Ebben beszámoltak arról, hogy Aradról elindult katonai kísérettel a kabinet, és Makón a kormányt éltető falragaszok jelentek meg. Azt is állították, hogy Károlyi Gyuláék kapcsolatot tartanak fenn Kun Béla titkárával, és „bolsevista alapelveket" vallanak.[138]

Azt gondoljuk, a bemutatott visszaemlékezéseket és forrásokat megvizsgálva, elvethető az a vád, hogy Varjassy akarta tőrbe csalni miniszter társait. Felmerülhet lehetőségként, hogy a román katonai és az Arad megyei politikai hatóságok nem egyeztettek egymással, vagy ha igen, akkor pont ezzel mutatta meg a hadsereg, hogy a valós irányítás a kezében van. Az első vonat feltartóztatása még érthető lenne a fegyverek szállítása miatt, de nem magyarázza meg a második szerelvény feltartóztatását, s főleg az utasok többhetes fogságát. Nem zárható ki, hogy más volt az aradi és a regáti román politikusok szándéka – az előbbiek örültek a kabinet távozásának, hiszen ezzel egy súlyos akadályt háríthattak el a város román megszállása elől, míg Bukarest már magának a kormánynak a létét is veszélyesnek érezte. Nem tartjuk elvethetőnek azt a lehetőséget sem, hogy a románok szándékosan csalták tőrbe a szegedi kormány tagjait – a fegyverszállítás csupán egy ürügy volt. A legvalószínűbb, hogy ez a lépés (Bukarest jóváhagyásával) tisztán katonai akció lehetett, de nem zárható ki az sem teljes mértékben, hogy a vármegyei politikai elit és a hadsereg együttműködésében valósult meg.

A szegediek és az aradiak a mezőhegyesi fogság alatt

A románok a katonákat, köztük Szabó Zoltán hadügyminisztert és további 28 főt – minisztereket, államtitkárokat, miniszteri beosztottakat, a miniszterek kíséretének tagjait, valamint Koromzayt – helyben internálták.[139] Sever Micleát nem találtuk meg a Kelemen által felsorolt internáltak között, habár ő is a foglyok közé került: Bartha Ábel szerint csupán azért, hogy könnyebben kihallgathassa őket, de nem zárható ki, hogy valójában a hadsereg és a (vármegyei) polgári hatóság hatásköri vitájának áldozata lett – egy román újságban arra utaltak, őrizetbe vétele összefüggött azzal, hogy a magyarok segítője volt.[140]

Két napig a vagonokban tartották őket fogva, majd egy-egy kincstári épületben – a civileket a Kantár nevű nőtlentiszti-lakban, a katonákat egy szomszédos házban – helyezték el Mezőhegyesen.[141] Rambela 1919. május 11-én adta ki első parancsát. Ebben megtiltotta, hogy az élelmet behozók kivételével bárki is belépjen az internáltak helyiségeibe. Elrendelte az összes ajtó és ablak bezárását mindennap este 9-kor. A szobák ajtajára ki kellett függeszteni a lakók névsorát. Meghatározta a fogyasztható alkoholmennyiséget: a legénység (beleértve az altiszteket) nem ihatott, a főtisztek (alhadnagytól századosig) ebéd és vacsora idején 250 gramm (2,5 deciliter) alkoholt kaptak, míg a törzstisztek és a miniszteri

[135] Varjassy 1932, 61.; Eckhardt 1922b, 5–6.
[136] Barabás 1929, 165.
[137] Comandamentul Trupelor din Transilvania
[138] Ciubotă–Nicolescu–Ţucă 1998, 194.
[139] Kelemen 1923, 229–230.
[140] Bartha 1920, 43.; Gazeta Transilvaniei, 25. Mai 1919. 2.
[141] Barabás 1929, 164.; Bartha 1920, 42.; Keleti Ujság, 1919. május 18. 1.

tagok esetében nem volt korlátozás. Az utasítást megszegő internáltakat (és velük együtt az őrparancsnokot) haditörvényszékkel fenyegette meg a katonatiszt.[142]

A kultuszminiszter megörökítette memoárjában, hogy nemcsak a lefekvést és az étkezést szabályozták szigorúan, hanem csak rövid időre, fegyveres kísérettel mozdulhattak ki az épületből.[143] Egy-egy szobában több minisztert is elhelyeztek, gróf Károlyi Gyula szobatársa báró Solymossy Lajos lett. Egy aradi tudósító szerint a miniszterek, valamint Koromzay és Berzsenyi szabadon sétálgathattak a Kantár kertjében, könyvekhez és újságokhoz juthattak.[144] A helyi lakosság barátságosan viszonyult hozzájuk: *„A Mezőhegyesen lakó kincstári méntelep és gazdaság tisztikara nagy részvéttel volt sorsunk iránt s igyekeztek fogságunkat figyelmességükkel enyhíteni”* – írta Barabás.[145] A minisztertanács üléseit is megtartották, ennek tényét Kelemen Béla naplójában gúnyosan, idézőjelbe téve jegyezte fel.[146]

A szegedi ellenforradalmárok kezdetben kifejezetten ellenségesen viszonyultak az aradi kormányhoz. Kelemen Béla május 7-én szerzett tudomást az aradi kabinet megalakulásáról, s az alábbit jegyezte fel: *„Aligha lehet a dolgot komolyan venni. Ilyen helyi alakulás minden városban létesülhet.”*[147] Bétrix városkormányzó még aznap arról tájékoztatta Szombathelyi Béla magyar állomásparancsnokot, hogy másnap a Károlyi-kormány Szegedre érkezik, de ez elmaradt, csupán május 9-én érkezett meg a kormányból Varjassy és Eckhardt.[148] Ekkor a szegedi ABC határozatot hozott az aradi kormány ügyében. Eszerint csak a bécsi ABC végrehajtó bizottsága az egyetlen, amelyet minden politikai párt *„az ország sorsának és politikájának irányítására teljhatalommal”* ruházott fel, s ennek albizottságai szerveződtek az ország különböző területein – beleértve az aradi ellenforradalmi mozgalmat is (ki nem mondva: az aradi Union Sacrée-t). Kijelentették a szegediek, hogy az aradi kabinet *„a törvényes alapnak még a látszatával sem bír”*, nem gyakorolhatja a végrehajtó hatalmat, nem képviselheti a törvényhozást: *„az Aradon állítólag megalakult kormányt önkormánynak tekinti, azt a nemzet képviseletének el nem ismeri”*. Minderről pedig nem Varjassy Lajos kereskedelemügyi minisztert, hanem Varjassy Lajos kormánybiztos urat értesítették, egyben felszólították, hogy utasítsa Bornemiszát és Augnert arra, hogy a szerb kormánnyal ne kössenek semmilyen megállapodást addig, amíg a szegediek nem kapnak értesítést a bécsi ABC-től.[149]

Kelemen Béla és Varjassy Lajos személyesen is találkozott május 10-én: az aradi miniszter hangsúlyozta, hogy nem végleges a kabinet összetétele, a szegediek személyi kívánságait figyelembe kívánják venni. Kelemen Károlyival akart tárgyalni, Varjassy arról tájékoztatta őt, hogy a kabinet tagjai este már Szegeden lesznek, mert de Gondrecourt Belgrádból kapott utasítást arra, hogy elhozza őket.[150] Az aradi városkormányzó kérését azonban Bukarestre hivatkozva ugyanúgy elutasították:[151] a mezőhegyesi fogságban lévők helyett csak a kormány Temesvárról érkező tagjai jelentek meg a városban, akik már május 14-én új kormányt akartak alakítani az aradi kabinet ott tartózkodó tagjaiból, valamint a szegediekből. Végül megállapodtak abban, hogy létrehoznak egy közös bizottságot. Az aradi kormányt öt (Varjassy, Saárossy-Kapeller, Fülöpp, Pálosi, Eckhardt), a szegedi ABC végrehajtó bizottságát három (Kelemen, Szombathelyi, Back Bernát nagyiparos), a bécsi ABC-t egy (Gömbös), az országos magyar szövetkezett pártokat szintén egy (Hencz Károly) fő képviselte. Megegyeztek abban, hogy egy minden pártot és társadalmi osztályt képviselő, nemzeti elven

142 HU-MNL-OL-K 573-87–92.; Bartha 1920, 43.
143 Barabás 1929, 164.
144 Keleti Ujság, 1919. május 18. 1.
145 Barabás 1929, 164.
146 Kelemen 1923, 174.
147 Kelemen 1923, 119.
148 Kelemen 1923, 121.; Varjassy 1932, 61.
149 Kelemen 1923, 134.
150 Kelemen 1923, 136.
151 Eckhardt 1922b, 6.

alapuló kormányt tartanak kívánatosnak, és a bécsi Antibolsevista Comitével összhangban szeretnének működni.[152]

Károlyi Gyuláék internálása ellenére Eckhardt Tibor levélben kapcsolatba tudott lépni a Mezőhegyesen ragadtakkal. A miniszterelnök 1919. május 16-án megtiltotta a Szegeden lévő kormánytagoknak az önálló működést, és a Kelemen Bélával való együttműködést írta elő számukra.[153] Az előbbire hivatkozva az időközben megalakult szegedi Union Sacrée május 21-én tartott gyűlésén kormányzóbizottságot választottak, hattagú végrehajtó bizottsággal és húszfős kormányzótanáccsal. A végrehajtó bizottság elnöke a távollévő, de a következő napokra várt Teleki Pál lett. A földrajztudós-politikuson kívül Bécset Gömbös, Temesvárt Fülöpp, Aradot Varjassy, Budapestet Hencz, Szegedet pedig Kelemen képviselte.[154]

Közben újabb szigorítást jelentett az aradi hírlapíró látogatásának másnapján, május 18-án Rambela következő parancsa. Ebben a tiszt, *„az internáltak részéről a román katonákkal szemben rosszakaratot tapasztalva”*, megtiltotta, hogy azok – beleértve mind a katonákat, mind a polgári személyeket – román katonákkal kommunikáljanak. A tilalom megszegőit ismét haditörvényszékkel fenyegette meg.[155]

A miniszterek közül Bartha Ábel idő előtt, angolosan távozott: a Nádaskay István csendőr főhadnagy által becsempészett női öltözetben, majd vasutas egyenruhában május 21-én elhagyta Mezőhegyest, és másnap Szegeden jelentkezett.[156] Szökése felesleges volt, május 22-én elengedték a kormány tagjait és kíséretüket, akik visszatérhettek Aradra.[157] Négy polgári személyt továbbra is őrizetben tartottak tíz napig, Kelemen Béla szerint azért, mert nevük nem szerepelt a nyílt parancson. Azonban csupán húsz fő található meg mind a Veliciu-féle nyílt parancsban, mind az internáltak Kelemen által közölt névsorában; Koromzay Frigyes, Kósa Olivér, Lőcs Gyula, Neustadt Emil hiányzott az előbbi listáról.[158] A 26 fős belügyminiszteri névsoron ugyan Kósa volt az első helyen, de a rögtön utána következő Gábor Ferencet mégis ott tartották a románok.[159] Igaz, ez utóbbi összefügghetett azzal, hogy Kelemen Béla „aradi urakról” nyert értesülése szerint Gábor nemcsak az I. világháború alatt szolgált a városban, hanem ott maradt még Károlyi Mihály hatalomra jutása után is, s a vármegyében a *„Gábor-különítmény” „hatékonyan közreműködött”* a környékbeli zsidó kereskedőket, kocsmárosokat, földbirtokosakat előszeretettel megtámadó – a korabeli forrásokban csőcseléknek[160] nevezett – elemekkel szembeni fellépésben.[161] A helyi Román Nemzeti Tanács vádjai szerint négy román kivégzésére is parancsot adott Kerülős községben, a csendőrök által a közeli patakba lőtt emberek közül háromnak a holttestét megtalálták.[162] A katonákat sem engedték el, hanem Craiovába internálták őket – beleértve magát Szabó Zoltán hadügyminisztert is.[163]

Az aradi Magyar Minisztérium lemondása

A szabadon engedett miniszterek és munkatársaik Aradra tértek vissza. A város ekkor már román megszállás alatt állt. 1919. május 16-án Franchet d’Espèrey engedélyezte a román hadsereg bevonulását azzal a kitétellel, hogy a település francia parancsnokság alatt marad, és a francia helyőrség sem távozik.[164] 19-én Green Nándort a románok a vármegye feletti hatalom

[152] Kelemen 1923, 146–147.
[153] Kelemen 1923, 161.
[154] Tóth 2019a, 36.
[155] HU-MNL-OL-K 573-83–85.; Bartha 1920, 44.
[156] Bartha 1920, 42.; Kelemen 1923, 174.
[157] Paál Jób szerint 23-án. Barabás és Kelemen viszont május 22-ei kiengedésről írtak. Vö.: Barabás 1929, 165.; Kelemen 1923, 230.; Paál 1919, 44.
[158] Vö.: Bartha 1920, 39–40.; Kelemen 1923, 229.
[159] Vö.: Kelemen 1923, 229–230.; HU-MNL-OL-K 573-66.
[160] A jelenségről lásd a szomszédos vármegye esetében: Marosvári 2023.
[161] Kelemen 1923, 517.
[162] Doberdói Breit 1925, 94.
[163] Kelemen 1923, 230.
[164] Bernachot 1970, 315–316.

átadására kényszerítették.[165] Az ezt követő hetek során a *„mohó kis szövetséges”* polgári és katonai képviselői fokozatosan kiszorították a franciákat a városból.[166]

Aradra érkezett meg egy francia tiszt kíséretében Bornemisza is, a külügyminiszter beszámolt Károlyinak a belgrádi és bécsi egyeztetésekről.[167] Barabás emlékei szerint még tartottak néhány minisztertanácsi ülést, az ezeken elhangzottakról azonban már nem rendelkezünk adatokkal.[168] Miután a Szegedre küldött Korossynak Kelemen Béla azt mondta, számíthat a kabinet a támogatásukra,[169] döntés született arról, hogy újból Szegedre próbálnak eljutni, de most már Temesváron át. Barabás – egészségi állapotára hivatkozva – viszont már nem kívánt utazni: *„bejelentettem rövid, de sikertelen miniszteri szereplésem után lemondásomat, s tisztelettel őrzöm gróf Károlyi Gyula miniszterelnök aláírásával azt az elismerő okmányt, amely szép szavakban emlékezik meg hazafias »érdemeimről«.”*[170]

Aradról a kormánytagok május 27-től érkeztek Szegedre, és 28-án – Szabó és Barabás kivételével – mindegyikük a Tisza-parti városban tartózkodott. A következő napon megkezdődtek a tárgyalások: a szegediek már három nappal korábban összeállítottak egy kormánynévsort, de azt Károlyi nem fogadta el. Azonban a két politikus hamar megtalálta a közös hangot: Varjassyval kapcsolatban mindkettejüknek fenntartásai voltak, de a francia kapcsolatai miatt megkerülhetetlennek tartották.[171]

Május 29-én este a szegedi Kass Szállóban tartottak minisztertanácsi ülést. A kormányfő elmondta, hogy két okból alakítottak kormányt Aradon: egyrészt, mert az ország ismertebb politikusai akadályoztatva voltak, másrészt pedig, mert francia offenzívát vártak. Azóta megváltozott a helyzet, és lehet olyan kabinetet alakítani, *„amely minden tisztességes politikai pártot képvisel”*. Károlyi Gyula ezért rábeszélte a kormányának tagjait a tárcájuk felajánlására és a lemondó nyilatkozatuk aláírására. Hozzátette, ő is legszívesebben követné a példájukat, de nem tudná ezt megtenni lelkiismeret-furdalás nélkül ilyen válságos időszakban. Úgy látta másnap, hogy pont azok mentek bele a tárcájuktól való megválásba a legkönnyebben, akikkel együtt akart dolgozni a következő időszakban, s csak azok akadékoskodtak, akikre egyébként sem kívánt számítani.[172] Május 30-án elfogadta a lemondásukat, ezzel véget ért az aradi kormány története.[173]

Ez azonban nem jelentette azt, hogy az egykori kormánytagok szereplése véget ért. Gyakorlatilag minden olyan, előző kabinetben részt vevő személy bekerült a május 31-én megalakított szegedi kormányba, akit Károlyi szeretett volna maga mellett tudni. Egyetlen fontos kivételt említhetünk meg: Pálmai Lajos nem lett igazságügy-miniszter. Az aradi közjegyzőt a szegediek vétózták meg zsidó származása miatt.[174]

Összegzés

Az aradi Magyar Minisztérium hivatalosan 1919. május 6-tól május 30-ig működött, s e 25 nap mintegy felét is román internálásban töltötte tagjainak többsége. A kormány létrejöttéhez a legjelentősebb lökést a helyi francia megszálló csapatok adták, az ő kezdeményezésük, támogatásuk nélkül sem az ellenforradalmi mozgalmak nem jöttek volna létre, sem a kabinet nem alakult volna meg. Gróf Károlyi Gyula szinte véletlenül került az élére, tagjai között pedig az aradi és temesvári polgári elit, a különböző polgári pártok képviselői mellett a zavaros időszakra jellemző kalandorok is megtalálhatóak voltak.

A kabinet valódi kormányzást nem folytatott, csupán próbálta azt imitálni. Már az első jelentős

165 Timbus–Caciora 2008, 153.
166 Bernachot 1970, 316–318.
167 Kelemen 1923, 186.
168 Barabás 1929, 165
169 Kelemen 1923, 181–182.
170 Barabás 1929, 165.
171 Kelemen 1923, 185–198.; Püski 2016, 39–41.
172 Kelemen 1923, 193–194.; HU-MNL-OL-K 32-30.
173 HU-MNL-OL-K 32-30–31.
174 Tóth 2021b, 50–51.

kihívás, a Szegedre költözés sem sikerült május 9-én. Az eredeti céljai megvalósítására, azaz arra, hogy hivatalos elismerést nyerjen, illetve a franciákkal együtt Budapestre vonuljon, és valódi hatalomra tegyen szert, esélye sem volt.

Kisebb sikereket azonban elért. Megszerezte a bécsi Antibolsevista Comité támogatását: a jobboldali emigráció fontosabb személyei írásban is támogatták céljait, és a lakosságot is ugyanerre szólították fel. Ezt ugyan nem követte a Tanácsköztársaság uralma alatt élők lázadása – bár nyilvánosságra hozás hiányában nem is tudhattak a felszólításról[175] –, de értesülhettek arról, hogy létezik alternatíva: ha máshonnan nem, akkor a kommunista lapok „operettkormányt" gúnyoló cikkeiből. Eredménynek tekinthető az, hogy Károlyi Gyula meggyőzte a szegedi ABC tagjait is, fogadják el kormányát, majd végül nemcsak a saját kabinetjének tagjait mondatta le, hanem elérte, hogy a szegedi alternatíva, az ott alakított Országos Kormányzó Bizottság is beszüntesse működését.

[175] Ez csak május végén, már Szegeden történt meg. Lásd Gratz 1935, 209.

Bibliográfia
Levéltári források

HU-BFL-XXXIII.-1-a. = Budapest Főváros Levéltára, XXXIII. 1.a Állami anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye. (FamilySearch adatbázison keresztül)

HU-MNL-OL-K 32 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 32 Szegedi kormány Miniszterelnöksége.

HU-MNL-OL-K 573 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 573 Szegedi kormány belügyminisztériuma.

Kiadott források

1912. évi LXIII. tc. = 1912. évi LXIII. törvénycikk a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről.

Bernachot 1970 = Bernachot, Jean: Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918. L'armée française d'Orient l'armée de Hongrie. Paris, 1970.

Ciubotă–Nicolescu–Ţucă 1998 = Jurnal de operaţiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918–1921). Szerk.: Ciubotă, Viorel – Nicolescu, Gheorghe – Ţucă, Cornel. Satu Mare, 1998.

Francia diplomáciai iratok 1999 = Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. 1918–1919. Budapest, 1999.

Románia és az erdélyi kérdés 2020 = Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok. Szerk. és a bev. tanulmányt írta: L. Balogh Béni. Budapest, 2020.

Svájc történetének forrásai III. 2021 = Svájc történetének forrásai III. Svájc bécsi követének politikai jelentései Magyarországról (1919). Ford. és jegyzetekkel ellátta: Gyarmati Enikő. Budapest, 2021.

Timbus–Caciora 2008 = Timbus, Mircea – Caciora, Andrei: Oraşul şi Judeţul Arad după 1 decembrie 1918. Din amarul lunilor de tranziţie către administraţia română. Studii şi documente. Arad, 2008.

Visszaemlékezések, naplók, kortárs munkák

Barabás 1929 = Barabás Béla: Emlékirataim. 1855–1929. Arad, 1929.

Bartha 1920 = Bartha Ábel: Az álforradalomtól a nemzet ujraébredéséig. Budapest, 1920.

Batthyány 2017 = gróf Batthyány Tivadar: Beszámoló. Budapest, 2017.

Danckai Pattantyús Ábrahám 2017 = Danckai Pattantyús Ábrahám Dezső egykori miniszterelnök memoárjai, valamint 1973-ban elmondott emlékei. Összeáll.: Kéry László. Budapest, 2017.

Doberdói Breit 1925 = Doberdói Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. 2. kötet. A proletárdiktatura kikiáltásától a románok támadásáig. Budapest, 1925.

Eckhardt 1922a = Eckhardt Tibor: A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban. In: Magyar Külpolitika, 1922. október 15. 1–2.

Eckhardt 1922b = Eckhardt Tibor: A francia megszálló csapatok szerepe az aradi és szegedi ellenforradalomban. In: Magyar Külpolitika, 1922. október 29. 5–6.

Egy Ellenforradalmár 1920 = Egy Ellenforradalmár [Wagner Károly]: Forradalomtól az ellenforradalomig. Ki vezette az ellenforradalmat? Visszaemlékezések. Budapest, 1920.

Geml 1924 = Geml József: Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből (1914. VI. 15. – 1919. IX. 4.). Temesvár, 1924.

Gyógyszerészből miniszter 1919 = Sz. n.: Gyógyszerészből miniszter. Gyógyszerészi Közlöny, 1919. november 15. 205–206.

Gratz 1935 = Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyarország története. 1918–1920. Budapest, 1935.

Jakabfy – Páll 1939 = Jakabfy Elemér – Páll György: A bánsági magyarság húsz éve Romániában. 1918–1938. Budapest, 1939.

Kelemen 1923 = Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.). Szeged, 1923.

Kun Béláné 1969 = Kun Béláné: Kun Béla. Budapest, 1969.

Paál 1919 = Paál Jób: A száz napos szegedi kormány. Az ellenforradalom története. Budapest, 1919.

Róna 1930 = Róna Lajos: Harminc év az újságírói pályán. 3. kötet. Budapest, 1930.

Sz. Szigethy 1942 = Sz. Szigethy Vilmos: A szegedi kormányok pénzügyei. Szeged, 1942.

Tonelli 1939 = Tonelli Sándor: A franciák Szegeden. (Acta Universitatis Szegediensis) Szeged, 1939.

Varjassy Lajos: Gr. Károlyi Mihály, Kun Béla, Horthy Miklós. Az októberi forradalomtól a „bűnös" Budapest hódolatáig. 1918–1919. Timisoara, é. n. [1932].

Sajtó

8 Órai Ujság, 1920.
Budapesti Közlöny, 1911–1918.
Csiki Lapok, 1919.
Egyenlőség, 1919.
Délmagyarország, 1914–1919.
Friss Ujság, 1919.
Gazeta Transilvaniei, 1919.
Keleti Ujság, 1919.
Népszava, 1919.
Neue Freie Presse, 1919.
Neues Wiener Journal, 1919.
Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 1916–1918.
Tages Post, 1919.
Világ, 1919.

Szakirodalom

Babucs–Gulyás 2021 = Babucs Zoltán – Gulyás László: Hogyan született meg és mit tartalmazott a belgrádi katonai konvenció? In: Trianoni kiskáté. Szerk. Gulyás László – Szidiropulosz Archimédesz. Budapest, 2021. 34.

Bene 2020 = Bene Krisztián: A francia megszálló hadsereg szerepe a magyar határváltozásokban 1918–1920 során. Tervek és valóság. In: Pontes. A PTE BTK Történettudományi Intézetének Évkönyve 3. Határ – Változás – Átmenet. Szerkesztőbiz.: Barabás Gábor – Csibi Norbert – Fazekas Ferenc – Gyimesi Réka. Pécs, 2020. 134–152.

Bene 2021 = Bene Krisztián: A délvidéki semleges zóna létrehozása. In: Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben. 1918–1920. Szerk.: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc Csaba. Szeged, 2021.

Hornyák 2000 = Hornyák Árpád: A belgrádi katonai konvenció. Világtörténet, 22. (2000) 2. 74–84.

Kerepeszki 2023 = Kerepeszki Róbert: A szegedi (és aradi) ellenkormányok. In: Trianon enciklopédia. Szerk.: Ablonczy Balázs – Hatos Pál – Nagy Szabolcs – Szeghy-Gayer Veronika – Zahorán Csaba. Budapest, 2023. 247–250.

Kókai 2013 = Kókai Sándor: Illúziók és csalódások: A Bánsági Köztársaság. Közép-Európai Közlemények. 6. évf. (2013) 2. 63–74.

Marosvári 2023 = Marosvári Attila: A vidék lázadása 1918 őszén. Erőszak és hatalomátrendeződés Csanád vármegyében. Budapest, 2023.

Miclea Sever 2024 = Sz. n.: Miclea Sever. https://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/82863/1/Miclea_Sever.pdf. (Hozzáférés: 2023. február 5.)

Miklós 2020 = Miklós Péter: Az aradi ellenforradalmi kormány történetéhez. Közép-Európai Közlemények. 13. (2020) 1. 225–231.

Nagy 2018 = Nagy Miklós: A belgrádi katonai konvenció. Szeged, 30. (2018) 11. 12–16.

Nagy 2019 = Nagy Miklós: Francia megszállás Szegeden (1918–1920). Szeged, 2019.

Nagy 2020 = Nagy Miklós: Párizsi levéltári adalékok az 1918/20-as szegedi francia megszállás történetéhez. Szeged, 32. (2020) 2. 8–15.

Ormos 1984 = Ormos Mária: Padovától Trianonig. Budapest, 1984.

Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947). Budapest–Pécs, 2016.

Pollmann 2016 = Pollmann Ferenc: A forradalmak kora (1918–1919). In: Magyarország hadtörténete. III. kötet. Magyarország a Habsburg Monarchiában. 1718–1919. Szerk.: Hermann Róbert. Budapest, é. n. [2016]. 339–352.

Romsics 2023 = Romsics Gergely: Összeomlás, útkeresés. 1917–1920. Budapest, 2023.

Romsics 1985 = Romsics Ignác: Bethlen István és a forradalmak kora. Történelmi Szemle, XXVIII. évf. (1985) 4. sz. 561–590.

Romsics 2017 = Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve. In: Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Budapest, 2017. 11–177.

Tóth 2019a = Tóth Marcell: A forradalom és az ellenforradalom városa. Szeged, 31. (2019) 5. 30–38.

Tóth 2019b = Tóth Marcell: 1919 Szegedje és a nemzeti kormányok. Szeged, 31. (2019) 6. 25–34.

Tóth 2021a = Tóth Marcell: Szeged a Nagy Háború után: Károlyi Mihály embereitől Károlyi Gyula megjelenéséig. In: Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben. 1918–1920. Szerk.: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc Csaba. Szeged, 2021. 13–25.

Tóth 2021b = Tóth Marcell: „Letörjük a bolsevizmust és helyreállítjuk a rendet" – A szegedi nemzeti kormányok története. In: Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben. 1918–1920. Szerk.: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc Csaba. Szeged, 2021. 49–64.

Tóth 2024a = Tóth Marcell: Az aradi kormány története. Délvidéki Szemle 11. (2024) 1. 17–61.

Tóth 2024b = Tóth Marcell: Egy rejtélyes figura, Varjassy Lajos a visszaemlékezések tükrében. Kézirat, 2024.

Vadász 1969 = Vadász Sándor: Vix és Károlyi. Hadtörténelmi Közlemények, 16. (1969) 2. 239–265.

Gutai István

Megszöktem volna

Korsós Jánosné sz. Varga Éva (1942)

Sárpilisről a népi együttes jut először eszembe. A dalárdából alakult ki. Édesapám abban szólót is énekelt, és citerázott. A nővérem tízévesen már ott táncolt, én hétévesen kerültem a csoportba. Csak szépet tudok mondani Pilisről. Nagyon szerettem ott, mert olyan összetartó embereket máshol nem ismertem.

Édesapám Dunaszekcső-szigeti származású, már gyerekkorában juhász akart lenni. Egyszer elszegődött Sárpilisre Kovács Jánoshoz. Édesanyám pedig decsi, ő is Pilisre járt cselédlánynak. Így ismerkedtek meg, és 1938-ban házasságot kötöttek. Két lánygyerekük született: nővérem, Erzsébet 1939-ben, én pedig 1942-ben.

Saját juhnyája lett, volt legelő bőven, a pilisi határban legeltetett, Orbó környékén és az Eperfás út mellett. Más birkáit is őrizte, azért fizettek neki. Volt szépen szaporulat. Amikor az együttesbe mentünk próbálni vagy szerepelni, bojtár őrizte a nyájat.

A legemlékezetesebb szereplésünk Budapesten volt, Rákosi 60. születésnapján. Az Astoriában meg a Duna Szállóban laktunk, ami nekünk, gyerekeknek nagyon nagy boldogságot jelentett. Szép volt a város, szerepelni is nagyon jó volt.

Nagyon összetartott a tánccsoport, de az emberek is egészen mások voltak, mint ma. Nem csak az együttesben, a munkában is. Szüleink még kaszával arattak, a dologban is összefogtak. Édesapámtól mi is kaptunk feladatot. Azt mondta, meg kell tanulni a paraszti életet. Kötelet terítettünk.

Amikor a kukoricát szedtük, a csöveket szép kupacokba kellett dobálni. Négy sort le kellett vágnunk, hogy be tudjon jönni érte a kocsi. Azt mi, gyerekek csináltuk. Kapáltunk, naponta főztünk. Abban a fűtés volt a legnehezebb, mert kukorica- meg napraforgószárral, csutával tüzeltünk. A nővérem főzött, én a tüzet tápláltam, hogy mindig égjen.

Édesapám nem géppel vetette a krumplit, hanem befogta az ökreit, barázdát húzott, nekünk abba kellett egyenletes távolságra bedobálni a krumplit. Mindenre megtanítottak bennünket.

Sok időt töltöttünk a birkákkal. Választhattunk: vagy kapálunk, vagy a birkákkal foglalkozunk. Fürdetni kellett őket, a körmüket fertőtleníteni. A bárányokat mi, lányok fürdettük. Édesapánk a birkanyírásra is megtanított bennünket. Összekötötte a lábukat, mi meg régi ollóval nyírtuk őket. Gémeskútról hordtuk a vizet mindenhez, amihez kellett. Amikor elvégeztem a rám bízott munkát, elszöktem Csúri Margittal játszani.

Egy kis házban laktunk a Temető utcában. A szülők a gyerekekkel egy szobában aludtak. Édesapám csináltatott kemencét, édesanyám minden hétfőn reggelre sütött kenyeret meg lepényt, az volt aznap a reggeli, meg egy jó pohár kecsketej, amit azóta is utálok.

Az udvarunkban állt egy szép nagy sárgabarackfa. Nyáron mindig alatta ebédeltünk, vacsoráztunk. Szomszédunk egy Dóczi nevezetű, nagyon aranyos cigány asszony volt.

Amikor mi, lányok cseperedtünk, szüleink megvették az Arany János utcai házat Simon lelkészéktől. Ők, azt hiszem, örökölték valakitől. Teljesen át kellett építeni. Nagyon jó érzéssel jöttünk el kicsi házunkból a szép új házba. (Fáj a szívem, ha most látom.)

Gyertyával világítottunk, és láttunk! Utána következett a nagyon büdös petróleumlámpa, aztán Pilisre is bevezették a villanyt. Később lett vízvezeték, betonjárda is. Mindezt kinek lehetett köszönni? Bogár Pista bácsinak! Ő emelte ki Pilist. Ő volt az iskola igazgatója. Negyedik osztályig egyben voltunk. Tanultunk a kultúrházban, a valamikori jegyzőlakásban, meg a könyvtárban. A Vincze Áron-házba már csak a nővérem járt. (Meg lehet nézni az iskolát, ahol az igazgató bácsiék is laktak! Le van romolva.)

Aztán jött a Rákosi-rendszer, a beadások: tojást, zsírt… A megengedett disznó levágásán kívül mindenki, aki tehette, „feketén” vágott. Többnyire éjjel csinálták. Nem tudok róla, hogy bárki elárulta volna a másikat.

Az iskolában Mózes Pityu mellett ültem, osztálytársaimmal, Purger Bözsivel, Paksi Bözsivel, Jung Évával, Magyar Évával sokáig tartottam a kapcsolatot. Legtovább Gion Terivel. Ők délvidéki menekültek voltak. Egy ideig Mózes Pista bácsiéknál laktak, talán cselédlakásban. Magyar Bözsikéék is éltek ott, amikor férjhez ment. Bözsike az unokatestvérem, anyukám testvérének a lánya.

Nem voltam sokáig gyerek, mert tizenhat éves koromban férjhez mentem. Sárközben az volt a divat. Aki tizennyolc évesen még pártában volt, vénlánynak nevezték. A szüleim nem nagyon akarták, elhiszem, de hát milyen a szerelem?

Nagyon érdekesen alakult a mi találkozásunk. A pörbölyi csemetekertben dolgoztam az iskola után, a páromék pedig fát csinálni jártak Bátaszékről a pörbölyi erdőbe. Munkaidő után fölszálltunk mi is, ők is a vonatra. Jani egyszer megkérdezte, odaülhet-e mellém. „Nyugodtan”, mondtam. Beszélgetni kezdtünk, és megegyeztünk, hogy másnap megvárjuk egymást a pörbölyi állomáson. Nemsokára megkérdezte, megpuszilhat-e. Attól kezdve egy évig udvarolt. Bevallotta közben, hogy első látásra belém szeretett.

Fölkészítettem édesanyámat, hogy jönni fog egy fiú.

„Ne jöjjön ide senki se! Nem szeretném!” Így fogadta a bejelentést.

Visszavágtam: „De én szeretném!”

Édesapám azt mondta a páromnak, amikor megkérte a kezemet, hogy ő se szeretné ezt a házasságot, mivel ilyen fiatal vagyok.

„Ha nem akarja engedni, akkor megszöktetem Évát!” Határozott volt.

Akkor megkérdezte tőlem édesapám: „És te?”

Azonnal rávágtam: „Igen!” Valóban megszöktem volna Janival.

Amikor látták a szüleim, hogy házasság lehet az udvarlásból, azt mondta édesapám édesanyámnak: „Engedjük meg. Úgyis el kell nekik menni a tisztiorvoshoz, nem fognak ezek összeházasodni.”

Azt gondolhatták, hogy az majd elveszi a kedvünket, de tévedtek. Elmentünk a tisztiorvoshoz, hogy alkalmas vagyok-e a házaséletre. Megkaptuk az engedélyt.

1957. november 20-án összeházasodtunk. Pilisen esküdtünk a református templomban. Esküvő után mi rögtön átmentünk lovas kocsival Bátaszékre az Eperfás úton, ami földes út volt, és összekötötte Sárpilist Alsónyékkel. Hideg idő volt akkor, a menyasszonyi ruha alatt meleg ruha is volt rajtam, és takarókkal voltunk betakarva. Alsónyéktől Bátaszékig már *rendes* úton haladtunk.

Ott vacsoráztunk, tulajdonképpen a férjem rokonságával. Az én rokonságomból csak édesapám testvére, násznagyom, Varga József jött velünk.

Úgy éjjel tizenegy óra körül megtartottuk a menyecsketáncot; piros alapon fehér pöttyös ruhát vettem föl. Ezután mentünk vissza Sárpilisre, az én rokonságomhoz. Ott újból fölöltöztem viseletbe, amit kölcsönkaptam, a férjem végig a vőlegényruháját viselte. Később fölvettem a mulatság kedvéért a piros-fehér pöttyös ruhát. A talpalávalót a decsi Farkas Laci bácsiék zenekara húzta. Mind a két helyen a kultúrházban volt a lakodalom. (Az esküvők és a lakodalmak abban az időben szerdán zajlottak.)

Akkor elkerültem menynek Bátaszékre. Nem volt könnyű, mert az anyósom nem akart engemet. A házasságkötés után rövid időre visszaköltöztünk Pilisre, mert az ottani postára mentem dolgozni. Magyar Julis nénitől vettem át a kézbesítést. A filmes ládát is én vittem az állomásra. Simon bácsi volt a postamester. Biciklivel, a sajátommal, hordtam a nehéz táskát. Akkor még szombaton és vasárnap is ki kellett vinni az újságot. Simon bácsi megengedte, hogy hétvégén az uram hordja ki a postát. Na, ő akkora forgalmat csinált, még a lejárt újságokat is eladta! Én meg addig otthon a gyerekekre tudtam dolgozni. Tizenkét évet húztam le a pilisi postán, már visszaköltöztünk Bátaszékre, de visszajártam.

Egy darabig a kultúrház gondnokságát is elvállaltam Pilisen, ami sok munkával járt. Sok rendezvény: mozi, lakodalmak, bálok…, melyek előtt és után rendbe kellett tenni a helyiségeket. Lakodalmak után még a pincét is, ahol a tortákat tárolták. Miután az épületet bontásra ítélték,

a szolgálati lakásból Bátaszékre költöztünk, mert ott vettünk házat, amit szépen felújítottunk.

Apámnak ’60-ban be kellett lépni a téeszbe. Nem akart. Három napig tartották bent a tanácsházán, a homlokát a falba verték. Anyám mondta neki aztán, hogy nincs mit tenni, be kell lépni. A birkákat is vitték, a téeszben is ő őrizte őket. Vitték a kocsit és az ökröket is. Szegény apám *úgy* sírt, hiszen mindent ők kuporgattak össze.

A gyerekeimmel nagyon jól megvagyunk. A lányom és a fiam is itt építettek. A pilisi hagyományokat a lányom folytatja: varr, gyöngyöt fűz, részt vesz a hagyományőrző munkában. Ez a hobbija. Kereskedelmibe járt, mert az apja arra biztatta, bár ő varrónő akart lenni. Most nyugdíjas, és ennek él.

A fiamnak négy diplomája van; az első az informatikus, ehhez kapcsolódik egy közgazdasági és még két diploma. Hatvannégy éves, most ő is nyugdíjba megy.

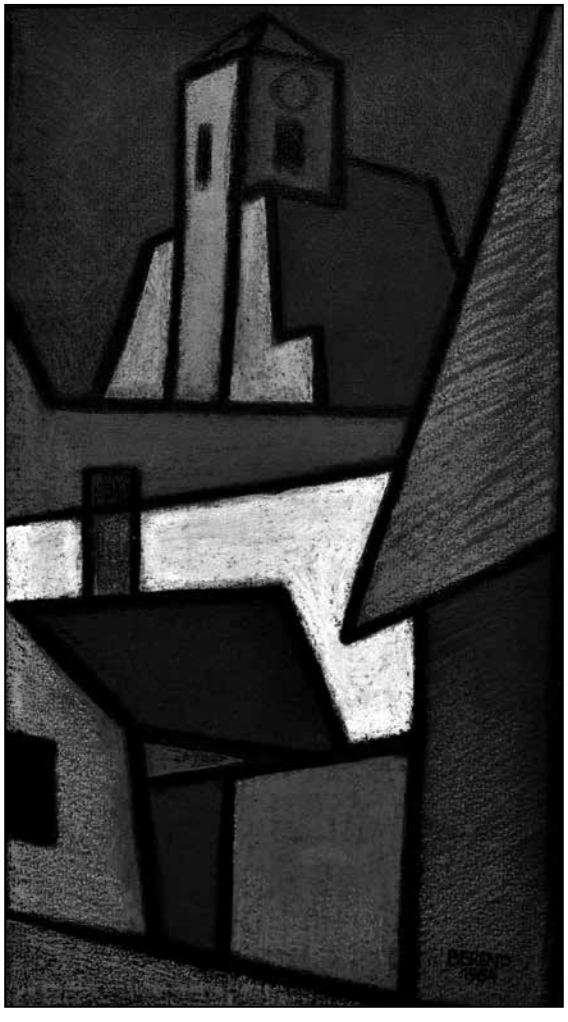
Hat unokám közül négy fiú, kettő lány. Van kilenc dédunokám; három fiúcska és hat lányka. Szép kerek nagy család. Ünnepeinken huszonöten ülünk az asztal körül. Nővérem budapesti lett.

Sárpilisről több család Bátaszékre költözött. Ha összefutok velük, jót beszélgetünk. Föleleventjük a múltat, beszélünk a családról, a terveinkről. A faluval nem szakadt meg teljesen a kapcsolat, hiszen a szüleim ott pihennek a temetőben, így gyakran „hazalátogatok”. És ott mindig találkozom régi ismerőssel. Többek között Csúri Margittal, Csurgai Erzsivel, Móricz Sárikával.

Az elszármazottak találkozóin, a sárközi lakodalmi rendezvényeken minden alkalommal ott voltam. Sajnos egészségi állapotom ebben korlátoz ma már.

De én mindig sárpilisi maradok.

(Az interjú Bátaszéken 2025. november 27-én készült.)



Szentendre

Julesz János

Versek

Exitus lethalis*
(in memoriam Tráser László)

Naponta általában egy szonett
vagy egyéb vers. Föléje keltezés.
A telefon hetenként hova vesz,
hogy beleolvassam bármely kevés
tudásom almáját (ha idared**),
a statu nascendi keletkezést,
és hárítsak értő dicséretet?
A gépi válasz most arculverés:
„A hívott szám ma nem kapcsolható.”
Eztán örökre ezt ismétli meg,
amikor nagy sokára felfogom,
hogy hívott felem a tölgyes soron
  eltávozott, sántán sétára ment,
  s nem nyomorítja nyugdíj, sem adó.
##

* (med., latin) halálos kimenet. Keresztet rajzolunk, és ezt írjuk a kórlapra, ha a beteg ember végleg kiszenvedett.
** Amerikai almafajta, amelyet jonatánból kereszteztek Idaho államban 1925–35 között, és világszerte elterjedt.

Versek a szegedi Belvárosi Moziból

Moziból kijövet

Enyhítni vénségemmel jött magányon
rákaptam, hogy olykor moziba menjek.
Ott üldögélnek két helyenként egyek,
és a székre depresszióju rányom
#
– áthullva szakadt szociális hálón –
valami kínzó közönyükből teltet,
amit ösztönük rossz napokra eltett
titokban rakosgatva és bűnbánón.
#
Olcsó a jegy, abban nem is csalódom.
Szilárd szándékom okvetlen és feltett,
gyöngyvásznon lesni meg az Édenkertet,
és háborogni bézs vagy szürke hollón.
Pillám előtt múltam hányszor lepergett!
Vinne magával! – erre vágytam forrón.
##

Mehr Licht!

Kóborolnak gondolatok fejemben.
Sem kijárat, sem puha fészek itten
nem kecsegtet, hogy pihenőt ígérne
röpke időre.
#
Útveszejtő fordulatok, csapások
félrevisznek, téves irányban vonnak,
zegzugos szűk utca miatt muszájlik
visszatolatni.
#
Tükre torzít. Utcai lámpa gyéren
pislogó. Kék ködbe hatolni nem tud
csóva fénnyel, dupla erőlködéssel
villamos autó.
#
„Több világot!” Goethe Janó e végső
sóhajával hagyta reánk a napfényt,
s még fehér bot sincs tapogatni járdát
déli sötétben.*
##

* Arthur Koestler regénye: Darkness at Noon (1940)

Tráser László

Cédulák XLVIII.

– döbbenetes írás az interneten: a Földhöz hasonlatos bolygót találtak, potom 146 (?) millió fényévre innen… 6%-kal nagyobb, mint bolygónk, és ha…, akkor… alkalmas az életre is… Nagyon fura lenne, ha kiderülne – számos élethordozó bolygó van közel s távol a fölfoghatatlan méretű univerzumban… Hogyan jöttek létre, lakói mennyit tudnak egymásról, van-e valamilyen *fejlettségi szint*, amit el kell érniük, hogy fölismerjék egymást, netán elég a puszta létezés, amire Teremtőnk vigyáz? Nincs válasz…, arra sem, miért vagyunk többen, ráadásul mit számít, akár nekik vagy nekünk, hogy ők amott, mi meg itt… Sokkal felfoghatóbb, ki bombázzon kit…

– vajon rendezettebb lenne a világképünk, ha tudnánk honnan jöttünk, s miért? Netán még azt is, vannak-e hozzánk hasonló teremtményei Urunknak szerte a csillagok között? Vagy ez már olyan tudás lenne, ami meghaladná a számunkra engedélyezettet? Platón járt jó nyomon, aki valami égi képek földi alakját látta bennünk? Vagy inkább nem tartozik mindez ránk, foglalkozzunk csak mindennapi gondjainkkal, nem szükséges *túlnőni* adottságainkon? Az imént idézett Masaryknak igazsága van, mi, mai emberek valóban magunkra figyelünk elsőként, s hamar rájövünk, kimeríthetetlen mélységű a lelkünk, magunk számára is… Csak szerelmeidre gondolj…, tudod mi vonzott hozzájuk? Mert ha nem, alulmaradsz a testi világban…, vagy test és lélek egybeesnek? Nincsenek külön, Te az vagy, amit kettejük alkot, s egységük még változik is az időben, ha ifjúként tested fontosabb is – lelked majd meghaladja… Vagy nem, maradsz, mi voltál, nemes lelkű, örökifjú diák… Netán mindig gyönyörre éhes telhetetlen… Természetesen ezt sem te döntöd el, *csak így alakul*… Mint a mesében, ha égi hang száll feléd… Ó, mi lehettél volna egykoron, ha messze látva választhatsz útjaid között…? – igen, úgy szeretnél élni… Egy békés világban, Isten felé fordulva töprenkedni életről, halálról, kérdezni, Uram, Tőled magunkról, a világról, válasz nélküli, égető titkainkról… Beszélni Veled ezekről, miket kibeszélve lelkünk is fölemelnéd Magadhoz, mutatnád a választ, megosztva titkaid… Több lenne ez, mint amit eddig magunk válaszoltunk tulajdon kérdéseinkre – életünk beteljesülése… Stanisław Lem egyik műve, talán a *Képzelt nagyság*, veti föl ezt a lehetőséget, ahol az ember alkotta lény, mondjuk, a mesterséges intelligencia által létrejött figura kérdez, de a teremtő ember meghátrál, és nem válaszol… Ami megfelel a valóságnak, amelyet Ádám és Éva is átéltek… Ők nem kérdeztek – nem is kaptak feleletet… Isten megteremtette az embert – több nem tartozott ránk… Életmódunkra vonatkozó utasításai nem lehetőségek, hanem parancsok…, amint a tízparancsolat neve is mutatja ezt… Képesek vagyunk-e ennek fényében élni…? Isten teremtményeinek dicsőségére cselekedni, vagy sem… Majd elválik. Amíg itt vagyunk, bizonyíthatunk… Festőink, zenei géniuszaink, költőink – Istent is szolgálták, nekünk példázva…

– könyvek garmada a polcokon… Korszakok lenyomatai, ha gondolkodva olvasol… Különben, persze, nincs kötelezettség, úgy élhetsz, amint kívánod, olvasol, vagy sem – egyre megy, manapság a kütyük fontosabbak… De holnap változhat a helyzet, netán jól jöhet, amit nem éltél át, mégis ismersz, erre pedig jó lenne a könyv… Régen az antikváriumot vélted befogadó örökösödnek, de akkor még úgy volt, kell a könyv – manapság már nem azt a világot éljük… Talán a mobil, a gép érdekesebb, okos, lexikonokkal ér föl, a könyv meg csak annyi, amit kinyomtattak… A gép összeköt, a könyv magányossá tesz – egyedül olvasol, a képernyőn kártyázhatsz (sajnos), és megannyi módon múlathatod időd… Olvasom a Z generációról, sokan még a szexet is mellőzik a számítózás miatt… Bűn ez a legújabb őrület? Megint csak a már unalomig emlegetett korszakhatár

miatt lenne, amit az MI megjelenése is jelezhet? Egy hosszú szakasz véget ért, a következő meg nem látszik… Okosgépek beszélgetnek, írnak, az emberek meg csak figyelnek… Tavaly még úgy volt, az MI csak annyit tud, amennyit kezelője beletett… Kicsit gyorsabban változik a helyzet, de sebaj… Még mi vagyunk fölül…

– *„Ekkor odavezettek az írástudók és a farizeusok egy asszonyt, akit házasságtörésen értek, középre állították, és így szóltak Jézushoz: Mester, ezt az asszonyt házasságtörés közben tetten érték. Mózes azt parancsolta nekünk a törvényben, hogy kövezzük meg az ilyeneket. Hát te mit mondasz? Ezt azért mondták, hogy próbára tegyék, és legyen mivel vádolniuk őt. Jézus pedig lehajolt, és ujjával írt a földre. Amikor továbbra is faggatták, felegyenesedett, és ezt mondta nekik: Aki bűntelen közületek, az vessen rá először követ. És lehajolva tovább írt a földre. Azok pedig ezt hallva, egymás után kimentek, kezdve a véneken. Egyedül ő meg az asszony maradt ott a középen. Mikor pedig Jézus felegyenesedett, és senkit sem látott az asszonyon kívül, így szólt hozzá: Asszony, hol vannak a vádlóid? Senki sem ítélt el téged? Ő így felelt: Senki, Uram. Jézus pedig ezt mondta neki: Én sem ítéllek el téged, menj el, és mostantól fogva többé ne vétkezz!”*

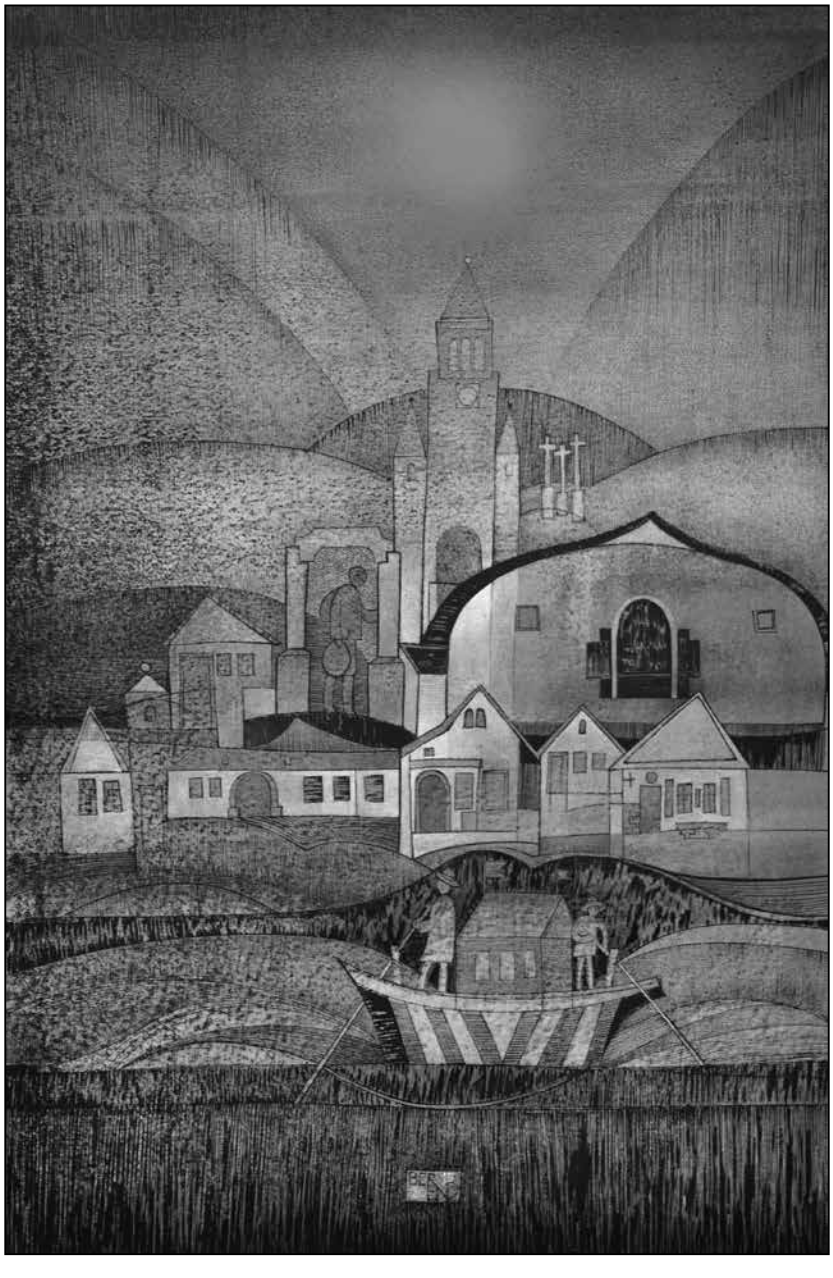
Gyönyörű történet – megannyi kérdéssel… Miért csak férfiak ítélkeznek a bűnös asszony felett? Miért nem hallgatják meg először? Halálra kövezné anélkül, hogy elmondhatná, miért tette? Jézus nem ítélkezik a bűnös felett, jóllehet ezt kérik tőle – ám Ő áthelyezi az ítélkezés terhét az egybegyűltekre…, mondván, először *a bűntelen* vessen rá követ, ez pedig a kivégzők felelősségét terheli… Egyszeriben szembesíti őket cselekedetükkel, a gyilkossággal…

– Ádám és Éva nem voltak összeházasodva, még nem létezett az egyház intézménye sem, csak együtt éltek, s valahol úgy olvastam, Éva anyánk több tucat gyermeknek adott életet… Magyarországon ma újból népszerű a házasság, tízből nyolc gyermek házasságban születik, de azt is hallom, a válások jelentős része az együtt töltött első két évtized után következik be, döntően az asszonyok akaratából… Elegük lesz a férjükből, nem akarnak úgy élni, mint addig… Egy férj is beszélt a házasságáról, olyan szépen, mintha csak ünnepi beszédet mondana, pedig 18 éve élnek együtt… Mi a titka a *jó házasság*nak? Fogalmam sincs… Valószínűleg ez is olyan, mint az „ahány ház, annyi szokás”… Nincs recept, akiknek sikerült, azok örvendeznek, jó részük észre sem veszi, más átkozódik, a többség meg él abban, amit megszokott… Sajna, a kísértés minden életszakaszban fölbukkanhat, nincs ellene óvszer… Ellenállsz, vagy sem… Baj lesz belőle, vagy észre sem veszik… Anya ügyeletes éjszakánként az osztályon, apa meg ilyenkor hordja föl a csajokat… Előtte, utána élnek, mint szoktak… Jó tanács? Ne maradj magányos! Olyat válassz, akiben örömöd leled… Nézd meg szüleid életét – tanulj belőle…! És amikor lehet, örüljetek egymásnak! Olykor beszélgessetek is, és dicsérd az eszét, az ízlését, légy rá büszke… A többi jön magától – vagy nem!

– a NASA legújabb űrtávcsöve fontos felfedezést tett az ismert csillagközi látogatóval kapcsolatban. A 3I/ATLAS üstökösből szerves molekulák áramlottak ki, miközben az égitest tavaly elhaladt a Föld mellett. A műszerek által rögzített adatok szerint ezek az anyagok az élet alapvető építőkövei. Utalhat jelenlétük idegen civilizációra – az eredeti szövegben itt kérdőjel van, ami kérdésre utal, mondván, annak magyarázata, hogy a Tejútrendszer mélyéről érkező csillagközi látogató megjelent nálunk, messzire vezethetne… De nem olvasok róla sehol, aligha érdekel valakit a története… Bezzeg Nyugat-Európa országainak fegyverkezése… Az imént kipróbáltam a keresőben, ilyen tárgyú írások tömege található! Természetesen magyarázatok végtelen sora adódhat, szó nincs róla, hogy leértékelném az embert. De ha magyarázhatatlan égi jelenségek híre nem rántja magára figyelmünk – akkor mi lenne erre képes? Életünk vége-hossza, a *nincs* nyomorúsága mindent áthat… Így volt ez mindig is, de mégis! Fontosabb a nyomuló napok szokott szürkesége, mint amitől minden más lesz? Valószínű, bár hervasztó…

– mintha várt volna rád, majd egyszeriben itt van – emlékkép… Csak te ismered, átélni sem tudja más, köznapjaidon előtted is rejtőzik, ha eléd tárul, nem várt öröm… Annyi év után fölidézni, mi

végre? Már nem jön közelebb, és ha újraéled is, nem lesz valóság… Mégis, feledhetetlenül szép volt, szavakkal éppen csak sejtethető… Nagyon várta már a szerelmet, kora ifjúságától, de az egyre késlekedett… Mintha valami kergetős játékban bújócskázna, hol közelebb, máskor arrébb, de csak eltűnt előle, hiába várta… Sötétedéskor a szomszéd lányt vitte le biciklin a Tiszához fürdeni, ott ült karjai között a vázon, ő reszketett a vágytól, de semmi, nem tudott cselekedni, máskor nézte őket a kerítés mögül, azok levették a blúzt, hisz tavaszi nap süt… De ő mindig csak magában, egyedül… És akkor, végre, megtörtént a csoda? Igen, olyan biztosan tudta, hogy ő jön soron, mintha valaki jelezte volna… Egy májusi este elmentek sétálni… Előtte semmi, de a háztól csak pár méterre megjegyezte, utóbb megbeszélték – a rajta lévő dzsekinek *prémes a gallérja*, ő után dicsekedett, leendő élete párja ezt felhívásnak vette… A sétaút végére elzsibbadt az ajka, erre emlékszik… Azután történt minden, nem egyszerre, de nem szűnően, mind közelebb sodródtak… Istenem, gyönyörű utazás volt… Mára újra egyedül, mint rendesen, s révedőn emlékezik…



Időutazás

Serdült Benke Éva

„Az Úr becsületes szolgája”

Márton Áron emlékezete

„Nagy időkhöz nagy nemzedék kell.”

II. János Pál pápa nevezte így Márton Áront, amikor 1980-ban a gyulafehérvári püspök *„letette az egyházmegye terhét”*, lemondott a püspöki megbízatásról.

Honnan jött ez az Úr becsületes szolgája, akinek egész életútját megszabó jelmondata a *„Non recurso laborem!”* (Nem utasítom el a munkát) volt? Egy életen át követte a Tours-i Szent Mártontól választott jelmondatát, aki egyben a csíkszentdomokosi Márton család védőszentje is volt. Márton Áron messziről jött, és emelkedett fel az erdélyi katolikus egyház legmagasabb „szolgájává”, püspökévé. Ő tudta a legjobban, hogy a székelység fiainak harcolniuk kell, hogy helyüket a világban megszerezzék és megtartsák. Az erdélyi iskolák feladata volt, hogy a gondjaikra bízott gyermekeket úgy neveljék, hogy tehetségük, munkakészségük, hivatástudatuk alkalmassá tegye őket a közösség szolgálatára.

Magyarország legkeletibb megyéje Csík vármegye volt. Szent László uralkodásának végéig teljes egészében kereszténnyé vált népe a történelem során mindvégig hű maradt vallásához, a reformáció évszázadát is beleértve. (Ekkor katolikuspap-hiány miatt Csíkszentdomokosnak közös papja volt a szomszédos Csíkszenttamással.) Már 1332-ig a térség népe 21 templomot állított. Oklevélben 1567-ben szerepel először Zent Domokos néven 34 kapuval. 1568-ban Sanctus Dominicus, majd Szent Domokos. Szent Domokost 1234-ben avatták szentté. Valószínű, hogy ekkor építették román kori stílusban az első templomot a településen, köríves ajtókerete, kő keresztelőkútja és szenteltvíztartója építésének idejéről árulkodik. Későbbi szárnyasoltártöredéke, a bájos, angyali üdvözletet ábrázoló festmény valószínű akkor készült, amikor a közeli csíkszentimrei szárnyas oltár, 1500 körül. A templom kincse, a XVI. elejéről való olajfestmény Mária megkoronázását eredeti módon örökíti meg: Jézus hármasképe – főpap, király, próféta ugyanazon arcmásokkal – Dürer stílusát idézi, talán cseh földről származik. Csíkszentdomokos a XVIII. században a vármegye egyik legnépesebb plébániája volt, 1787–1802 között épült, ma is álló temploma őrzi a hajdani templom kincseit.

Ebben az Olt menti székely faluban született Márton Ágoston és Kurkó Júlia harmadik gyermeke, Áron 1896. augusztus 28-án. (*„Áron neve a bibliai dadogó Mózes testvérét, a szépszavú Áront idézi, bennünk pedig Márton Áront, kiből a nagy népek által soha nem ismert, és így el sem ismert, sokat szenvedett, de szenvedését elmondani nem tudó, kicsiny székely nemzet – a magyar nép e drága parányа – hivatott szószólója és Erdély nagy püspöke lett”* – írja Domokos Pál Péter.)

„Bölcsőm közönséges deszkából volt összeróva, s abból lesz a koporsóm is. De fáját a csíki hegyekből vágták, ahol az őrt álló fenyőerdők koronája gyökereivel sziklatalajba kapaszkodik, s koronája makacsul állja a viharok tépését, ahol az emberek századok óta küzdenek a mostoha életviszonyokkal és ezer megújuló bajjal, és nem csüggednek el, mert tudják, hogy a sötét borulat mögött is ott van és vigyáz rájuk az Isten. Innen jöttem, és nem hoztam magammal semmit, csak a halálos szerelmet népem és az igazság iránt, s azt a katolikus hitet, amelyet hitvalló és hitükből élő nemzedékek a csíksomlyói Mária lábainál mélyítettek el és őrizték híven a viharos századok során.”

Márton Áron

„A mi fiainknak minden pályán és foglalkozásban kemény versenyt kell megállniuk, az előnyökbe beleszületettek és a kiváltságosok tömegével kell felvenniük a harcot, hogy a maguk számára a helyet kiverekedjék és megtartsák.”

Márton Áron

A szülőfalu római katolikus elemi népiskolájának kisdiákja volt (1.), majd a hajdani ferencesek által a XVII. században létrehozott csíksomlyói római katolikus gimnázium diákja 1907–1909 között. Az 1909–1911 között felépült Római Katolikus Főgimnázium ösztöndíjas tanulója volt, az iskola ma az ő nevét viseli. (Csíksomlyó 1959 óta Csíkszeredához tartozik közigazgatásilag.) 1914-ben már Gyulafehérváron találjuk, a főgimnázium tanulójaként, ez az időszak minden bizonnyal meghatározta a pályaválasztását. Az érettségit a háború első évében tette le, 1915. június 12. után már be is vonult önkéntesként a székelyudvarhelyi 82-es gyalogezredbe. A termetre közepes, szikár, átható tekintetű ifjú először tizedes, azután hadapródjelölt lett, hamarosan beosztották az olasz frontra induló egységbe. A doberdói harctéren már szeptemberben megsebesült. Átesett egy tisztiiskolai képzésen, nemsokára visszakerült Erdélybe, 1917. decemberig az Ojtozi-szorosban teljesített katonai szolgálatot, második sebesülése után hadnaggyá léptették elő, 1918 nyarán már az Alpokban szolgált. A háromszori sebesülése után is szótlanul tűrte a legnagyobb fájdalmakat, fáradalmakat, s amikor komoly oka lehetett volna neki panaszra, akkor is másokat vigasztalt. 1918. dec. 1-jén Kolozsváron megalakult a Székely Hadosztály Erdély védelmére. Ettől kezdve Márton Áron részt vett a tiszai hadműveletekben, Kratochwill Károly különítményében, ám ellenállásuk nem sokáig tarthatott. Miután a Székely Hadosztály letette a fegyvert, Márton Áron társaival együtt román fogságba esett, a brassói Fellegvárból júniusban mehetett haza szüleihez. Szülőfalujában a fogságból hazatérő hadnagyot „Fogoly úrnak” nevezték, még püspökké kinevezett korában is a falu öregjei így szólították meg. Nomen est omen, mondhatnánk, ki gondolta volna akkor, hogy az ifjú hadnagyra majd egy hosszan tartó, embert próbáló igazi fogság vár, melyben az életben maradás a tét. Tartalékos katonatisztként szerelt le, ám egyre erősödött benne a vágy, hogy mások segítésére áldozza életét, küldetést, elhivatást érzett a papi pálya iránt.

„Egyetlen út, amelyen járnom szabad. Egyetlen hely, ahol beteg népemen segíthetek. […] Így akarom, és fogom szeretett vallásomat és népemet szolgálni.”

Márton Áron

Kétévi gondolkodás után, amikor látta a Trianon utáni kisebbségi lét perspektíváit, tudta, hogy útja az erdélyi nép szolgálata.

1920-ban belépett a gyulafehérvári papneveldébe. Az akkori püspök, Majláth Gusztáv szeretettel fogadta. Előmenetelét sokan segítették, akik bíztak benne, a püspök 1924. július 6-án szentelte pappá. Első miséjét szülőfalujában, Csíkszentdomokoson, a Szent Domokosnak szentelt barokk templomban mutatta be. Virággal volt tele a templom és a kicsi szülőházához vezető út. Kezdetben Gyergyócsomafalván káplán volt, az iskolában hittant tanított. Szerette a gyerekeket, tanítványai rajongtak érte. (Az egyik kis tanítványa a bűnbeesésből felelt az osztályban. A káplán feltette a kérdést: „Mit mondott az angyal, amikor Ádámot kereste?” „Ádám, azt a csillagodat, hova bújtál el?” – válaszolt a gyermek.) Marosvásárhelyen a katolikus gimnázium hittantanáraként önképzőkört szervezett, a diákokkal megismertette Ady költészetét. Később Majláth püspök mellett levéltáros, és egy időben Kolozsváron ő volt az egyetemisták lelkipásztora. 1931-ben elkísérte püspökét Rómába, aki bemutatta őt XI. Pius pápának. A pápa felhívta a figyelmét az ifjúság szeretetére és nevelésére mint a korszak legfontosabb feladatára. *„Erre a munkára adom különös áldásomat, ebben a munkában kísérjen mindnyájunkat a Jóisten áldása”* – mondta a pápa.

Márton Áron a katolikus egyház minden területén kapott feladatot: magyar nyelvű pedagógiai folyóiratot szerkesztett, népművelő rendezvényeken vett részt, néptanítók továbbképzését szervezte meg, már 1932-től jelentek meg írásai *Tollhegy* címen az Erdélyi Tudósító című társadalmi, tudományos és hitbuzgalmi szemlében. Híre külföldön is növekedett, az 1933-ban Gyergyószentmiklóson rendezett nemzetközi katolikus nagygyűlésről a Schönere Zukunft német lap azt írta: *„Erdélynek új apostola támadt, aki korának és népének életkérdéseit képviseli, mutatja népe felemelkedéséhez az életutat.”* 1938-ban kinevezték a kolozsvári római katolikus Szent Mihály egyházközség plébánosává. *„Nagy időkhöz nagy nemzedék kell”* – mondta Márton Áron 1935-ben az Egyházmegyei Tanács közgyűlésén az iskola és a templom körüli feladatokat számba vevő beszédében.

1939. február 12-én szentelték püspökké a kolozsvári Szent Mihály-templomban. *„A felebaráti szeretet parancsának nyílt vállalása és érvényesítése ma inkább kötelességünk, mint nyugalmas időkben. […] Akkor Krisztus papjainak elutasíthatatlan kötelessége, hogy az igazság mellett kiálljon, és az emberben – bármilyen hitet valljon és nyelvet beszéljen – testvérét nézze”* – vallotta, és élete végéig meg is tartotta. A főpásztor üdvözlésén és a díszebéden jelen voltak szülei is Csíkszentdomokosról. Márton Áron püspöki címerének középpontjában egy magányos fenyőfa áll a Békás-szoros egyik sziklacsúcsán, ez a székely életfa, mely ellenáll a viharnak és minden zord időnek. Zöld színe a reményt jelenti, a háttérben öt, hóval borított hegycsúcs jelzi a Székelyföld havasait, a nap és a hold a régi székely címerből valók, a kettő között a PAX szimbólum, a felső sarokban üstökös száll (*„Láttuk csillagát napkeleten”*).

„Vallom és hirdetem, hogy vannak olyan igazságok, amelyeknek alapján minden igaz embernek találkozniuk kell. Ahogy Erdély földjén a hegyek a völgyekkel, a mezők erdőkkel, hófedte síkságok a bércekkel váltakoznak, éppúgy váltakoznak a népek Erdély földjén, ahol három nyelven beszélnek és hat-, hétféle szertartás nyelvén imádják Istent, de van a krisztusi evangéliumnak ereje, mely hozzásegít ahhoz, hogy különféle ellentétek összhangban oldódjanak fel, és a testvéri együttműködés útját egyengessék.”

Márton Áron

1940. augusztus 30-án a bécsi döntés alapján Észak-Erdélyt közigazgatásilag Magyarországhoz csatolták, így a Dél-Erdélyben lévő Gyulafehérvár, a püspöki káptalan Romániában maradt. Márton Áron a papneveldét Kolozsvárra költöztette át. A püspök Gyulafehérváron, a román oldalon maradt, mert látta, hogy ott lesz rá nagyobb szükség. A kolozsvári püspöki teendőket Sándor Imre vikáriusnak adta át. Márton Áron tudta, hogy a Dél-Erdélyben maradt magyarokra nehéz napok várnak, ő népének minden bajában segítséget nyújtott. Dél-Erdélyben 230 ezer magyar és 300 ezer német katolikus maradt. *„Úgy becsülnek meg, s az idők mérlegén annyit nyomunk, mennyi értéket önmagunkban, magatartásunkban, feladataink teljesítésében felmutatunk”* – nyilatkozta a püspök. Beszédeiben összekapcsolta a katolikus hitet és a nemzeti érzést. A szószékről tiltakozott az ellen, hogy minden elkövetett bűnért a magyarok lennének a hibásak. (Ezt mondta később is, 1946. ápr. 7-én a kolozsvári Szent Mihály-templom körül tartott körmenetben: *„Itt az igazságról és a népek becsületéről van szó, s a felelős főpásztor a kérdés fölött nem térhet hallgatással napirendre.”*) Budapesten kilincselt az Észak-Erdélyben maradt románokért, akik félve a magyar hatóságoktól Dél-Erdélybe készültek átköltözni. Háborús évek következtek, a püspök a Târgu Jiu-i internálótáborban raboskodó magyar honvédeknek segélyeket küldött, a Dél-Erdélyben maradt magyarokat megvédte a túlkapásoktól, a nélkülözőket élelemmel és ruhaneművel segítette. 1944 májusában az erdélyi Gestapo székhelyét Kolozsvárra helyezték (a német megszállók már március 27-én bevonultak a városba). A zsidóság összeírása és gettóba zárásának napjaiban a püspök szentbeszédében ítélte el az ország zsidóságának elhurcolását. (2000-ben az egykori helyszínen Jakubinyi György gyulafehérvári érsek az izraeli Jad Vasem Intézet posztumusz elismerését, „A világ igaz embere” oklevelet és emlékérmet vette át Márton Áron emlékére.) A püspök akaratának megfelelően szervezetten végezték a zsidók mentését, bújtatták az üldözötteket. A vasgárdista szellem Dél-Erdélyben a közéletben is megnyilvánult: üzletben, hivatalban, mindenhol ott állt a felirat: *„Csak románul beszéljetek!”* Rendelet született arról is, hogy a zsidókat nem lehet megkeresztelni, ez ellen a katolikus püspökök tiltakoztak a kormánynál. 1944. május 18-án Kolozsváron, a kispapok szentelésén azt mondta Áron püspök: *„Lehet, hogy a vértanúságra avatlak föl titeket. Az igazság védelmében és a szeretet szolgálatában az üldöztetés és a börtön nem szégyen, hanem dicsőség.”*

Levélben tiltakozott a kolozsvári rendőrfőnöknél, a főispánnál, írt Budapestre is a belügyminiszternek. Volt még egy hozzá hasonló főpap, a győri püspök, a szintén erdélyi Apor Vilmos, aki többször felszólította Serédi Jusztiniánt, hogy tegyen lépéseket a zsidók elpusztítása ellen.

1944. aug. 23. után ismét a románok kerültek hatalomra most már Észak-Erdélyben is.

Két román egyházfő elment Márton Áronhoz, és testvéri támogatásukról biztosították a püspököt. (Ennek a kölcsönös és testvéri támogatásnak hamarosan, már 1948-ban vége szakadt, amikor az állam az 1 millió 600 ezres tagságú, Rómához tartozó görögkatolikus egyházat egyszerűen megszüntette.) Az előretörő szovjet hadsereg részére lefoglalták a gyulafehérvári püspökséget, a tisztek feltörték a borpincéket, esti mulatozásaikra „beinvitálták” a püspököt, ő teljes papi ornátusban jelent meg, de nem ivott velük. Annyi becsület volt bennük, hogy nem bántották a főpapot. Szülőfaluja azonban nem úszta meg a szovjet hadsereg mögött Erdélyben öldöklő vasgárdisták gyilkolásait. (2.) Szárazajtára mintegy hetvenen kész listával érkeztek, összeterelték a helyieket az iskola udvarára, 13 helyi lakost barbár módon gyilkoltak meg hozzátartozóik szeme láttára. A vérengzéseket Észak- Erdélyben végül a szovjet katonai vezetőség fékezte meg, miután a szovjet csapatok előrenyomulását Magyarország felé ezek az atrocitások lelassították.

Ezekben a vérzivataros hónapokban, majd években Márton Áron római katolikus püspök az erdélyi magyarok legkiemelkedőbb szellemi vezetője volt, nemcsak a katolikusok, hanem az egész magyar társadalom előtt is.

1945. március 6-án Észak-Erdélyben is visszaállították a román közigazgatást. 1946-ra olyan mértékben növekedett a kiszolgáltatottság, a kifosztás az erdélyi magyarok körében, hogy Márton Áron Petru Groza miniszterelnökhöz fordult segélykérő levéllel. Mindeközben a nagyhatalmak összeültek dönteni a szovjetek által megszerzett országok sorsáról. Az USA, Anglia, Franciaország és a Szovjetunió megfogalmazták a békeszerződés szövegét – milliók sorsáról döntöttek –, melyet aztán június 29-én Párizsban a békekonferencia elé terjesztettek. Ott derült ki például, hogy az új magyar kormány Rákosi vezetésével nem hajlandó vállalni az erdélyi magyarság támogatását. A tárgyalások október 15-éig tartottak, a román érdekek több esetben elhangzottak, ide-oda tologatták a román–magyar határokat, döntöttek a magyar városok és falvak lakóink jövőjéről. 1946-ban Márton Áron vezette a csíksomlyói búcsút, olyan tömeg volt ott, melyhez hasonlóra senki nem emlékezett. Égi vihar tört ki június 10-én, sötét felhők, mennydörgés. A püspök spontán beszédet mondott az égre mutatva: *„A Hargita fölött fekete fellegek gyülekeznek, és megdördült fejünk felett az ég. Ugyanígy Erdély ege felett is sötét felhők vannak, mert még nem dőlt el a mi hovatartozásunk.”*

Végül Erdélyt hivatalosan is Romániához csatolták. Ettől kezdve erősödnek a magyarság és a katolikus egyház elleni támadások. Márton Áron beszédeire mindenhol nagy tömeg gyűlt össze, hallgatták szavait. Egyik napról a másikra megvonták az egyházak iskolafenntartási jogát, Márton Áron közvetlen munkatársait letartóztatták, az erdélyi püspökök hiába fordultak segítségért a vallásügyi miniszterhez. Nem sokkal ezután, 1948 júliusában ugyanis Románia egyoldalúan felmondta a Vatikánnal kötött konkordátumot (a Vatikán és valamely állam közti megegyezést). Justinian ortodox pátriárka a karánsebesi székesegyházban bejelentette a román vallási egység létrehozását, *„visszafogadását az elhagyott anyaegyházuk kebelébe mintegy egymillió görögkatolikusnak”*. Ez a Rómával való unió felmondását jelentette, vagyis a görögkatolikus (unitus) egyházak megszüntetését, beolvadását az ortodox egyházba, amely ezáltal ún. „államegyház” lett. A kommunista államok – magyar, román, lengyel, csehszlovák… – a nemzeti egyházak létrehozását készítették elő, mert az erős katolikus egyház nemzetek feletti volt, ezért a Vatikántól „független” egyházakat akartak megerősíteni. Ennek érdekében koncepciós perek során állították félre az egyházak képviselőit. (3.) Márton Áron hasztalan küldte több rendben Petru Groza miniszterelnöknek (aki Erdélyben magyar gimnáziumba járt, és Budapesten végezte magyar egyetemen jogi tanulmányait) segítségkérő leveleit, Groza megtagadta a magyarok támogatását. 1946-ban a csíksomlyói búcsún a püspök a szentmisét a kegytemplomban szinte népgyűléssé változtatta, a jelenlévők kimondták akaratukat: *„Rólunk, nélkülünk ne határozzanak, és ne akarják az erdélyi magyarságot keresztre feszíteni!”* A püspök tiltakozott az iskolák államosítása ellen, a falvak népe mindenhol diadalkapuval fogadta, ám a hatóságok katonai zenekarokat vezényeltek a helyszínre, hogy elnyomják Márton Áron hangját: *„Veletek együtt érzem mindazt a szenvedést, amely miatt olyan nehéz és keserű az életetek.”* Felerősödnek az áttérni

nem akaró görögkatolikusok elleni hangok, Erdélyben a középkorra emlékeztető vallásüldözés kezdődött. A Román Népköztársaság immár hivatalosan megszüntette az unitus egyházat, templomait átadta az ortodox egyháznak. (Csak a rendszerváltozás, 1989, és számtalan kérelmezés után kaphatták vissza templomaikat, komoly összecsapások kísérték a két egyház közti szűnni nem akaró csatát.) Papjaikat az ortodoxia áttérésre kényszerítette, aki ezt megtagadta, azt bebörtönözték. Elterjedt a hír, hogy a római katolikusoknak a protestáns vallást kell elfogadniuk, beindult a különböző felekezetek egymás elleni uszítása. Ezzel megkezdődött Márton Áron ellen is a titkosrendőrségi hadjárat, a tiltakozó püspököt a román sajtó (Scânteia, 1948. dec. 9.) a Vatikán kémjének nevezte.

„Azok a megdöbbentő események, amelyek a görögkatolikus testvéreinkkel történtek, semmi kétséget nem hagynak fenn afelől, hogy számunkra is elkövetkeztek a hitvallási helytállásnak és vértanúságot is vállaló kitartásnak a napjai.”

Márton Áron

A Román Kommunista Párt megszervezte az egyházmegyei tanácsokat a politikai akarat végrehajtására. Ezt a régi hagyományt, a megosztást még a múltból ismerték: *„Divide et impera!”* (Oszd meg, és uralkodj!)

1949 tavaszán történt az első kísérlet Márton Áron kiiktatására, de Csíksomlyóra indulóban a hívek megmentették: a legények erős kettős gyűrűvel vették körül a fehér lovon érkező püspököt, majd kerülő úton visszavitték Gyulafehérvárra. A román állam azonban nem nyugodott bele, hogy Áron püspök továbbra is szabadlábon legyen. Június 20-án telefonhívást kapott, hogy másnap induljon Bukarestbe, dr. Groza Péter miniszterelnök kihallgatáson fogadja, majd az egyházi statútum tárgyalásán kell részt vennie. Tövis felé, az állomásra vezető úton gépkocsijukat megállította egy autó, titkárával együtt átültették egy idegen járműbe, a gépkocsivezető melletti ülésen egy civil tiszt elővette igazolványát. Nagyszeben közbiztonsági főnöke volt, közölte, hogy letartóztatja a püspököt és titkárát, Ferencz Benjamint. Nagyszebenbe vitték őket, a börtön udvarán mindkettőjüket megbilincselték, kezdődött a kihallgatás. (Még az év őszén letartóztattak néhány vallási és világi magyar vezetőt.) A letartóztatását követően a püspökről semmit nem tudott a világ, sem az erdélyi magyarság. Nyolc napon át hazavárták Gyulafehérvárra, mire kiderült, mi történt vele. A püspökség élete egy időre szinte megbénult. A teológiát bezárták, a növendékek egy része hazament. (Azóta is a teológián június 21-én tartják az évzárót, emlékezésül az eseményre.) Nagyenyed állomásán egy rabokat szállító vagonból kiszálló rabban Márton Áront ismerték fel az emberek, majd később, amikor a rabokat a börtönből az állomás felé terelték, ismét látták őt, megláncolva kezén-lábán. Ezek után már 1952-ben mártírhalálának híre terjedt el egész Erdélyben.

Ekkoriban a Romániában élő magyarság megfélemlítése érdekében egy nagy kirakatpert készítettek elő, de azt még nem lehetett megállapítani, hogy kik lesznek a per szereplői, mik lesznek a vádpontok, csak körvonalazta a párt. De legyen benne római katolikus püspök, egy gróf az ismert Teleki családból (ez lett végül Teleki Ádám), egy lehetőleg ismert földbirtokos, egy bankigazgató, egy, a korábban kijelölt vonalról kilépett magyar politikus, ez lett Kurkó Gyárfás. De Lakatos István szociáldemokrata politikus, a párt magyar tagozatának elnöke is a rabok közé került. A rendező kezdte kiosztani a szerepeket, anélkül hogy a szereplők erről tudtak volna.

Márton Áront két évig vizsgálati fogságban tartották Románia különböző börtöneiben. Nagyszebenből Piteşti-re vitték, onnan Nagyenyedre. Ezután Szamosújvárra, majd Bukarestbe, a belügyminisztérium jilavai börtönébe, itt föld alatti cellákban raboskodott. (Minderről a Szentszék hivatalos lapja, az L’Osservatore Romano is beszámolt, arról is, hogy a következő években mindkét helyettesét letartóztatták.) Egyik börtönből a másikba hurcolták, köztörvényes bűnözők között tartották, hátrakötött kezeit a lábához bilincselték, hogy ülni sem tudhasson. Az őr a rabtársaknak azt mondta, hogy azért van ez a fogoly így megbilincselve, mert egy nagyon veszélyes ember. Egy alkalommal egy katolikus székellyel együtt szállították, aki a tarisznyájából kenyeret, szalonnát, paprikát vett elő, és falatokban dugdosta a megbilincselt püspök szájába, míg a fogoly azt nem mondta: *„Köszönöm, fiam, elég lesz.”* (Később a már szabadon lévő püspök

a Székelyföldön, az egyik faluban, egy bérmáláson felismerte ezt az embert, akit a köréje sereglett papjainak így mutatott be: *„Egyszer egy nagy kiránduláson voltunk együtt, és én nem tudtam magamon segíteni. Ő segített rajtam.”*)

1951. július 6-án megkezdődött Bukarestben a Katonai Törvényszéken a koncepciós per. A „Márton Áron-csoport” hét tagja és a volt püspök, Márton Áron pere. A vád hazaárulás és összeesküvés volt. A román állam nem feledte el, hogy a fővádlott, Márton Áron 1945-től kezdve milyen álláspontot képviselt a határvitában és a magyarság sorsának kérdésében, illetve hogy ellenezte a politikai lépéseket. Márton Áron büntetésének tükröznie kellett a hatalom erejét. Legfőbb bűne egyháza függetlenségének őrzése, feltétel nélküli hűsége a Szentszék iránt, melyet az ortodox egyházfő ellenségének tekintett. A tárgyaláson a vádbeszédekben a legkülönbözőbb főbenjáró bűnök hangzottak el. A kirendelt védőügyvédek készségesen elismerték, hogy védenceik bűnösök. Márton Áron magyarul beszélt: *„[…] megdöbbenve hallgattam a vádiratot, mely szerint én Tito jugoszláv marsallal és Rajk László magyar belügyminiszterrel szövetkezve és a jelenlegi barátaimmal meg akartam buktatni a román kormányt.”* Ilyen és ehhez hasonló vádak hangzottak el ellene. Az ítéletet augusztus 7-én olvasta fel a katonai ügyész a jilavai börtön egyik szobájában: Márton Áront, a volt gyulafehérvári katolikus püspököt hazaárulásért életfogytiglani kényszermunkára, tíz év szigorított börtönre ítélték, tíz évre eltiltották a politikai jogok gyakorlásától, vagyonát elkobozták, és tízezer lej perköltség megtérítésére kötelezték. Az ítélet után azonnal láncra verték, egy vastag lánccal összekötötték a jobb kezét a bal lábával. Ezután a nagyenyedi börtönbe szállították. Indulás előtt levették a láncot róla, és csavaros bilincset tettek a két csuklójára. A csavarral úgy összeszorították a két kezét, hogy azok erősen megdagadtak. Nem tudott sem enni, sem inni. Az utazás három nap és három éjjel tartott, mert a vagont több állomáson mellékvágányra állították. A nagyenyedi börtönben egy szűk cellában négyen aludtak a földön. Egy hónap múlva Márton Áront Máramarosszigetre szállították. A romániai öt római katolikus püspökségről mindegyik püspök és püspökhelyettes börtönbe került. Közülük 1956-ra már csak Márton Áron volt életben. 1954-ben felajánlották Áron püspöknek, hogy kegyelmi kérelmet nyújthat be. Ő visszautasította az ajánlatot, jelezve, hogy nem tartja magát bűnösnek.

A szigeti börtön (4.) 1948-tól Románia leghírhedtebb büntetőintézete lett. A városközpontban álló épületben a háború előtt csak a környék renitens polgárait, egyetemistákat, földműveseket tartottak fogva. Majd 1950-től „miniszterek börtönének” is nevezték, itt raboskodtak a rendszer által nemkívánatosnak tartott politikusok, a politikai elit tagjai, miniszterek, katonatisztek, papok, egyházi méltóságok, tudósok, művészek. Falai közt raboskodott pl. Iuliu Maniu, a Nemzeti Parasztpárt elnöke, Constantin Brătianu, a Nemzeti Liberális Párt vezetője, ide került Márton Áron is 1951 szeptemberében. A szigeti börtön gyakorlatilag megsemmisítő tábor volt, zsúfolt cellák, minimális higiénia, az ide bekényszerített kétszáz rab egynegyede, 54-en nem élték túl a rabságot, a görögkatolikus egyház három püspöke is itt halt meg. E falak között „fejezték le” a romániai polgári elit tagjait, akiktől a kommunisták szabadulni akartak. Márton Áron mellett Boga Lajos gyulafehérvári vikárius, Czumber Lajos szatmárnémeti ordinárius, Eugen Popa kolozsvári görögkatolikus pap is szigeti rabok voltak. Ez időben Romániában a katolikus egyház egészének nem volt püspöki vezetője, ez világbotrány volt, és még a nemzetközi zsidóság szervezetei is sürgették az egyházi vezetők szabadon bocsátását. 1952-ben XII. Pius pápa *Veritatem facientes* apostoli levelében drámai hangon szólt a romániai vallásüldözésről. Az említett években Romániában kétmillió ember ellen indult polgári okok miatt büntetőeljárás. Ezekből az elítéltekből jutott Máramarosszigetre is.

A foglyok éheztek, a rettentő kemény teleken átfáztak, nem egyszer halálra fagytak. Márton Áron még három év után is ugyanabban a ruhában volt, amelyben letartóztatták. A leszakadt cipőtalpat dróttal kötötte hozzá a lábbelijéhez, így végezte a rabok napi feladatait. Rabtársai, ahol lehetett, kímélték, például vízhordásnál leghátulra állították, hogy minél kevesebbszer kerüljön rá sor. Hólapátoláskor a munka elvégzése után pihenni lehetett a kazánház előtti melegedő padon. A bebörtönzött foglyok sem társaikkal, sem őreikkel nem beszélgethettek. Egyszer kettesben

maradt az egyik őrével, a börtönőr sírva fakadt, magyarul ezt mondta: *„Kegyelmes atyám, nagyon szégyellem magam, hogy székely létemre én vagyok az, aki Márton Áront, Erdély püspökét őrzöm a börtönben.”* Áron püspök megnyugtatta: *„Ne búsuljon, fiam, maga feladatot teljesít, arról meg, hogy én itt vagyok, sem maga, sem én nem tehetünk.”* A szigeti börtönben olyan rossz volt az élelmezés, hogy nagyon sok rab halt meg az éhezés miatt. Az ablakokat bedeszkázták, nehogy a rabok kilássanak (a börtön ablakai egyik oldalon az utcára néztek), reggel 5-től este 10-ig nem volt szabad a priccsre leülni, csak az ágy szélére, amitől a rabok lába feldagadt. Volt olyan helyzet is, hogy az egyszemélyes cellában 14 személyt zsúfoltak össze. Az elítéltek egy része betegen, nyomorékká válva szabadult. Veréseket, kínzásokat kellett elviselniük. A halott rabokat a városon kívül, az ún. „szegények temetőjében” dobták gödörbe, nevüket sem jegyezték fel. (Később, az enyhülés éveiben a hatóság mindnyájuk elhalálozása helyéül ugyanazt a helyszínt, a szigeti kórházat adta meg, a halál oka: tüdőgyulladás, az elhalálozás éve 1957.) Márton Áron semmi hírt nem kaphatott otthonról, így azt sem tudhatta, hogy 1954. febr. 20-án édesapját eltemették Csíkszentdomokoson.

Azóta a hajdani máramarosszigeti börtön Európa egyetlen börtönmúzeuma, emléket állít az idehurcolt elítélteknek, akik közül sokan soha nem tértek haza, jeltelen sírban, a város határában, az ún. „szegények temetőjében” nyugszanak. A múzeum a „Püspökök termében” 10 görögkatolikus és 6 római katolikus püspöknek állít emléket. Köztük Boga Alajos, helynök Gyulafehérváron, csíkkozmási születésű (1886), 1954-ben halt meg, sírhelye ismeretlen. Vasvári Aladár brassói főesperes, Czumbel Lajos, Nagyvárad-Szatmár egyházmegye helynöke (Sándor Imre titkos püspök pedig Râmnicu Sărat börtönében életfogytiglanra ítélve raboskodott 1956 februárjáig, 29-i fagyhalálának napjáig), Boros Béla temesvári titkos püspök – csak néhányan, akik évekig szenvedtek az emberpusztító szigeti börtönben.

1955. januárban a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsa felfüggesztette Márton Áron büntetését, elrendelték szabadlábra helyezését, ám a katonai igazságügyi semmítőszék az 1951-es ítéletet továbbra is fenntartotta. A börtönből 1955. februárban engedték ki, először a belügyminisztérium pincéjébe, majd egy hajdani bojár elkobzott villájába vitték, olyan fizikai állapotba akarták hozni, hogy visszamehessen az emberek közé. (1990 után a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács irataiból, a kihallgatási jegyzőkönyvekből kiderült, hogy a kihallgatása és börtönbüntetése alatt egyaránt verték.) *„Én csak azt kértem, hogy adják vissza a breviáriumomat, hogy imádkozni tudjak.”* De itt is szigorúan őrizték. Még a miniszterelnöknek, Groza Péternek is, aki végül meglátogatta, írásos engedélyt kellett kérnie a Securitatétól. Később a bukaresti római katolikus érsekség épületében várta a visszaérkezését Gyulafehérvárra, engedélyezték, hogy misézzen, majd 1955. március 25-én visszatérhetett Fehérvárra. Áron püspök táviratozott Rómába, közölte szabadon bocsátását, híveivel körlevélben tudatta visszaérkezését Gyulafehérvárra. A megérkezésétől kezdve visszavette az egyházmegye kormányzását.

Fogságában erősítette egykori gyergyóditrói beszéde: *„Higgyed, hogy az Isten kegyelme végig veled lesz, és erősíteni fog, a fájdalmadat magával viszi*, *és a megpróbáltatásokban is megenyhít és nagyobbá tesz*.” Rabságában az 1940-es elszakítás sebeit felidézve a Dél-Erdélyben maradt magyarok vigasztalására írt körlevelének gondolataihoz menekült: *„Ha kevesen maradtunk is, még mindig elegen, hogy a jövőben bízzunk, mert törhetetlenül hisszük, hogy Isten, aki eddig megsegített, velünk marad, és őrködik felettünk*.”

A rendszer egyre jobban beleszólt a katolikus egyház találkozásába a hívekkel, a Vallásügyi Osztály megtiltotta az évszázados hagyományú úrnapi körmenet megtartását. Márton Áront továbbra is „veszélyforrásnak” tekintették, minden megnyilvánulásában korlátozták.

1956 nyarán beidézték a gyulafehérvári rendőrségre, közölték vele, hogy elveszik a személyi igazolványát, korlátozzák a mozgásszabadságát, nem hagyhatja el a püspöki palota területét. A kertben és az udvaron sétálhat, és engedélyezik, hogy átmenjen a székesegyházba. Figyelmeztették, ha megszegi a tilalmat, és elhagyja a palotát, nem garantálják a biztonságát, lelövik. Kompromisszumok ellenében felajánlották a

szabadságát, ő azonban nem tárgyalt a rendőrséggel. Megtörtént, hogy a püspökkertben sétáló Márton Áronra rálőttek a várhegyről. Amikor a rendőrségen bejelentést tett, azt válaszolták, sajnálják, hogy a golyó célt tévesztett. Olyan ürügygyel, hogy szökött katonákat keresnek, rendőrök hatoltak be a püspöki palotába, közben lehallgató berendezéseket helyeztek el az épületben. Márton Áron tudott ezekről a berendezésekről, egy haldokló híve bevallotta, hogy ő villanyszerelőként részt vett a beszerelésben. Az ötvenes évek magyar sajtója sem kímélte az egyházakat, különösen a rendszer túlkapásai ellen szót emelő papokat. A Magyar Autonóm Tartomány párbizottsága sem maradt ki ebből, 1957 tavaszán a röpiratában ez volt olvasható: *„Míg az ország többféle felekezeteinek többsége részt vesz a nép oldalán az építő munkában, a béke fenntartásában és megszilárdításáért folyó harcban, néhány pap és főpap saját egyházuk érdekeivel ellentétben népellenes tevékenységet fejt ki. Ezek közé tartozik Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök. A nép érdekeit és a népi államot aláaknázó tevékenységéért a népi igazságszolgáltatás 1949-ben 25 évi nehéz börtönre ítélte Márton Áron püspököt. A Román Népköztársaság kormánya, hogy lehetőséget adjon Márton Áron püspöknek az évek során elkövetett népellenes tettei helyrehozására, 1954-ben jóváhagyta büntetése letöltésének felfüggesztését.”*

Ez a házi őrizet Márton Áron számára gyötrelmesebb volt, mint a börtön, mert nem találkozhatott híveivel.

1967 novemberében oldották csak fel a megfigyelését azért, mert a Romániába látogató bécsi bíboros, Franz König kijelentette, hogy ő Bukarestben a szabad Márton Áron püspökkel akar találkozni. Emil Bodnăraş miniszterelnök-helyettes azt nyilatkozta, hogy ő a püspök házi fogságáról semmit nem tudott, ezt a helyi hatóságok követték el. De a valóság az volt, hogy a pár évvel korábban elhunyt Gh. Dej után 1964-ben Nicolae Ceauşescu vette át a pártfőtitkári pozíciót, diktatúráját el akarta fogadtatni a nemzetközi diplomáciával, ezért hoztak ilyen „enyhülést”. A papneveldébe most már „engedéllyel” átsétált püspököt a növendékek viharos éljenzéssel fogadták, ők már tíz éve jártak a szemináriumba, de ott a püspököt még nem látták. Ettől kezdve Márton Áron bérmakörútjai diadalmenetté váltak.

1969-ben és 1971-ben is eljutott Rómába, VI. Pál pápa úgy fogadta őt, mint a jelenkori katolicizmus egyik legnagyobb alakját. Mindkettőjük vágya az volt, hogy a hit és hitetlenség küzdelméből ők kerüljenek ki győztesen: *„Flavit Deus, est dissipati sunt.”* (Fújt egyet az Isten, és megsemmisültek.) 1971-ben a püspöki szinóduson életének értelmét foglalta össze latin nyelvű beszédében: *„A hierarchia feladata, hogy a szavát felemelje, mikor az igazságot vagy az emberi személyiség méltóságát és alapvető jogait támadás éri.”*

Márton Áron mindvégig kereste és meg is tartotta a kapcsolatot az erdélyi protestáns egyházakkal. 1968-ban az unitárius egyház megalapításának 400. évfordulója alkalmával részt vett az Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsának jubileumi zsinatán, Kolozsváron. A görögkatolikus sérelmeket azonban az állam nem akarta orvosolni, 1972-ben Bukarestbe érkezett a moszkvai ortodox pátriárka, és olyan sértő beszédet mondott a görögkatolikusokra nézve, hogy Márton Áron tiltakozásul nem tartotta meg a felszólalását. Ugyanez megismétlődött 1973-ban a bukaresti pátriárka beiktatásának 25. évfordulóján, ekkor szintén a görögkatolikusok sértegetése miatt Márton Áron otthagyta az ünnepséget.

1974-ben vállalt utoljára római utazást, a Szentszéket immár utolsó alkalommal kereste fel. Fizikai gyengülése akadályozta a feladatainak ellátásában, ezért megírta lemondólevelét. Ezt azonban a pápa nem fogadta el. Ez ügyben utoljára 1980 márciusában írt a pápának. A Szentszék, már tudva a súlyos betegségéről, táviratban értesítette, hogy lemondását elfogadta. Ekkor dr. Jakab Antal vette át tőle az egyházmegye irányítását. *„Szeretett híveim, mint főpásztorotok elsősorban a hitet akartam megerősíteni lelketekben, és a hithez való ragaszkodást hagyom rátok örökségül.”* A hatalom később sem tudott neki megbocsátani, az ellene hozott ítéletet haláláig nem törölték el.

Már 1976 őszén kiújult még a börtönben szerzett betegsége, ekkor már rendelkezett temetése ügyében is, Gyulafehérvár földjében akart nyugodni, nem a püspöki kriptában, pénzének egy

részét testvéreire hagyta, könyveit a püspöki könyvtárra. Ekkor egy jogilag megszerkesztett beadványban rögzítette, hogy a keresztény világ egyik legértékesebb könyvtára, a Batthyaneum a gyulafehérvári püspökség tulajdona, és arról a püspökség nem mond le. A könyvtárat minden értékével együtt az állam leltárba veheti, de a tulajdonjog a püspökségé, így a püspökség tudta nélkül könyvet kivinni onnan még kiállítás esetén sem lehet. (5.) Betegségén, veseproblémáin a külföldi gyógyszerek sem segítettek, ennek ellenére minden hajnali miséjét megtartotta. A mellette álló titkára ismételte meg hangosan a püspök alig hallható szavait, a székesegyházba a Caritastól kapott tolószékben vitték be. A hatóság azonban nem kímélte ekkor sem, zsarolási ügyben zaklatták, kihallgatták, 1977-ben püspöki aktákat vittek el az engedélye nélkül. Környezetének ezt mondta: *„Fiaim, ne törődjetek semmivel. Ezt a kort éljük most, az a feladatunk, hogy bírjuk ki. Szembe kell néznünk mindennel. Ha ezt akarják, állunk elébe. De ne féljetek, ha titeket börtönbe visznek, én is megyek veletek vissza a börtönbe.”*

A nagy fájdalmakat átélt püspököt Anna húga ápolta, 1980. szeptember 29-én már haldoklott, az esti órákban megtért Teremtőjéhez. Egy orvos jelenlétében testét bebalzsamozták, másnap a kispapok átvitték a székesegyházba, ahol a hajóban készítették el a ravatalt. Ettől kezdve a kispapok, óránként váltva egymást, virrasztottak mellette.

Rómában az V. püspöki szinóduson Márton Áron halálhírére egyperces néma csenddel tisztelegtek. II. János Pál ezeket mondta: „ *A tiszteletre méltó 84 éves főpásztor több mint 40 évig kormányozta kiterjedt egyházmegyéjét. Közben Istenbe vetett nagy bizodalommal és lelki derűvel nézett szembe rendkívül nehéz időszakokkal. Áldott marad emléke, rendkívüli jósága, lángoló apostoli buzgósága, valamint a Péter nevével való bensőséges és állhatatos egysége miatt. […] Most már mindnyájatokhoz fordulok. Imádkozzunk együtt a megboldogult főpásztorért és az egész, Romániában élő egyházért.”*

Márton Áron püspököt október 4-én, szombaton temették hat püspök, több mint ötszáz pap és megszámlálhatatlan híve jelenlétében. A szülőhelyéről való csíki székelyek nem vehettek részt a temetésen, az előre megrendelt buszokat a hatóság szombat reggel visszatartotta. A gyászszertartást végző utódja, Jakab Antal így búcsúztatta: *„Élő tanúk vagyunk Isten és ember előtt, hogy püspöksége világító fáklya volt.”* II. János Pál pápa részvétét Casaroli államtitkár tolmácsolta. A koszorúkat a katedrális külső falánál tették le, a hatalmas székesegyházat szinte körülölelte a koszorúlánc. Menet közben egy kéz piros-fehér-zöld kokárdát helyezett a szemfedélre. A koporsót levitték a kripta lépcsőjén, és behelyezték az elkészített fülkébe. A nyílást nem falazták be azonnal, hogy a hosszú sorban várakozó emberek búcsút vehessenek püspöküktől.

A közel állók látták, hogy egy ismeretlen személy (egy titkosrendőr?) odalépett a nyitott koporsóhoz, és levette a szemfedélről a kokárdát.

Ugyanakkor a bukaresti magyar követség is igyekezett jelentést küldeni Budapestre a temetésről, aggodalmait kifejezni, hogy ez az esemény demonstrálásra adhat alkalmat. Puja Frigyes belügyminiszternek a következőket jelentették: *„Ennek megakadályozása mellett más eszközökhöz is folyamodtak, a székelyföldi csoportokat eltiltották a Gyulafehérvárra való utazástól. A különböző vidékekről összesereglett csoportok szemmel tartása érezhető gondot jelentett. A temetési szertartás szinte minden mozzanatát hangszalagra vették és filmezték. Kb. három-négyezer fő volt jelen, fegyelmezett, az alkalomhoz illő magatartást tanúsított. […] A püspök elhunyta alkalmat adott a konzuli kerület magyar nemzetiségű – nem csak katolikus vallású – lakossága körében, hogy megemlékezzenek hányatott életútjáról, e magas tisztséget betöltő pozitív szerepéről. […] Az ortodox egyházfő halála itt publicitást kapott, a román sajtó azonban nem emlékezett meg a magyar vallási vezető, Márton Áron haláláról illetve temetéséről.”*

Mikor a temetési menet elindult a székesegyházból a püspöki kripta felé, egész Erdélyben zúgni kezdtek a harangok. Az egész magyarságnak egyszerre nagyot dobbant a szíve, mert a nemzet egyik legjobb fiát temette. Márton Áront már életében legendák övezték, kortársai a lelkiismeret apostolának és „emberkatedrálisnak” nevezték. Életpályáján kettős elkötelezettség jellemezte: megingathatatlan katolikus hite és erdélyimagyarság-tudata. *„Aki jó katolikus*, *nem*

lehet népének rossz fia, aki megbízhatatlan fia népének, melybe született, *megbízhatatlan Isten előtt ”* – mondta. Több mint negyven évig tartó szolgálata alatt a józan észen nyugvó bölcsesség és megingathatatlan hite vezérelte döntéseiben. Paptársai és hívei egyaránt úgy tartották, hogy Baráth Béla kolozsvári plébános mellett ő beszélt legszebben Cicero nyelvén Erdélyben. Világi és egyházi műveltsége mindenkiben csodálatot keltett. Életrevaló élmény volt annak, akivel ő elbeszélgetett. Nagyon közel érezte magához Szent Ferenc lelkiségét. Ma a világ a hajdani csíki székely fiúcskát „Isten szolgája Márton Áron”-ként emlegeti. Még a XV. Benedek pápa által bíborossá kinevezett Lucian Mureșan fogaras-gyulafehérvári nagyérsek metropolita is így vallott: *„Közelről látva az az érzésem támadt, hogy egy szent előtt állok.”*

A román sajtó meg sem emlékezett a magyar vallási vezető elhalálozásáról, illetve temetéséről.

Családszerető ember volt, amikor rokonai meglátogatták, pap bácsinak szólították. Vendégszerető volt, híres seprő pálinkájából az ihatott, aki megérdemelte. Illyés Gyula még ajándékba is kapott tőle, az író meg könyveiből küldött a püspöknek. (Illyés a *Kháron ladikján* c. kötetét küldte el a püspöknek egyik látogatójával, a kötetbe ezt írta: *„ÁRONnak, felfelé nézve, Gyula”*) Néha régi székely szavakat is beleszőtt mondanivalójába, gyűjtötte a székely szólásokat is. Tamási Áron, a híres író egy pénteken, amikor a püspök csak tejet és puliszkát fogyasztott, bizony berbécsflekkent evett. Erre a püspök megjegyezte: Péntek van, és te húst eszel? Tamási Áron így felelt: *„Azért van egy püspök barátom, hogy ezt leimádkozza.”* Márton Áron válasza ez volt: *„Tudod, ha az Isten is székely volna!”* Nagy Imre festő is a barátai közé tartozott. Gyakran meglátogatták a püspökségen, ilyenkor Nagy Imre átölelte a püspök derekát, megforgatta őt, egyet-kettőt lépett vele, „kérkedett” erejével, és ezt mondta: *„Látod, Áron, én még mindig a régi vagyok!”* 1973-ban, amikor Kós Károly 90 éves volt, az ünneplők között Kolozsváron ott volt Márton Áron is. Baráti kapcsolatai a legkülönfélébb életvitelű és világnézetű emberekkel kötötték össze. (Ő eskette 1937. július 31-én a *Psalmus Hungaricus* költőjét, Dsida Jenőt Imberi Melindával, 1958-ban Kányádi Sándort a gyulafehérvári székesegyházban Tichy Mária tanárnővel.) Balogh Edgár író, akit katolikusnak kereszteltek, kommunistává lett, az unitárius szimpátiáig jutott el, de lábtörése idején Márton Áron őt is meglátogatta, félretéve minden világnézeti különbséget. Márton Áron barátjáról, Nagy Imre festőről azt mondta, hogy: *„Nagy Imre nem volt az az ember, aki könyékig mártja kezét a szenteltvízbe, de lelke mélyén mélységes hit és meggyőződés élt.”* Kolozsváron jó barátai közé tartozott Gy. Szabó Béla (a Gy betű Gyulafehérvárt jelentette, a festő szülővárosát), akit mindig meglátogatott a Bolyai utca 7. szám alatt, ha a városban járt. Szerette a művész műtermében nézegetni a képeket, fametszeteket. Az 1963–64-ben elkészült Dante-sorozat kiváltképpen tetszett a püspöknek. Ugyanígy kedvencei voltak a *Jelenések könyv*ének minden egyes fejezetéhez készített fametszetek. Keresztúri Dezső a Márton Áronnal való találkozását nevezte legszebb erdélyi élményének, Illyés Gyulára pedig olyan hatással volt a püspök, hogy visszatalált Istenhez, és a katolikus egyházzal megbékélve halt meg. Csoóri Sándor soha nem találkozott Márton Áronnal, de vallotta: *„Én protestáns vagyok, de a Márton Áron-i hit minden felekezeti hitnél sugárzóbb nekem. […] A század öt-hat legnagyobb magyarjai közt a helye, a magyar szentek sorában ott van ő is a többiekkel.”*

Manapság távolról jött legkülönbözőbb vallású turisták serege nézegeti a Szent István által alapított székesegyházat: Hunyadi János (Hunyadi Mátyás korán elhunyt elsőszülött bátyjáról van szó), Fráter György, Bocskai István, Bethlen Gábor, a két Rákóczi György alusszák itt örök álmukat, s itt van Márton Áron is, a hűség és szolgálat megtestesítője. Az 1992. nov. 17-i szentszéki jóváhagyás óta Márton Áronnak a gyulafehérvári egyházmegyében az Isten szolgája cím jár ki.

Azokban a börtönökben, fogolytáborokban, ahol ő jelen volt, puszta léte, arcvonásai, az, ahogy ott volt a többiek között, erőt adott környezete tagjainak, ami gyakran a túléléshez szükséges erőt jelenthette. Dr. Jakab Antal püspökutód beszédében hangzott el 1980. október 4-én Gyulafehérváron, Márton Áron temetési szertartásán: *„[…] a 700 éves templom kövein állunk élő tanúk Isten és ember előtt, hogy a püspöksége világító fáklya volt mások számára is, nekünk azon felül érezhető, látható, biztos vezető kéz.”*

Az erdélyi katolikus egyház 2026-ot Márton Áron szentté avatásának előkészítőjeként ünnepli. A boldoggá avatás után a szentté avatását várják hívei. Kolozsváron, földi útjának meghatározó állomásán a gótikus istenháza nyugati kapuja közelében áll Bocskai Vince erdélyi szobrász alkotása. Illyés Gyula mondta, hogy ettől „emberkatedrális”-ként emlegetik az ősi istenházát.

1945-ben Márton Áron az új országhatár kijelölésének hírére mondta: *„A politikamentes és elfogulatlan történetírás feladata lesz, hogy a kettéosztott Erdély két kisebbségének egyidejű szenvedését és annak okait feltárja és mérlegre tegye. Minket súlyos esztendők súlyos tapasztalatai annak a végtelenül lehangoló végső következtetésnek a levonására kísértenek, hogy ahol a nemzeti érdek egyoldalú és türelmetlen eltúlzással minden más érdek fölé emeltetik, és ez a felfogás behatol a lelkekbe, ott kisebbségi ember számára szabad emberhez méltó élet nem lehetséges.”* Intő üzenet ez a ma politikusainak, akik az emberi jogok fölött ítélkeznek.

Márton Áron születésének 130. évfordulója alkalmából *Márton Áron 130* címmel emlékévet hirdet a Gyulafehérvári Főegyházmegye, tette közzé Kovács Gergely érsek. (2026. febr. 3.)

Jegyzetek

1)

Csíkszentdomokoson az egykori magyar királyi állami elemi népiskola épületében ma Márton Áron Múzeum működik. Láthatók itt dokumentumok az első és második világháborúról, Erdély kettészakításáról, Márton Áron házi őrizetéről, a pincei berendezés felidézi a börtönéveket: 6 év börtön, 10 év házi őrizet. 2016 volt boldoggá avatásának éve, ez alkalomból koporsóját áthelyezték egy kőszarkofágba, a koporsófedél pedig – egy gyergyóremetei mester faragványa – a múzeumba került. 2020-ban a püspök halálának 30. évfordulójára hozták létre a zarándokközpontot a településen, konferenciákat tartanak benne. Csíkszeredában két Márton Áron-szobor található. Az egyik a róla elnevezett gimnázium előtt, a másikat 2016 pünkösdvasárnapján avatták fel, a háromalakos szakrális szobor Dóczi András munkája. Az avatáson Áder János köztársasági elnök mondott beszédet.

2)

Mihály Arkangyal Légiója, később csak Vasgárda – nacionalista csoport, szervezője Corneliu Codreanu, 1938 után Horia Sima és Ion Antonescu, antiszemita, cigány- és magyarellenes nacionalista csoport. Követőit „légionalisták”-nak is nevezték. Jelszavuk 1940 után: „Tiszta Romániát!” Ezekből alakult meg Brassóban 1944 őszén a „Maniu-gárda”, vezetőjük a volt vasgárdista Gavril Olteanu, magukat „voluntar”-oknak (rom.: önkéntesek) nevezték, félkatonai önkéntes fegyveres csoport. Szeptember közepén az alakulatot istentisztelettel egybekötött ünnepségen búcsúztatták Bukarestben azzal a feladattal, hogy „rendet” csináljanak Erdélyben. Brassóban és Marosvásárhelyen rémületet keltve masíroztak, majd útjuk a Székelyföld felé vezetett, rettenetet keltve a lakosság körében, hangoztatták: *„A magyarok által évszázadokon át kiontott román vért meg kell bosszulni, Magyarország sorsát pedig örökre meg kell pecsételni. A magyarokat meg kell semmisíteni, vagy vissza kell üldözni Ázsiába!”* Az önkéntesek között nagyon sok bűnöző volt, börtöntöltelék, megbízhatatlan lumpen. Egyes kutatók szerint csak 10% volt büntetlen előéletű. Útjukat gyilkolás, rablás, fosztogatás, erőszak kísérte. Csíkszentdomokoson 11 embert öltek meg, Szárazajtán 13 embert lőfegyverrel és baltával gyilkoltak meg; fosztogattak, majd a következő napokban mintegy hetven férfit hurcoltak el a barcaföldvári internálótáborba, többségük ott pusztult el. Továbbvonulva útjukat mindenhol gyilkolás követte: Gyergyószentmiklóson 8 halott, Csíkszentdomokoson 11 halott, Magyarzsomborban 3 halott, Egeresen 13 halott, Bánffyhunyadon 11 halott. Szovátáról 19 embert küldtek internálótáborba, csak egy ember élte túl az internálást, Mezőpanitról 40 férfit, 6 nőt és egy gyermeket ugyanoda. Maros-Torda megyéből 4 ezer lakost hurcoltak el Barcaföldvárra és Târgu Jiuba (Zsilvásárhelyre), legtöbbjük ott halt meg embertelen körülmények között. Egy hónapon át rettegésben tartották Erdély lakosságát. Végül 1944. november 16-án a Romania Libera felháborodott cikket tett közzé, ezután feloszlatták a gárdát. Nyomatékot jelentett Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes döntése, a bandák feloszlatása, leszerelése. 1945. április 7-én megkezdődött Brassóban a Maniu-gárda pere. Olteanut távollétében életfogytiglanra ítélték, 10 főt mindössze pár évre, a többieket felmentették. Az áldozatok halálát „háborús balesetnek” minősítették. A tanúkat, akiket ott helyben román katonák meggyilkolásával vádoltak meg, a vádlottak padjára ültették. Iuliu Maniu volt miniszterelnököt, akinek nevét a légió viselte, később, a „rendcsinálás évében” letartóztatták, a máramarosszigeti börtönben halt meg 1953. február 5-én. Sírhelye valószínűleg neki is a szegények temetője. 1990 után hívei a szegények temetőjében kápolnát emeltek a tiszteletére, és évente megemlékeznek róla. Gavril Olteanu 1888-ban született Marosvásárhelyen, ügyvéd volt Szászrégenben, 1940-ben Dél-Erdélybe menekült. Tartalékos kapitány, ő szervezi a Iuliu Maniu Erdélyi Önkéntes Zászlóaljt, szélsőséges magyarellenes kiáltványban foglalja össze nézeteit: *„A front mögötti bandáktól meg kell tisztítani Erdélyt. […]*

akik ezer éven át mindenféle formában leigáztak bennünket, most megkapják megérdemelt jutalmukat.” És elindultak… Szócsöve a Desrobirea (Felszabadítás) c. rövid életű lap. A brassói 1945. májusi haditörvényszék előtt nem jelent meg, még szökésben volt. 1946-ban Nagyenyeden, a börtönben halt meg.

3)

A XVII. század végén, a törökök kiűzése után kiadott Diploma Leopoldinum döntően befolyásolta Erdély vallási megosztását. 1689-ben meghalt Erdély utolsó fejedelme, Apafi Mihály, Erdély hűségesküt tesz Lipót császárnak, a katolicizmust „restaurálják”, beindul az ellenreformáció. Az ortodox (görögkeleti) papság egy része, látva a Bécshez való közeledést, híveivel kimondatja a Rómához való tartozást, megnevezi a görögkatolikus egyházat (unitus egyház), felállítja a püspökségeket, a papoknak házasodási jogot biztosít. A fejedelemség megszűntével az elkobzott vagyon egy része az unitus egyházhoz kerül, ebből áttért híveinek „armalis jogot” (nemességet) biztosít, földet, házat, birtokot adományoz. Mindezzel Erdélyben hirtelen emelkedni kezdett a románság nemzeti öntudata. Bécs az unitus egyházat támogatta, ennek következménye az lett, hogy a vesztes egyházak hívei, főleg a mócok az 1727–30-as lázadások során Csucsától Déváig, Aradtól Enyedig feldúlták, kirabolták a településeket Horea, Cloșca, Crișan vezetésével, híveik gyújtogattak, gyilkoltak. A lázadást leverték, a vezéreket halálra ítélték. Ám ebből a lázadásból Bécs segítségével a magyarok ellen még jobban izzott az ellenállás, erősödtek a faji, nemzeti törekvések, megszületik a románság nemzeti tudatának „tudományos” alapja, az Erdélyi Iskola (rom. Școala Ardeleană, a római származás ideológiai eposza), és folytatódnak a nemzetiségi ellentétek 1848–49-ben is. A románság vezetői főleg bécsi, pesti egyetemeken szereznek jogi ismereteket, hogy népüket a magyar, székely, szász nemzet mellett elismertessék negyedik erdélyi nemzetként. Balázsfalván összeállt az új nemzeti vezérkar, új nemzeti fanatizmussal készültek 1848-ban a jogaik hangoztatására, vezetőjük Andrei Șaguna püspök volt.

4)

1867-ben, nem sokkal a kiegyezés után döntés született, hogy minden vármegyében létesüljön „fogház”, a máramarosszigeti 1897-ben épült. Cellák, három emelet, két egymással szemben futó függőfolyosó, egy cellában egy fogoly (eredetileg), berendezés: sodronyos vaságy, kübli, szék, asztal. Trianon után néhány évig üresen állt, majd köztörvényes bűnözőket tartottak ott fogva. Ám a harmincas évek végén néhány politikai fogoly, „vasgárdista” is raboskodott a szigeti börtönben. A II. világháború után rövid ideig a szovjet közigazgatás már politikai foglyokat is őrzött itt, ez aztán folytatódott a román kormány felállása, 1945 után. 1989 évben indult el a kezdeményezés, hogy a börtön a kommunizmus áldozatainak emlékhelye legyen. 1997-től a nemzeti örökség részeként ismerték el: mint a Kommunizmus és Ellenállás Áldozatainak Múzeuma. Az 1950-es évek elején a bedeszkázott ablakú, feketére festett falú cellákban 3-4 évig, akár teljes némaságban (ha magánzárka volt), kibírhatatlan körülmények között „éltek” a rabok. 1955-től Románia az ENSZ tagjaként köztörvényessé minősítette vissza a börtönt, a politikai rabok egy részét hasonló szintű börtönökbe tették át, vagy kényszerlakhelyre utasították. 1977-ben kiürítették a börtönt. A Ceaușescu-korszakban a publikálástól eltiltott Ana Blandiana költő és férje, Romulus Rusan kezdeményezte, hogy a bukaresti Társadalmi Akadémia Alapítvány nyilvánítsa múzeummá, ez meg is történt, 1993-tól nyitva áll a látogatók előtt. A kiírások csak román nyelvűek, a fekete falaknak nyoma sincs, a berendezés egy részét megőrizték, a 2000-ben felújított épület korszerű. Ma – úgy tudjuk – ez a világ egyetlen börtönmúzeuma, minden cella egy-egy kiállítóterem. A szigeti börtönmúzeumban, mindjárt a bejárat után képet kaphatunk a román „Gulagról”: a hatalmas Románia-térképen száz és száz kis lámpa jelzi, hol voltak a kényszermunkahelyek az országban. Az egykori börtönrendszer (értjük ez alatt a kommunizmus idejét) kisebb beosztású tisztjeinek, a kegyetlen parancsok végrehajtóinak a felelősségre vonása elmaradt. Például a szigeti börtön igazgatójának, a félanalfabéta Vasile Ciolpannak a haja szála sem görbült meg az 1950–55 közötti kegyetlenkedései miatt. Ő ágyban, párnák közt halt meg 2004-ben. A román–ukrán határ közelében, a város szélén van a szegények temetője, itt pihennek jeltelen sírban a börtönben meghalt rabok. A román oktatásból hiányzik e kornak az igazi bemutatása, adattára, alig esik erről szó, alig van benne a tananyagban.

5)

A gyulafehérvári püspökség könyvtárát Batthyány Ignác püspök alapította, a könyvek vásárlását saját vagyonából finanszírozta. Az évek során több mint 18 ezer könyvet gyűjtött össze, Európa-szerte „ügynökei” kutatták fel az értékes és ritka kiadványokat. Már 1782-ben sikerült megvásárolnia a bécsi bíboros, Migazzi értékes gyűjteményéből a *Codex Aureus*t, a felbecsülhetetlen ritkaságot, amely Nagy Károly udvarában készült 805–810 körül. A XVII. században, 1622-ben, a 30 éves háború idején zsoldosok kezére került, kétfelé tépve eladták, az egyiket Londonba, másikat a Vatikán gyűjteményébe. Ezt a részt vásárolta meg Migazzi püspök (nem tudni, hogyan és mennyiért), s került a kötet Gyulafehérvárra olyan könyvritkaságok közé, mint a *Chronica Hungarorum*, Thuróczy János munkája Mátyás király megrendelésére, a 15. századból a *Codex Burgundus*, 1508-ból a *Döbrentei-kódex*. A harmadik összefüggő magyar szövegemlék, a 1301–1320 körül keletkezett *Gyulafehérvári sorok* (*Gyulafehérvári glosszák*) szintén itt található. A román állam a könyvtárat 1949-ben a gyűjteménnyel együtt lezárta, majd 1950-ben államosította mint nemzeti vagyont. 1990 után a püspökség visszakövetelte, az állam 14 éven át húzta a per lefolytatását, a restitúciós kérelem teljesítését. Indoklásul azt állították az illetékesek, hogy Batthyány Ignác püspök a végrendeletében nemcsak az egyházra, hanem Erdélyre is hagyta a könyvtárat, Erdély ma már Románia része, ezért a tulajdonjog a román államot illeti. A *Codex Aureus* pedig akkor került Európa látószögébe és a gyűjtők figyelmébe, amikor 1993-ban a püspöki könyvtár román igazgatója ezer márkáért és egy nyomtatóért engedélyt adott a kódex minden lapjának lefényképezésére. Ezekből a felvételekből a svájci Faksimile Verlag

330 db hasonmás kódexet készített, ezeket darabonként 28 ezer euróért adták el a gyűjtőknek, múzeumoknak. 1998-ban Bukarest engedélyezte, hogy az eredeti kódex Gyulafehérvárról egy nemzetközi kiállításon vegyen részt, utólag perelt, mert a kódex néhány lapja megsérült, 28 millió dollár kártérítést követelt. Ezzel együtt követelte, hogy a hasonmás kódexek árából részesedést kapjon. A korabeli erélyi magyar sajtó megszellőztette ezt a hihetetlen korrupciót, de máig sem lehet tudni, hogyan úszta meg a büntetést az akkori püspöki könyvtár igazgatója, kikkel osztozott a hasznon. Ezek után nem csodálkozik az olvasó, hogy Márton Áron még időben gondoskodni akart a könyvtár kincseiről, ismerve a kommunista erkölcsöket. E sorok írója még aktív tanár korában, a kétezres évek elején egy tavaszi vakáción történelem és irodalom szakos kollégáinak erdélyi körutat szervezett, hogy megismertesse velük a térség kulturális, történelmi értékeit. (A tanulmányi körút költségeit az Energetikai Szakképzési Intézet fenntartója, az atomerőmű finanszírozta.) Akkor kerülhetett sor a püspökségi könyvtár megtekintésére a nagyváradi katolikus püspök, Tempfli József közbenjárására. A könyvtár csak kivételes esetekben fogad látogatókat. A már nyugdíjas volt könyvtáros asszony lenyűgöző gazdag előadását a helyszínen egyik kolléga magnóra vette, ennek anyaga írott formában e sorok írójának birtokában van.

Források

1. Domokos Pál Péter: Rendületlenül. Márton Áron, Erdély püspöke. Egyházi Kiadó, Budapest, 1989

2. Sas Péter: Márton Áron erdélyi püspök élete és munkássága. Kárpát Haza Könyvek, 2014

3. Virt László: Márton Áron a lelkiismeret apostola. Ecclesia Kiadó, Budapest, 1988

4. Lestyán Ferenc: Megszentelt kövek. I. kötet. A középkori erdélyi püspökség templomai. 1000–2000. Emlékezés a szentistváni ezeréves keresztségre. A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség kiadása, 2000

5. Jakubinyi György: Márton Áron püspök, ahogy egy kispap látta. In: Keresztény Szó, 2013. 02. 06.

6. Makkay József: Máramarossziget: kicsiny börtön hatalmas szenvedéstörténete. In: Krónika, 2019. 03. 21.

7. Denisa Bodeanu: Öt év, hat hónap, 16 nap. In: Keresztény Szó, 2016. 08. 06. Románból fordította Fábián Róbert Donát.

8. Márton Áron írásai és beszédei. Szerkesztette dr. Márton József, Római Katolikus Érsekség, Gyulafehérvár, 1996

9. Márton Áron élete és munkássága. I–II. kötet. Összeállította dr. Márton József, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2020



Templom

Molnár Imre

Az egyetemes magyarság szolgálatában: Komlóssy József

A közelmúltban, barátai és tisztelői körében, Budapesten ünnepelhette 90. születésnapját Komlóssy József, aki erdélyi felmenők gyermekeként 1936. március 9-én született Budapesten. 1955-ben kezdte meg erdőmérnöki tanulmányait az egykori selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia hagyományait folytató soproni főiskolán. Rá egy évre az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc szele egészen Kanadáig sodorta, ahol mérnöki oklevelet szerzett, majd erdőmérnökként dolgozott. A ’60-as években visszatérve Európába, Svájcban telepedett le, ahol út- és hídépítő mérnöki munkája mellett a nemzeti és etnikai kisebbségek ügyeinek nemzetközi képviseletével kezdett foglalkozni. Ebbéli tevékenységét több mint 30 esztendővel ezelőtt a helsinki értekezlet záróokmánya nyomán létrejött s mára már 75 tagállamot tömörítő Európai Együttműködési és Biztonsági Szervezetben, az EBESZ-ben kezdte, ahol számos beadványban, tanulmányban, felszólalásban vállalta fel az ország határain kívül élő magyar közösségek érdekeinek védelmét. Témakörei leginkább a kisebbségben élő népcsoportok nyelvi, egyházi, kulturális jogait csorbító állampolitikai gyakorlat bírálatára terjedtek ki. Aktív NGO-lobbistaként 1990-ben került kapcsolatba a FUEN-nel (Federal Union of European Nationalities). Érdemi munkássága elismeréseként 2004-ig volt e szervezet alelnöki tisztségében, s olyan nemzetközi tekintélyekkel dolgozhatott, mint a dél-tiroli autonómia teoretikusa, Christoph Pan, illetve olyan nemzetközi jogászokkal, mint például Felix Ermacora vagy Otto Kimminich. 1995-ben New York-ban elérte, hogy a FUEN konzultatív státust kapjon az ENSZ-ben. Ez a státus tette lehetővé, hogy az ENSZ emberjogi plenáris ülésein a szervezet alelnökeként részt vehessen, és rendszeresen felszólalhasson. Komlóssy Józsefnek köszönhető, hogy a FUEN tényfeltáró delegációk kiküldetését kezdeményezhette a magyar kisebbségek lakta régiókba. Vezetésével több ilyen tényfeltáró delegáció kereste fel az egykori Jugoszlávia, Románia (Erdély és Moldva), Szlovákia, Ukrajna magyarlakta területeit. E tényfeltáró missziók nagyban hozzájárultak a magyar nemzeti kisebbségek ügyeinek európai szintre való emeléséhez és nemzetközi védelmének megerősítéséhez. E tárgykörben tizenháromszor szólalt fel az ENSZ plenáris Parlamenti Közgyűlésének ülésein. A délszláv válság idején elmondott beszédét a legjelentősebb német nyelvű újság, a Frankfurter Allgemeine Zeitung nagy terjedelmű cikkben elemezte.

1992-től a Magyar Országgyűlés küldöttségének szakértői tanácsadójaként tevékenykedett az Európa Tanácsban. 2002 és 2006 között öt sikeres határozati javaslatot nyújtott be. Ezek közül három kiemelt jelentőségű az egyetemes magyarság számára is. Nevéhez köthető a RALF-RO projektként ismert mezőgazdasági birtokrendezési és infrastruktúra-fejlesztési koncepció. Neki köszönhetően jött létre a csángó kérdést taglaló jelentés, melyet az egykori finn kulturális miniszter asszony, Tytti Isohookana-Asunmaa nyújtott be és fogadtatott el, s amely áttörést jelentett a moldvai csángó magyarok romániai és európai megítélésében. Kezdeményezője volt az „utolsó vasfüggönyt” lebontó határmegnyitásnak a szlovákiai Nagyszelmenc és a mai Ukrajnában lévő Kisszelmenc között. Mint ismeretes, az egységes magyar ajkú ősi település lakóit 1946-ban a Szovjetunió és Csehszlovákia közt meghúzott határzárral erőszakkal szakították ketté. A falu két része között Komlóssy József kitartó munkájának köszönhetően 2005. december 23-án megnyílhatott az első kishatárforgalmat engedélyező határátkelő.

Kezdeményezője és támogatója volt az ET és az Európai Unió szorosabb kapcsolattartásának, aminek eredményeként az Európai Parlamentben működő Kisebbségi Intergroup aktív

résztvevője lett. Alapító tagja s alelnöke a Svájcban bejegyzett SENCE-nek (Európai Nemzeti Közösségek Fejlődését Támogató Társulás), amely szakmai tanulmányaival, állásfoglalásaival NGO-ként védi és támogatja az Európában élő nemzeti közösségeket. Hasonlóképpen alelnöke az ISCOMET-nek (International Scientific Conference Minoritiesfor Europe of Tomorrow), a szlovén kisebbségvédő NGO-nak.

Szakmai tekintélyét több tucat tanulmány, szakvélemény és egyéb publikáció tette közismertté. Az ENSZ peremrendezvényének alkalmával 2000-ben *Önrendelkezés és az ENSZ* címmel megtartott előadása az Egyesült Államokban önálló szöveggyűjtemény részeként is megjelent. A 2009-ben Kunmingban megrendezett XVI. Antropológiai és Földrajzi Világkongresszuson a regionális önkormányzatiságról és területi autonómiáról megtartott előadását kínai és angol nyelven is publikálták.

Munkássága jelentős területeken kötődik a felvidéki magyarság sorsához is. A fentebb már említett Nagy- és Kisszelmenc közti határmegnyitás óta a két település főutcája az ott lakók hálájaként Komlóssy József nevét viseli. Szlovákia EU-tagsági felvételekor az ország kisebbségi politikájának raportőreként kemény jelentést tett le a csatlakozási tárgyalások asztalára. Ennek eredményeként a Mečiar-kormány „persona non grataként" tartotta őt számon. Szlovákiát érintő munkásságáról Flórián László „jó barátként és harcostársként" a következő két fontos epizódot emelte ki felszólalásában a Komlóssy József tiszteletére megtartott budapesti ünnepségen:

„Elsőként az Európa Tanács »Confidence Building Measures« (Bizalomépítő intézkedések) programjának keretében valósítottuk meg a 2000-es évek elején Szlovákiában a Demokratikus állampolgárságra való nevelés előadássorozatát, amelynek az »Együtt a nagyobb Európába« címet adtuk. A sorozatnak az volt a célja, hogy megismertessük a hallgatóságot (önkormányzati képviselőket, polgármestereket, diákokat, a sajtó képviselőit) az ET – számunkra – oly fontos dokumentumaival, mint A helyi önkormányzatok európai chartája vagy A regionális és kisebbségi nyelvek európai chartája, valamint a helyi önkormányzatok szerepének fontosságával a demokratikus társadalmakban. Komlóssy Józsefnek köszönhetően olyan előadókat sikerült összehozni (saját magán kívül), mint Christoph Pan Dél-Tirolból, Miroslav Kusý Szlovákiából, Fernand de Varennes Ausztráliából (az ENSZ volt kisebbségi biztosa és a flensburgi European Centre for Minority Issues igazgatója), Dónall O´Riagan Írországból (az EBLUL – European Bureau for Lesser Used Languages megalapítója és igazgatója). Ezzel a társasággal – ahogy Dónall elnevezte: »flying circus« – jártuk végig Szlovákia nagyobb városait (Pozsony, Dunaszerdahely, Komárom, Rimaszombat, Szepsi, Kassa), és sikerült összesen több mint 250 embert megmozgatnunk. A visszajelzések alapján sikeres sorozatot szerveztünk. A zárórendezvényre a média jelenlétében a pozsonyi Prímáspalota tükörtermében került sor. Komlóssy itt lehetőséget adott a szemináriumsorozat gyakorlati következtetéseinek bemutatására, valamint Szlovákia, mint az európai család új tagja, erőfeszítéseinek és eredményeinek őszinte értékelésére.

A második példa 2004-be visz vissza. Ebben az évben volt a II. András királyunk által kiadott Andreanumnak a 780. évfordulója. Jóska barátunk Érszegi Géza professzorral együttműködve kiadta »Az első európai területi autonómia okirata« címmel azt a kiadványt, amely közreadta az Andreanum eredeti latin szövegét, s annak angol fordítását (a fordítást volt szerencsém elkészíteni), sok-sok megjegyzéssel, magyarázattal tűzdelve. Ezzel egy időben egy négynyelvű (magyar, angol, német, francia) leporelló – modern nyelven »flyer« – is készült, amit osztogatni lehetett mindazoknak, akik érdeklődését fel akartuk kelteni. Sőt, Jóska saját költségén kinyomtatta az okirat (persze későbbi másolatának, hiszen az eredeti nem maradt fenn) fakszimile változatát is, amelynek egyik példánya az ET mindenkori főtitkára irodájának falát díszíti, a másik pedig Jóska budapesti otthonának a dísze."

Életcélja – saját bevallása szerint – mindig az volt, hogy ismereteivel hazáját és az egyetemes magyarságot szolgálhassa. Munkásságáról, amelyet számos oklevéllel, állami és társadalmi kitüntetéssel ismertek el, egykori munkatársa, Christoph Pan professzor adott átfogó értékelést. Ennek szövegét azért is tartjuk érdemesnek közreadni, mert kiválóan összefoglalja az európai kisebbségvédelmi politika megindulását és kiszélesítését. Ennek a bonyolult folyamatnak kiváló előremozdítói között volt a hazáját és nemzetét fáradságot nem ismerő erőfeszítéssel szolgáló Komlóssy József. Isten éltesse sokáig!

Üzenet Komlóssy József 90. születésnapja alkalmából

A vasfüggöny 1989-es leomlása után Berlinben találkoztam először Komlóssy Józseffel, és rögtön megbizonyosodtunk, hogy közös a célunk: a kisebbségek európai szintű védelme a dél-tiroli kisebbségvédelmi modell alapján. Ez lett a hosszan tartó barátságunk és együttműködésünk alapja.

Hamarosan közelebb kerültünk ehhez a célhoz, amikor az Európa Tanácsnak a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményét 1995-ben megnyitotta aláírásra a Miniszteri Bizottság, és tizenkét ország ratifikálása után 1998-ban hatályba is lépett. Ennek döntő mozgatórugója a magyar és dél-tiroli politikusok és szakértők konstruktív együttműködése volt az Európai Népcsoportok Szövetségi Uniójának (FUEV) irányításával. Ez lehetővé tette a FUEV számára, hogy saját egyezménytervezetet terjesszen elő (benne első alkalommal kisebbségi szempontokat figyelembe véve), és azt egyenrangú félként vitassa meg az Európa Tanács tagállami képviselőinek javaslataival együtt. Addig a nemzetközi szervezetekben soha nem volt közvetlen konfrontáció az államok és a kisebbségek érdekei között.

Ezt követte az EU 2004-es keleti bővítése, amikor tíz ország – a volt keleti blokk legtöbbje (Észtország, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Csehország, Magyarország és Ciprus) – csatlakozott az EU-hoz, Románia és Bulgária pedig 2007-ben. Ez a 12 ország 114 kisebbségnek adott otthont, összesen 7,8 millió taggal. Ezeknek az országoknak ahhoz, hogy EU-tagként csatlakozhassanak, meg kellett felelniük az úgynevezett koppenhágai kritériumoknak, amelyek magukban foglalták az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság tiszteletben tartását. Ennek a nélkülözhetetlen előfeltételnek a teljesítésével újabb lépés történt a kisebbségek védelmének stabilizálása felé Európa-szerte.

Dél-Tirol és Magyarország együttműködése azért volt sikeres, mert egy új felismerésen alapult, nevezetesen, hogy a kisebbségeket nem kell teherként tekinteni a lakóhelyük szerinti országban, hanem mindkét fél számára hozzáadott értékké válhatnak. Ennek előfeltétele – amint azt az Olaszország és Dél-Tirol, Spanyolország és Katalónia, valamint Finnország és Åland közötti kapcsolat empirikus tapasztalatai is mutatják – az, hogy a közigazgatási munkamegosztás révén a többség és a kisebbség közötti konfliktusok kölcsönös előnyökkel járó, gyümölcsöző együttműködéssé alakíthatók. Ezt úgy érik el, hogy az államigazgatás nem kizárólag központi szinten történik, hanem egy szubszidiaritáson alapuló munkamegosztáson keresztül az önkormányzati, azaz autonóm regionális vagy helyi közigazgatásokra is delegálják. Ezek általában gyorsabban és hatékonyabban tudnak reagálni a konkrét regionális vagy helyi körülményekre, mint a központi közigazgatások, amelyek túlterheltek az ilyen sajátos és specifikus igényekkel.

Az EU Lisszaboni Szerződése értelmében Európa kulturális sokszínűségét, amelyet a gazdagság forrásának tekintenek, védeni kell. Továbbá Európában 46 államban a 36 nemzet nyelvével szemben az ugyancsak itt élő több mint 360 nemzeti vagy etnikai kisebbségnek a 63 anyanyelve áll, amelyek jelentős részét képezik Európa nyelvi-kulturális sokszínűségének, ezért meg kell őket őrizni.

Mára nyilvánvaló vált, hogy egyes uniós tagállamokban a kisebbségek demográfiai adatai csökkennek. Ez részben a védőintézkedések hiányának tudható be, de riasztó, hogy az etnikai származáson alapuló jogellenes megkülönböztetés új formái ismételten törvénybe kerültek, amelyek ellen az EU a közvetlen joghatóság hiánya miatt keveset vagy semmit sem tud tenni, mivel a kisebbségek védelme az egyes tagállamok felelőssége.

Ennek a regresszív fejlődésnek az ellensúlyozása érdekében szükséges, hogy az EU – Európa kulturális sokszínűségének megőrzése érdekében – közös felelősséget vállaljon a kulturális sokszínűségnek mint Európa egyik különleges értékének megőrzéséért, és ezáltal jogi eszközöket is biztosítson az európai kisebbségek védelmében már elért normák erodálódásának megállítására.

Ebben a kérdésben az Európai Parlament Petíciós Bizottsága 2022-ben megbízást adott egy tanulmány elkészítésére a Dél-Tiroli Etnikai Csoportok Intézetének. Az intézet igazgatója, Paul Videsott professzor 2023-ban bemutatta a tanulmány eredményeit a petíciós bizottságnak, amely továbbította azokat a Parlamentnek. Ezután szerzőként felkérték a professzort, hogy ismertesse a tanulmányt a Petíciós Bizottság 2024. január 23-i brüsszeli plenáris ülésén. Ezt követően az EU Tanácsának soros magyarországi elnöke meghívta, hogy mutassa be az európai kisebbségek helyzetét az EU Tanácsának 2024. október 8–9-i budapesti csúcstalálkozóján. Végül 2025. szeptember 23-án a FUEV által az európai nyelvek napja alkalmából szervezett ülésen a tanulmány szerzője által vezetett panelbeszélgetésre is sor került. Ezen az Európai Bizottság, továbbá az Európa Tanács Regionális, illetve Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának Szakértői Bizottsága, a Nyelvi Sokszínűség Előmozdításáért Hálózat, valamint az Európai Népcsoportok Szövetségi Uniója egy-egy szakértő által megvitatta, hogy kívánatos és megvalósítható-e az EU kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos kompetenciája.

Ez megerősíti, hogy az EU, nevezetesen a Parlament felismerte a kisebbségi (nyelvi) védelem strukturális gyengeségét és orvoslásának lehetőségét, és elkezdte keresni ennek a módját. Ez az információ 90. születésnapja alkalmából örömmel kellene hogy eltöltse Jóska barátomat, mert kiterjedt kapcsolatrendszerünknek és számos hasonló gondolkodású ember támogatásának köszönhetően elképesztően hosszú utat tettünk meg közös célunk felé.

Amikor Komlóssy Józseffel 37 évvel ezelőtt, 1989 késő őszén, két-három héttel a berlini fal leomlása után először találkoztunk Berlinben, fogalmunk sem volt, mi vár ránk. Részt vettünk egy konferencián, amely az európai biztonság és együttműködés aktuális kérdéseiről szólt. Józsefet Tabajdi Csaba magyar külügyminiszter-helyettes kísérte, míg engem Hans R. Klecatsky volt osztrák igazságügy-miniszter és Karl Mitterdorfer dél-tiroli szenátor az olasz parlamentben, aki akkoriban az Európai Népcsoportok Szövetségi Uniójának (FUEV) elnöke is volt. A vasfüggöny leomlása után röviddel tudtuk, hogy ez a hidegháború végét jelentheti.

Ennek az optimizmusnak szellemében a kisebbségi kérdést is megvitattuk. Ez egy kézenfekvő téma volt, mivel etnikai politikai szempontból Dél-Tirol számára elsődleges fontosságú, és nem kevésbé Magyarország számára, különösen mivel a magyar anyanyelvűek egyötöde kisebbségben él Magyarország szomszédos országaiban. Ez a közös érdeklődés nemcsak a 90. évfordulóját ünneplő Komlóssy Józseffel való szoros barátságomban tükröződik, hanem kiterjedt kapcsolatainkban is, amelyek mindkét oldalon fontos nemzetközi szervezetekre (FUEV, EBEÉ, Európa Tanács, Európai Parlament) terjednek ki. Ez a Magyarország és Dél-Tirol közötti évtizedek óta tartó informális együttműködés, amely a személyes meggyőződésen és barátságon alapul, jelentős hatást ért el Európa-szerte demokratikus és békés módon, mind a nemzeti kisebbségek, mind a többségek javára.

Egyértelmű, hogy Komlóssy József és magam számára életünk utolsó szakasza kezdődött el. Korunk miatt már nem sokat tehetünk. Hálózatunk azonban számos hasonló gondolkodású embert foglal magában a következő generációból, akik képesek és hajlandóak folytatni munkánkat. Szeretném megemlíteni Paul Videsottot, a dél-tiroli ladint, a Bolzanói Szabadegyetem professzorát és utódomat a Dél-Tiroli Etnikai Csoportok Intézetének igazgatójaként, valamint Olivia Schubertet, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának alelnökét, akit 2025 októberében nagy többséggel választottak meg a FUEV elnökévé, a leköszönő Vincze Loránt elnök utódjaként. Ezek biztató kilátások arra, hogy folytassuk a jelenlegi utat az európai nemzeti kisebbségek védelmében eddig elért színvonal stabilizálása érdekében.

Prof. Christoph Pan
2026. 02. 20.

Gyémánt Richárd

A történelmi Torontál vármegye Nagykikindai járásának etnikai és vallási viszonyai

I. rész

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje[1] közül 1910-ben a negyedik legnagyobb kiterjedésű vármegyének számított.[2] Területe 9903 km^2 volt. A vármegyéhez „kötődött" a tőle független – azzal közjogi értelemben azonos jogállással rendelkezett – Pancsova (Панчево/Pančevo) törvényhatósági jogú város, amelynek területe 113 km^2-t tett ki. A dualizmus korában (1867–1918) a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal is elkülönítette a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok értékeit. Pancsova törvényhatósági jogú város statisztikai adatait – Torontál vármegye mellett – külön közölték, Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagykikinda (Кикинда/Kikinda) rendezett tanácsú városok értékeit azonban végül a tizennégy járás adataival összesítették.

Torontál vármegye határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд/Beograd), hosszasan elnyúló, lapályos síkvidéken húzódtak, ahol csak a Delibláti-homokpuszta buckái képeztek jelentősebb „magaslatokat". A táj egyhangúsága ellenére a térség az ország egyik „éléstára" volt. Gabonanövények (búza, zab, árpa), de különösen kukorica („tengeri") termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás idején két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek és Nagykikinda) és tizennégy járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járások közül az egyik a tizenkét településnek otthont adó Nagykikindai járás volt, amely jobbára szerbek, németek és magyarok által lakott területnek számított. A szerb többség ellenére a magyarság nagyon jelentős számú kisebbséget alkotott. A többi népcsoport – románok, ruszinok, szlovákok etc. – létszáma elenyésző volt.

Jelen tanulmány szerzője arra tesz kísérletet, hogy a magyar, továbbá a román, valamint a szerb – és a korábbi jugoszláv – népszámlálások településsoros adatai segítségével bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Nagykikindai járásának etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), valamint vallási ([hit]felekezeti) statisztikai adatait. Feladatául tűzte ki továbbá, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi" települések népesedéstörténetéről is. A járás – ahogyan azt már az előbbiekben említettük – szerb, továbbá német, valamint magyar anyanyelvűek által lakott térség volt, ezért a tanulmány jobbára e három népcsoport betelepedését, statisztikai adatait ismerteti. Jelen munka nyomon követi az egyes helységek népesség-, il-

[1] Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) megelőzően a Magyar Szent Korona Országainak területe 325 411 km^2-t tett ki. A legnagyobb „alkotóelem", a Magyar Királyság területe 282 849 km^2 kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona Országainak sorában Horvát-Szlavónország volt. Területe 42 541 km^2-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem" a „Corpus Separatum", vagyis „Fiume város és kerülete" volt. Ezt a 21 km^2 kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok" tévesen a 64. magyar vármegyének tekinteni. Edelényi-Szabó Dénes: *Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle" 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság. Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928. 5. p.

[2] Ha a vármegyék és a hozzájuk kötődő törvényhatósági jogú városok területét összesítenénk – habár nem szokás –, akkor Torontál vármegye az ötödik helyre szorulna vissza a képzeletbeli rangsorban. Ennek oka, hogy a szomszédos Bács-Bodrog vármegye (8834 km^2) és a hozzá egykoron kötődött négy törvényhatósági jogú város – Baja, 87 km^2; Szabadka (Суботица/Subotica), 974 km^2; Újvidék (Нови Сад/Novi Sad), 159 km^2; illetve Zombor (Сомбор/Sombor), 308 km^2; összesen 1528 km^2 – együttes területe (10 362 km^2) meghaladta Torontál vármegye és Pancsova „összevont" területi adatát (10 016 km^2). *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 12–13., 182–183. pp. (A továbbiakban: Népszámlálás [1910] 1912.)

letve népesedésstatisztikai sajátosságait, valamint egyéb „aktualitásait” is.

I. A Nagykikindai járás és települései

A Nagykikindai járás a történelmi Torontál vármegye tizennégy egykori járása[3] közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei időpontjában” – a tizedik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egységnek számított. Területe: 94 202 katasztrális hold (542,13 km^2) volt. Ennél az értéknél csak az Alibunári, a Csenei, a Párdányi és a Perjámosi járások területe bizonyult kisebbnek. A Nagykikindai járás területe a történelmi Torontál vármegye – 9903 km^2 nagyságú – területének 5,5%-át tette ki. A járás központja Nagykikinda rendezett tanácsú város volt.

A Nagykikindai járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

	Népszámlálás			
	1880	**1890**	**1900**	**1910**
1.	Bassahid	Basahid	Basahid	**Basahid**
2.	Bocsár	Bocsár	Bocsár	**Bocsár**
3.	Padé (Magyar-)	Magyar-Padé	Magyarpadé	**Magyarpadé**
4.	A Nagyszentmiklósi járás adataiban.			**Máriafölde**
5.	Mokrin	Mokrin	Mokrin	**Mokrin**
6.	Bikács (Nagy-)	Nagy-Bikács	Nagybikács	**Nagybikács**
7.	Nákófalva	Nákófalva	Nákófalva	**Nákófalva**
8.	Padé (Szerb-)	Szerb-Padé	Szerbpadé	**Padé**
9.	Szaján	Szaján	Szaján	**Szaján**
10.	A Nagyszentmiklósi járás adataiban.			**Teremi**
11.	Hegyes (Tisza-)	Tisza-Hegyes	Tiszahegyes	**Tiszahegyes**
12.	Topolya	Topolya	Topolya	**Töröktopolya**
13.	Kikinda (Nagy-)	Statisztikai adatait – rendezett tanácsú városként – külön tüntették fel.		
14.	Novoszelló	Beolvadt Töröktopolya kisközségbe.		
15.	Vilmatér	Beolvadt Szaján nagyközségbe.		

Forrás: *A Magyar Korona Országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. II. kötet.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1882. 305. p. (A továbbiakban: Népszámlálás [1880], 1882.); *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1892. 604., 606. pp. (A továbbiakban: Helységnévtár 1892.); *A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenkint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902. 366. p. (A továbbiakban: Népszámlálás [1900], 1902.); Népszámlálás (1910) 1912, 368. p.

A Nagykikindai járást 1876-ban állították fel jórészt a Nagykikindai kiváltságos kerület területéből. A jelentős privilégiumokkal rendelkező Nagykikindai kiváltságos kerület létesítését még 1774-ben Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rendelte el. Ez a különleges önkormányzattal rendelkező, jórészt szerbek által lakott terület a Tisza folyó bal partján, Nagykikinda (Кикинда/Kikinda) környékén helyezkedett el. A magyar szakirodalomban az 1774 és 1876 között létezett, különleges jogállású terület Nagykikindai kerület, Kikindai kerület, illetve Nagykikindai szerb kerület elnevezéssel is előfordul.[4]

[3] Torontál vármegye a trianoni békeszerződésig (1920. június 4.) jogilag fennálló 14 járását 1878-ban létesítették, miután előbb a határőrvidék bizonyos részeit, utóbb pedig a Nagykikindai kiváltságos kerület területét olvasztotta magába a vármegye. A vármegye területén utolsóként létrehozott két járás az Alibunári és a Párdányi járások voltak. Haraszthy Lajos: *Torontál vármegye története 1867-től.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 488. p. (A továbbiakban: Haraszthy 1912.)

[4] Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. IX. kötet (Meszr–Olt).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2004. 212. p.

A szerb történelemben elsősorban a Великокикиндски привилеговани диштрикт/ Velikokikindski privilegovani dištrikt fogalmat használják. A német szakirodalom viszont Privilegierten Bezirk Groß-Kikinda névvel jelöli az egykori szabad kerületet. Latinul a Regio-privilegiatus Districtus Magnokikindiensis kifejezés az ismeretes.[5] A szerb privilegizált terület – Nagykikindával együtt – tíz települést ölelt fel.

Az 1876. évi XXXVIII. törvénycikk a Nagykikindai kiváltságos kerület önállóságát is megszüntette, és a történelmi Torontál vármegye területébe olvasztotta.[6] Torontál vármegyén belül Nagykikinda továbbra is jelentős szerepet játszott, nemcsak azért, mert megindult a város fejlődése, hanem azért is, mert járási székhely lett, továbbá – mint Torontál vármegye legnépesebb települése – 1893-ban a *„rendezett tanácsú város”* címet is elnyerte. A további kilenc, jórészt szerbek által lakott település közül Basahíd és Mokrin (Homokrév) a Nagykikindai, Ókeresztúr és Jozefovo (Torontáljózseffalva) a Törökkanizsai, Karlova, Kumán, Melence, Tarros (Tiszatarros) és Vrányova (Aracs) a Törökbecsei járás része lett.[7] Így végződött a magyarországi viszonylatban egyedülálló, szerb önkormányzatú terület, a Nagykikindai kiváltságos kerület önálló léte.[8]

Az 1880. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában tizenhárom település volt a Nagykikindai járás területén: Basahíd, Bocsár, Magyarpadé, Mokrin, Nagybikács, Nákófalva, Padé, Szaján, Tiszahegyes, Töröktopolya, Nagykikinda, Novoszello és Vilmatér. Ekkor Máriafölde és Teremi még a Nagyszentmiklósi járás települése volt, viszont három helység, Nagykikinda, Novoszello és Vilmatér a járás önálló településeinek számítottak. Nagykikinda ekkor még nem nyerte el a rendezett tanácsú város címet. Ezért nem kezelték külön a városról gyűjtött statisztikai adatokat, viszont a következő magyar népszámlálásoknál már önállóan, rendezett tanácsú város adataiként kerültek feltüntetésre a népszámlálási kiadványokban. A másik két település viszont az 1880. évi népszámlálás után elvesztette önállóságát. Novoszello és Vilmatér német telepesei elvándoroltak a lakóhelyükről, ezért az előbbit Töröktopolyába, utóbbit Szajánba olvasztották be.

Az 1890. évi, valamint az 1900. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában a járás területén már csak tíz település feküdt: Basahíd, Bocsár, Magyarpadé, Mokrin, Nagybikács, Nákófalva, Padé, Szaján, Tiszahegyes és Töröktopolya. Máriafölde és Teremi adatai még mindig a Nagyszentmiklósi járás települései között szerepeltek.

Az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában a járás településeinek száma már tizenkettőre emelkedett, az előzőekben felsoroltak mellett a két német ajkú nagyközség, Máriafölde és Teremi is a Nagykikindai járás része lett. A tizenkét település közül tíz nagyközség, kettő – Nagybikács és Töröktopolya – kisközség közigazgatási ranggal rendelkezett.

A Nagykikindai járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	46 314	9400	10 342	119	446	1	23 718[9]		212+2076[10]
1890	28 623	6495	6940	16	229	1	1	14 842	99

[5] Mitrović, Mirko: *A Nagykikindai Koronakerület, mint a szerb nép privilégiumának egyik formája. 1774–1817.* In: Radics Kálmán (szerk.): Vármegyék és szabad kerületek. I–II. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. Debrecen, 2001. 319–320. pp.

[6] Gyémánt Richárd: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete.* In: Tóth Károly (szerk.): Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tomus IV. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága. Szeged, 2004. 225. p.

[7] Haraszthy 1912, 510. p

[8] Gyémánt Richárd: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagykikindai Kiváltságos Kerületben.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): Forum. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. IV. évfolyam. 1. szám. Szeged, 2014. 69–97. pp.

[9] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

[10] Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Nagykikindai járás esetében az első érték (212 fő) az egyéb hazai (161 fő) és az egyéb külföldi (51 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

1900	29 042	6877	6818	7	187	1	2	15 028	122
1910	33 009	7298	9875	5	238	1	4	15 351	237

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 604., 606. pp.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

A járás településeinek népessége etnikai szempontból meglehetősen „elegyesnek" mondható. Az utolsó magyar népszámlálás „eszmei időpontjában" – 1910. december 31-én éjfélkor – a járás lakosainak száma 33 009 fő volt, ebből a relatív többség, 15 351 (46,5%) szerb anyanyelvű. A jobbára római katolikus németek – 9875 fővel (29,9%) – a második legjelentősebb népcsoportot alkották. A szerbeket és a németeket követték a magyarok 7298 fővel (22,1%). Az egyéb anyanyelvűek száma mindössze 485-öt (1,5%) tett ki.

A Nagykikindai járás települései anyanyelvi – és vallási – szempontból viszonylag jól elhatárolhatóak egymástól. A német települések voltak túlsúlyban: Bocsár, Máriafölde, Nagybikács, Nákófalva, Teremi és Töröktopolya lakossága kizárólagosan vagy jobbára német többséget képezett. Szerb többségű faluból négy volt: Basahid, Mokrin, Padé és Tiszahegyes.

Többségében magyarok által lakott település mindössze kettő feküdt a járás területén: Magyarpadé és Szaján. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyarság Nagybikácson és Töröktopolyán népességszámban alig maradt el a németek mögött, valamint jelentős magyar közösségek éltek a német ajkú Bocsár, valamint a szerb többségű Mokrin és Padé településeken is. A német népcsoport nagyobb lélekszámú közösséget képezett a szerb Mokrinban, a szerb népcsoport pedig a német ajkú Bocsáron.

A Nagykikindai járás hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	**Hitfelekezet/Vallás**						
	Összesen	**Római katolikus**	**Ortodox**	**Ágostai hitvallású evangélikus**	**Református**	**Izraelita**	**Egyéb**
1880	46 314	19 632	25 378	132	132	1011	29
1890	28 623	12 968	15 068	33	41	375	138
1900	29 042	13 190	15 240	62	106	291	153
1910	33 009	16 580	15 754	86	215	227	147

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 605., 607. pp.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

A vallási statisztika szempontjából – 1910-ben – a népességen belül alapvetően két nagyobb vallás dominált; egyfelől a római katolikus (50,2%), másfelől az ortodox vallás (47,7%). Az előbbi kategóriába a németek és a magyarok, az utóbbiba a szerbek és az elenyésző számú románság értendő. A többi felekezethez tartozók száma (675 fő) és aránya (2,1%) elhanyagolható volt.[11]

A Nagykikindai járás területén – 1910-ben – 12 500 fő, azaz a teljes népesség 37,9%-a beszélt magyarul. Ezzel az értékkel a járás valamivel a vármegyei átlag (36,5%) felett volt, illetve a tizennégy járás közül az ötödik helyen végzett. Feltehetően nem meglepő, hogy a magyarok vagy zömében magyarok által lakott települések „hozták" a legjobb eredményeket. A járás területén 16 946 fő – a népesség 51,3%-a – tudott írni és olvasni. Ez az érték viszont a vármegyei átlag (55,1%) alatt maradt. A vármegye tizennégy járása közül a tizenegyedik helyet sikerült megszerezni. Csak a Bánlaki (50%), a Törökbecsei (44,8%), valamint az Alibunári járások (44,5%) mutattak rosszabb „képet".[12] Az írni és olvasni tudás tekintetében jellemzően a német anyanyelvűek által lakott falvak – Máriafölde, Teremi, Nákófalva etc. – értek el kiemelkedő értékeket.

[11] Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.
[12] Népszámlálás (1910) 1912, 369. p.

A magyarul beszélni, illetve az írni és olvasni tudó népesség száma és aránya településenként (1910)

Település	„Magyarul beszélni tud”		„Ír és olvas”	
	Fő	%	Fő	%
Basahíd	350	8,1	1 494	33,5
Bocsár	1 181	45,8	1 447	56,2
Homokrév (Mokrin)	2 087	23,6	4 394	49,7
Magyarpadé	1 952	97,7	934	46,7
Máriafölde	1 212	43,2	2 167	77,2
Nagybikács	327	80,3	189	46,4
Nákófalva	577	23	1 809	72,1
Padé	900	54,8	830	50,6
Szaján	2 312	99,5	923	39,7
Teremi	243	19,8	938	76,3
Tiszahegyes	433	13,5	1 231	38,4
Töröktopolya	926	80,6	590	51,3
Összesen	**12 500**	**37,9**	**16 946**	**51,3**

Forrás: Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés a Nagykikindai járás teljes területét elvette Magyarországtól, és felosztotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Román Királyság között. A végleges határt – az 1923. november 24-én aláírt belgrádi egyezmény alapján – csak 1924. április 10-én állapították meg. Az 1910. évi magyar népszámlálás idején tizenkét települést számláló Nagykikindai járásból két település, a németek lakta Máriafölde és Teremi kerültek a Román Királysághoz, a többi – a járás székhelyével, Nagykikinda rendezett tanácsú várossal együtt – a délszláv állam része lett.

Az elcsatolt, két részre osztott egykori járás szerb és román részei között napjainkban már van közúti határátlépés. Korábban a legközelebbi határátkelőhely Csernye (Српска Црња/Srpska Crnja) és Zsombolya [Jimbolia] között volt, de az utóbbi időben lehetővé vált Nákófalva (Наково/Nakovo) és Kunszőllős [Lunga], továbbá Egyházaskér (Врбица/Vrbica) és Valkány (Valcani) között is a közúti határátlépés. A vasúti határátlépés helyzete sokkal rosszabb. A Nagykikinda és Máriafölde (Teremia Mare) közötti vasútvonal – akárcsak északra, Mokrin és keletre, Nákófalva felé – megszűnt. A Romániához tartozó Zsombolya (Jimbolia) irányában is csak korlátozott a vasúti határforgalom. Személyszállítás nincs, csak korlátozott teherforgalom.

Jelen tanulmány sorai vonatkozásában fontos hangsúlyozni, hogy az csak az egykori Nagykikindai járás tizenkét történelmi települését dolgozza fel, a már megszűnt, illetve beolvasztott helységek múltjával egyetemben. Magáról Nagykikinda városáról csak érintőlegesen szólunk, mivel az Aracs folyóirat két korábbi kiadványában is – XXIV. évfolyam, 2024/1. és 2. – feldolgoztuk a nagy múltú város népesedéstörténetét.

I. 1. Basahíd

A Nagykikindától délre fekvő Basahíd (németül: Klein Kikinda, románul: Băşăid, szerbül: Башаид/Bašaid) már a középkorban jelentősebb lehetett, mert a titeli káptalan 1331-ben kelt egyik oklevele „vásáros helyként” említi. Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékek idején is lakott településként ismerték, akkoriban Bosorhida volt a neve. 1422-ben már Brankovics György szerb despota (1429–1456) birtokolta, feltételezhető, hogy ekkor már szerb lakosság is élt itt. A 15. század közepén – 1440-ben – a becsei vár tartozékának számított a falu. A török kor elején, az 1560-as években még lakott település, de lakói elsősorban már a szerbek közül kerültek ki. Azonban a 16. század végére elpusztult.

A 18. század elején, az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen – Bassin-Kollát néven – még lakatlan helyként volt feltüntetve, de később Lovrin (Lovrin) környékéről szerbek érkeztek, akik megalapították Kiskikinda nevű településüket. Az 1751 és 1754 közötti években ismét jelentős számú szerb bevándorló telepedett le. A falut még 1774-ben az akkor alakuló Nagykikindai kiváltságos kerületbe osztották be. Nem sokkal később – 1777-ben – a kincstár az egész falu lakosságát a Basahíd-puszta nevezetű helyre költöztette, amely nem feküdt messze Kiskikinda eredeti helyétől. Ekkor kapta a Basahíd nevet a település. A házakat már 1778-ban felhúzták, és a szerbek birtokba is vették őket.[13]

Vályi András (1764–1801) földrajztudós, statisztikus az alábbiakat közölte Basahídról: *„Bassahid. Elegyes falu Torontál Vármegyében, földesura a Királyi Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Neuzina, és Rácz Ittebe faluktól nem messze, jó határa van."*[14]

Meglepő, amit Vályi feljegyzett, mivel egyfelől „elegyes" falunak írta le Basahídat, másfelől pedig katolikusnak, holott a szerbek a szerb ortodox hitet követik. Arról nem is beszélve, hogy Rácz Ittebétől, azaz Felsőittabétől (Српски Итебеј/Srpski Itebej) és Neuzinától, azaz Kis- és Nagynezsénytől (Неузина/Neuzina) távolabb fekszik a helység. Később is szerb dominancia volt a faluban.

A település népessége a szerb követelések mellett szállt síkra az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. A szabadságharc fegyveres cselekményei sem kerülték el a falut, mivel 1849. április 24-én Perczel Mór (1811–1899) honvéd tábornok – 9000 emberrel és 27 ágyúval – fényes győzelmet aratott itt a szerb felkelőkön. Ekkor Basahíd is teljesen leégett, az egyházi és községi iratok is mind megsemmisültek. Később az elesettek emlékére a szerb lakosság kegyeletből egy emlékkeresztet állított fel. Csokalyi Fényes Elek (1807–1876) statisztikus, földrajztudós 1851-ben megjelent „geográfiai szótárában" a következőket írta a helységről:

„Basahid, rácz falu, Torontál vármegyében, a kikindai szabad kerületben, Becskerekhez északra 4 1/2 mérföldnyire: 12 katolikus, 2684 nem egyesült óhitű, 14 zsidó lakossal, szép nem egyesült óhitű anyatemplommal, derék helységházzal, 97 egész jobbágytelekkel. Lakosai igen jó lovakat tartanak, s híres kocsisok. Földesura a kamara."[15]

Basahíd lakosságát 1873-ban és 1893-ban is súlyos kolerajárvány tizedelte meg, amely a történelmi Torontál vármegye számos településén pusztított ebben az időszakban.

A helység a Nagykikindai kiváltságos kerület megszüntetése után a történelmi Torontál vármegye Nagykikindai járásának települése lett. A Pallas nagy lexikonában az alábbiakat olvashatjuk róla: *„Basahíd, Bassahid, nagyközség Torontál vármegye nagykikindai járásában, (1891) 4 192 szerb lakossal; a nagykikindai takarék- és előlegező egylet fiókjával; ecetgyárral, postahivatallal."*[16] 1912-ben Reiszig Ede az alábbiakat közölte a helységről: *„Basahíd, a nagykikindai járásban fekvő nagyközség. Házainak száma 835, lakosaié 4 665, akik túlnyomóan szerbek és görögkeleti vallásúak. Postája és távíróállomása helyben van; vasúti állomása Nagykikinda és Melencze."*[17]

---

[13] Reiszig Ede: *Torontál vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 22. p. (A továbbiakban: Reiszig 1912.)

[14] Vályi András: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum Kézikönyvtár: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyes-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/b-81BDC/bassahid-81D6D/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[15] Fényes Elek: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetbe. IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona. Pest, 1839. 388. p. (A továbbiakban: Fényes [IV. kötet] 1839.); Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 98. p. (A továbbiakban: Fényes [I. kötet] 1851.)

[16] Bokor József – Gerő Lajos (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. II. kötet (Arafale–Békalencse)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893. 702. p.

[17] Reiszig 1912, 22. p.

Basahíd nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	3757	111	153	2	12	–	3281[18]		27+171[19]
1890	4192	123	216	2	18	–	–	3832	1
1900	4245	105	243	–	–	–	–	3895	2
1910	4332	135	146	–	–	–	–	4000	51

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 604. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Basahíd első szerb pravoszláv templomát 1788-ban építették, majd a régi épület helyére 1830-tól megkezdődött az „új" templom építése. Az építkezést 1833-ban fejezték be, és a templomot Szent Miklós (Светог оца Николаја/ Svetog oca Nikolaja) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját május 22-én tartják.[20] Az ortodox templom állami védelem alatt áll, ennek ellenére igen rossz állapotban van. *„Ahhoz hogy megakadályozzák a további bomlásokat, sok anyagi eszközre lenne szükség. Idén*[21] *a helyi közösség biztosította az eszközök egy részét, amelyek szükségesek a felújításhoz, a munkálatok folyamatban vannak, a továbbiakban Nagykikinda község biztosít eszközöket."*[22]

Basahíd nagyközség hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Hitfelekezet/Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	3757	238	3477	1	–	41	–
1890	4192	291	3853	1	1	46	–
1900	4245	298	3897	1	–	48	1
1910	4332	226	4056	5	–	43	2

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 605. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Basahíd etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	4956	Nincs adat.						

[18] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb" megjelölés alatt.

[19] Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Basahíd esetében az első érték (27 fő) az egyéb hazai (26 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

[20] *Башаид.* Српска Православна Епархија банатска (Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság): http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/novobecejsko-namesnistvo/basaid/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[21] A KikindaOnline-on már 2016-ban is ez az információ volt, azóta nem frissítették a weboldalt. Tehát az „idén" kifejezés 2016-ra vagy az azt megelőző évek valamelyikére vonatkozhat.

[22] *Bašaid.* KikindaOnline – zvanična prezentacija grada Kikinde (Nagykikinda város hivatalos weboldala): http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=basaid (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

1953	4830	227	Nincs adat.	2	3	8	4526	Nincs adat.
1961	4367	39	Nincs adat.			–	4299	Nincs adat.
1971	3982	23	Nincs adat.			7	3800	Nincs adat.
1981	3864	116	Nincs adat.			7	3388	Nincs adat.
1991	3741	112	4	1	1	6	3257	360
2002	3503	100	3	2	4	6	3123	265
2011	3123	92	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	3	2575	Nincs adat.
2022	2580	54	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	1588	Nincs adat.

Forrás: *Serbia.* Population statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/#serbia (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

Basahíd népességének jó része a mezőgazdaságban dolgozik; kisebb parcellákon gazdálkodik, valamint állattenyésztéssel és tejtermékek eladásával foglalkozik. A népesség tetemes hányada az elmúlt időszakban munkanélküli lett. A kenyeret adó mezőgazdasági szövetkezetek munkásaik jelentős részét elbocsátották. A helyi közösség legfontosabb célkitűzései: az agrárium, az állattenyésztés, a gyümölcs- és zöldségtermesztés támogatása, valamint a tej- és más mezőgazdasági termékek előállítása. Lehetőség van a vadászturizmus kiépítésére, valamint a gyógynövények termesztésére is.[23]

I. 2. Bocsár

Bocsár (németül: Botschar, románul: Bocsar, szerbül: Бочар/Bočar) Nagykikindától délnyugatra fekvő település. Nevének eredete vitás. Borovszky Samu (1860–1912) történész szerint: *„[…] neve megfelel az ónémet Burghard személynévnek. A falu megtelepítője vagy első birtokosa Bocsárd nevű várjobbágy volt."*[24] Van olyan elképzelés is, amely szerint egy régi magyar mesterségre, illetve a királyi, főúri udvartartásban alkalmazott bizalmasra utal. A pohárnokot a régi magyar nyelvben bocsár, illetve bocsárd kifejezéssel illették.[25] Az orosz nyelvben a bocsár (bondar/бондарь) a kádár mesterséget jelöli.

Bocsár Árpád-kori eredetű helység. Az első írásos dokumentum már II. András magyar király regnálása (1205–1235) idején – 1211-ben – megemlítette a település nevét mint a csanádi vár tartozékát. II. András fia, IV. Béla (1235–1270) kivette a csanádi vár tartozékai közül, és másnak adományozta. Ezt követően gyakran cserélődtek a falu birtokosai, ami a *„vegyesházi királyok"* korszakában (1301–1526) is jellemző maradt. A török hódoltság első időszakában még lakott volt, de 1564 után már nem szerepelt az adóösszeírásokban. A török hódoltság végéig néptelen hely maradt. A török kiűzését és a Bánság visszahódítását (1718) követően a gróf Mercy-féle 1723–1725. évi térkép sem jelölte lakott helyként. A 18. század második felében, 1779-ben már szerbek által lakott településnek számított. Vályi András szerint: *„Botsár. Bánátbéli falu Torontal Vármegyében, földes ura a' Királyi Kamara, fekszik Nagy Becskerekhez nem meszsze. Határja*

[23] *Bašaid.* KikindaOnline – zvanična prezentacija grada Kikinde (Nagykikinda város hivatalos weboldala): http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=basaid (Letöltés ideje: 2026. január 19.)
[24] Reiszig 1912, 26–27. pp.
[25] A pohárnokok munkáját a főpohárnok, más szóval pohárnokmester felügyelte, aki országos zászlósúrnak minősült. Csoma Zsigmond: *A pohárnok foglalkozás Magyarországon.* In: Borászati Füzetek. Hegyközségek Lapja. XVI. évfolyam. 1. szám. Magyar Mezőgazdasági Kft., Budapest, 2006. 19–20. pp.

jó termékenységű, vagyonnyai külömbfélék, első Osztálybéli."[26]

Hertelendy József – aki a család torontáli ágának őse volt – a történelmi Torontál vármegye felállításánál „bábáskodó" gróf Niczky Kristóf (1725–1787) kérésének tett eleget azzal, hogy a Bánság területére telepedett át, és 1779-ben Torontál vármegye első főjegyzője lett. *„Midőn Niczky királyi biztos állásából távozott, azt a tanácsot adta az új tisztikarnak (tisztviselői karnak), hogy használják ki a kedvező alkalmat – amely soha többé kínálkozni nem fog –, és vegyenek a kincstártól – az általa engedélyezett kedvező feltételek mellett – az elnéptelenedett területekből földbirtokokat, s ne engedjék azokat idegenek kezére. Ha az új vármegyékben az idegenek kerülnének túlsúlyba, akkor ők kerülnének hatalomra is, a magyarság rovására."*[27] Ezen felbuzdulva Hertelendy József megvásárolta a kincstártól Bocsár falut és a hozzátartozó 5000 holdat. Nagy Iván szerint a birtokadományozásra – 73 329 Ft és négy krajcár vételár megfizetése mellett – I. Ferenc magyar király (1792–1835) kegyéből 1803. július 8-án került sor.[28]

„Az új földesúr" Bocsárra – 1821-től – németeket telepített le. A betelepülők jórészt Zsombolyáról (Jimbolia) és Nagybecskerekről (Зрењанин/Zrenjanin) érkeztek, idővel pedig annyira megsokasodtak, hogy a szerbeket háttérbe szorították. Bocsár jobbára németek által lakott településsé vált. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a Hertelendy család a 19. század elején telepítette magyar dohánykertészekkel és családjaikkal a Bocsár melletti Józsefházát, amely – 1848-ig – önálló puszta volt, de a helység később felosztott.[29] Hertelendy József fiai közül kettő is torontáli főispán lett, előbb Ignác (1835–1845), majd Miksa (1849). Utóbbi – az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején – hivatalosan a kormánybiztosi hivatalt töltötte be. Hertelendy József halálakor (1839) birtokait felosztották három fia, Ignác, Miksa és Károly között. Előbb – 1870 körül – Ignác birtokteste, majd – 1880–1890 körül – a másik két fiú birtokai is más birtokosok kezére kerültek.

Fényes Elek a következőket közölte a faluról: *„Bocsár, rácz-német falu, Torontál vármegyében, Becskerekhez északra 7 órányira: 752 kath., 1308 n. e. óhitű, 18 zsidó lak., kath. és óhitű anyatemplomokkal, szép kastélylyal. Határa gazdag termékenységű; 77 2/8 egész telket számlál. F. u. a Hertelendi Hertelendy családbeliek. Ut. p. Beodra."*[30]

A Hertelendy család egy szép kastélyt építtetett a falu központjában. Ennek nemcsak a külseje, hanem a belső kialakítása is ízléses volt. A tulajdonosai sokat adtak a műveltségre, és támogatták a művészeteket. A kastély pazar festményeknek adott otthont, és a Hertelendy család könyvtára is páratlan volt. A „tekintetes" vármegye rendjei itt találkoztak „nem hivatalos" megbeszélésekre, mielőtt állást foglaltak volna valamilyen fontosabb vármegyei, illetve országos ügyben. A vármegye rendjei itt ittak áldomást II. (Habsburg) Lipót magyar király egészségére, amikor őfelsége 1790-ben elfoglalta a magyar trónt. Később a településen több Hertelendy-úrilakot is építettek. A bocsári „nagyvilági" életről Szentkláray Jenő a következőket közölte: *„A három fivér három kúriát épített magának Bocsár kellő közepén, az apai telken. Gyönyörű angol park termetes juharfákkal, ailanthusokkal és nyírekkel, amigdalus, puszpáng és som csoportozatokkal, virágból hímzett pázsitszőnyeggel vette körül a három nemesi házat. Nevezetes három úrilak volt az. Ott tartották Torontál megye rendei barátságos értekezleteiket és előleges megbeszéléseiket, valahányszor fontos megyei vagy országos közügyekben határozniuk kellett. Ott állapodtak meg tisztújítások alkalmával a jelöltek személye iránt. [...] Hertelendy Ignácz akárhányszor megtette, hogy bocsári kúriájába tűzte ki a megyei közgyűléseket; sokszor egész héten át a saját költségén és a saját asztalánál látta el*

[26] Vályi András: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum Kézikönyvtár: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyes-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/b-81BDC/botsar-81F91/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[27] *Hertelendy József. 1758–1827.* A Hertelendy család. 1398–2024. https://www.hertelendyfamily.com/hertelendy-jozsef-1756-1827/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[28] Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. V. kötet.* Kiadja Ráth Mór. Pest, 1859. 106. p.

[29] Reiszig 1912, 30–31. pp.

[30] Fényes (IV. kötet) 1839, 388. p.; Fényes (I. kötet) 1851, 139. p.

az egybegyült rendeket. Szóval a Hertelendyek bocsári kúriája hosszú ideig szellemi központja volt Torontál vármegye municzipális életének és hazafias mozgalmainak. Az a színhelye volt Torontálnak, a honnan e megye ujabbkori története kiindult. A három kastély egyszersmind családi múzeum volt, tele magyar történeti és családi ereklyékkel. Azok legértékesebb részét a gazdag könyvtár és képtár képezé. A könyvtár leginkább jogi és történeti műveket tartalmazott, de képviselve volt benne a magyar, német és franczia szépirodalom is. A képtár három csoportban a család olajfestésű arczképeiből állott."[31] Hertelendy Ignác egykori torontáli főispán 1856. augusztus 13-án bekövetkezett halálát követően kastélyát a Hertelendy családtól báró Baich Iván vásárolta meg. Az új tulajdonos lebontotta az épületet, és helyére újat építtetett. Ez a kastély ma is áll, egy kissé gondozatlan környezetben, felújításra várva. Bocsáron – közel a Baich-kastélyhoz – van egy másik kastély is, melyet szintén a Hertelendy család építtetett 1820 körül, és amely idővel Bayer Alajos tulajdonába került. Volt időszak, amikor a nagybecskereki ideggyógyintézet betegeinek adott otthont.[32] Az egykoron 17 szobával rendelkező kastély rossz állapotú, felújítást igényelne.

A Pallas nagy lexikonában a következők olvashatók a településről: *„Bocsár. nagyközség Torontál vmegye nagykikindai j.-ban, (1891) 2839 német, szerb és magyar lak., van postahivatala és postatakarékpénztára. Határa termékeny."*[33]

Bocsár nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2516	246	1382	–	9	1	762[34]		3+113[35]
1890	2839	314	1673	–	30	–	–	822	–
1900	2729	370	1596	2	6	–	–	750	5
1910	2576	437	1325	1	15	–	–	772	26

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 604. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Bocsár nagyközség hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Hitfelekezet/Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2516	1673	807	1	4	21	10
1890	2839	1965	855	–	1	17	1
1900	2729	1946	758	1	13	4	7
1910	2576	1734	808	10	9	4	11

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 605. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

[31] Szentkláray Jenő: *A csanád-egyházmegyei plebániák története.* Csanád-Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár, 1898. 368–370. pp.

[32] István Márta: *Gazdag múlt, sivár jelen.* Bánáti Újság. LXVI. évfolyam. 46. szám. 2009. november 18. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Gazdag-mult-sivar-jelen-7495.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[33] Bokor József – Gerő Lajos (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. III. kötet (Békalencse–Burgonyavész)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893. 391. p.

[34] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb" megjelölés alatt.

[35] Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Bocsáron két templom, a római katolikus és a szerb pravoszláv fogadja a hívőket. A németek és a magyarok a római katolikus felekezethez tartoztak. A templomot, illetve a plébánia épületét 1842-ben emelték. Ezekben az időkben építették ki a templom alatt a Hertelendy család sírboltját is. A római katolikus templom védőszentje Alexandriai Szent Katalin (Hl. Katharina von Alexandrien), ünnepnapját november 25-én tartják.[36] A liturgikus nyelve korábban a német volt, jelenleg a magyar. Bocsár napjainkban nem önálló plébánia, hanem Beodra (Ново Милошево/Novo Miloševo) leányegyháza.[37] Egyházi ünnepek alkalmával közel 10-12 fő, főképp idősebbek jönnek el a templomba. *„Az Alexandriai Szent Katalin tiszteletére emelt római katolikus templomban időnként misézik is a pap, de ha nem jön, akkor a hívők magukban imádkoznak vasárnaponként."*[38] A római katolikus templomhoz közel fekvő szerb pravoszláv templom egy dombtetőn áll. A templomot 1814-ben építették. Védőszentje a szent arkangyalok (Szent Gábriel) – (Сабор светих Архангела/Sabor svetih Arhangela), ünnepnapját július 26-án tartják.[39]

Bocsár etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2848	Nincs adat.						
1953	2735	605	Nincs adat.	–	5	8	2061	Nincs adat.
1961	2620	527	Nincs adat.			8	2055	Nincs adat.
1971	2328	463	Nincs adat.			10	1745	Nincs adat.
1981	2095	370	Nincs adat.			8	1568	Nincs adat.
1991	2007	274	–	1	5	7	1492	228
2002	1895	215	1	5	1	4	1521	148
2011	1488	135	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	3	1221	Nincs adat.
2022	1202	87	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	965	Nincs adat.

Forrás: *Serbia.* Population statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/#serbia (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

Bocsár többségében németek által lakott hely volt, de *„a II. világháború után a falut csaknem háromszáz német család hagyta el, üresen maradt házaikba Boszniából érkezett több mint kétszáz család".*[40] Ekkor vált a szerbség a település meghatározó népcsoportjává. Az egykori néme-

[36] *„Alexandriai Szent Katalin (†Alexandria, 305. nov. 24. v. 25.): szűz, vértanú."* Diós István (főszerk.) – Vicián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1993. 145–146. pp.
[37] Erős Lajos (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993. 213–216. pp. (A továbbiakban: Erős 1993.); *Beodra.* Központi esperesség. Nagybecskereki Egyházmegye (Dioecesis Zrenianensis): http://www.catholic-zr.org.rs/beodra/ (Letöltés ideje: 2016. július 20.)
[38] Fehér Rózsa: *Bocsár. Maroknyi magyar a periférián.* Szórványlétben (22.) 2015. augusztus 9. Magyar Szó Online: https://www.magyarszo.rs/hetvege/a.186669/Bocsar (Letöltés ideje: 2026. január 19.); Fehér Rózsa: *Maroknyi magyar a periférián.* In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 43. p.
[39] *Бочар.* Српска Православна Епархија банатска (Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság): http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/novobecejsko-namesnistvo/bocar/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)
[40] Fehér Rózsa: *Maroknyi magyar a periférián.* In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 42–43. pp.

tek kiváló mesteremberek hírében álltak. Főképp cipész-, szabó-, illetve hentesmesterséggel foglalkoztak. Az egykori német lakosok emlékét napjainkban csak a helyi temető sírkövei őrzik.[41] *„Van egy új utcarész is, amely arról tanúskodik, hogy 1997-ben 102 menekült volt a faluban. Valamennyi család a kapott telkeken komfortos házakat épített. A településen minden utca aszfaltburkolatú, több autóbuszjárat van Nagykikindára vagy Törökbecsén keresztül valamennyi nagyobb vajdasági városba. [...] A szépen felújított pravoszláv templom a fiatal plébános törekvéseit tükrözi, virágos környezete a helybeli hívők szorgalmát. A faluban sok az eladó ház. Bútorral, egy hold földdel akár aprópénzért megvásárolható, érdeklődő azonban ennek ellenére is alig akad. A fiatalok naponta ingáznak a nagykikindai iskolákba, munkába vagy bevásárolni."*[42]

A 2022. évi szerb népszámlálás szerint a magyarság mindössze a népesség 7,2%-át alkotta. A magyarság fogyása szembeötlő: *„már régóta nincs se magyar óvoda, se magyar iskola. […] A bocsári magyarok nagy része már nem beszéli az anyanyelvét. […] Tiszta magyar gyerek ma már nincs is a faluban, vegyes házasságban születnek, ők otthon már nem beszélnek magyarul."*[43]

I. 3. Homokrév (Mokrin)

A Nagykikindától északra fekvő település eredeti magyar neve Homokrév (németül: Mokrin, románul: Mocrin, szerbül: Мокрин/Mokrin), ennek ellenére a délvidéki magyarság is jórészt inkább a Mokrin szerb elnevezést használja.

Homokrév Árpád-kori helység, nevét először – Humkreu alakban – 1256-ban említette meg egy dokumentum. Nevét arról a homokos partú folyami átkelőről kapta, amely itt működött, az egykori Harangod (ma Aranka, románul Aranca, szerbül Златица/Zlatica) folyónál. A falu birtokosai is viszonylag gyorsan cserélődtek a *„vegyesházi uralkodók"* oklevelei alapján. A török hódoltság idején a kiveszett magyar lakosság helyére szerbek telepedtek. Az 1557–1558. évi török defterek harminc házat írtak össze, amelyekben már szerbek éltek.[44] Homokrév a 17. század végére teljesen elnéptelenedetett. A törökök kiűzését követően az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is lakatlan helyként, Mogrin, illetve Mokrin néven jegyezték. A falu újranépesítése csak a 18. század közepén indult meg. A marosi határőrvidék megszüntetése után, 1751 szeptemberében megindult a szerbek bevándorlása az akkor még lakatlan helyre. A szerbek elsősorban a történelmi Arad, illetve Csanád vármegyék területéről érkeztek. Még az 1770-es években is megfigyelhető volt a vándormozgalom; szerb családok érkeztek és távoztak, de a település szerb ajkú maradt.[45] A szerbek lakta Homokrév az 1774-ben létrehozott Nagykikindai kiváltságos kerület települése lett.

Vályi András a *Magyar ország leírása* című könyvében az alábbiakat írta Mokrinról: *„Mokrin. Magyar, és rátz falu Torontál Vármegyében, földesura a Királyi Kamara, lakosai katolikusok, és óhitűek, fekszik Kikindának, Valkánynak, Ó Besenyő, és Marienfeldnak szomszédságokban, postája is van, határja 4 nyomásbéli térséges, és igen jó földből áll, mely mindenféle gabonát bőven terem, juhokkal, szarvas marhákkal, és sertésekkel is bővelkednek, erdeje nincs, néha kendere, és lenje is jó terem, piaca Becsén, és Szegeden."*[46]

A leírásból kitűnik, hogy a helységben nemcsak szerbek, hanem magyarok is éltek, továbbá a település lakóinak egy része – habár a többség az

[41] István Márta: *Gazdag múlt, sivár jelen.* Bánáti Újság. LXVI. évfolyam. 46. szám. 2009. november 18. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Gazdag-mult-sivar-jelen-7495.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[42] István Márta: *Gazdag múlt, sivár jelen.* Bánáti Újság. LXVI. évfolyam. 46. szám. 2009. november 18. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Gazdag-mult-sivar-jelen-7495.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[43] István Márta: *Gazdag múlt, sivár jelen.* Bánáti Újság. LXVI. évfolyam. 46. szám. 2009. november 18. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Gazdag-mult-sivar-jelen-7495.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.); Fehér Rózsa: *Maroknyi magyar a periférián.* In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 42. p.

[44] *Mokrin.* KikindaOnline – zvanična prezentacija grada Kikinde (Nagykikinda város hivatalos, weboldala): http://www.kikinda.org.rs/index.php?language=hun&page=ogradu&option=naseljenamesta&level=mokrin (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[45] Reiszig 1912, 80–81. pp.

[46] Vályi András: *Magyar országnak leírása. II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum Kézikönyvtár: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyes-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/m-83715/mokrin-83961/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

ortodox egyházhoz tartozott – római katolikus felekezetű volt. A római katolikus felekezethez tartózó – magyar és német – lakosság 1800 és 1810 között telepedett le.[47] Homokrév 1837-ben országos és heti vásárok tartására nyert szabadalmat, ami jelentős mértékben elősegítette a fejlődését. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy több forrásban már mezővárosként szerepelt a neve. Már Fényes Elek is mezővárosnak jelölte meg „geográfiai szótárában": *„Mokrin, rácz-magyar mezőváros, Torontál vármegyében, a kikindai kerületben, Kikindához északra 1 1/2 mérföldnyire: 240 katolikus, 2984 nem egyesült óhitű, 48 zsidó lakossal, nem egyesült óhitű anyatemplommal, postahivatallal és váltással, Csatád és Török-Kanizsa közt, vendégfogadóval, 289 egész telekkel. Földesura a kamara."*[48]

A település a Nagykikindai kiváltságos kerület megszüntetése után a történelmi Torontál vármegye Nagykikindai járásának egyik települése lett.

A Pallas nagy lexikonában a következőket olvashatjuk a helységről: *„Mokrin, Homokrév/ Мокрин, Mokrin, nagyközség Torontál vármegye nagykikindai járásában, (1891) 1 623 házzal és 8 723 lakossal (közte 613 magyar, 1 340 német és 6 635 szerb); van 2 takarékpénztára, élénk marhavására, vasúti és gőzhajóállomása, posta- és távíróhivatala és postatakarékpénztára. 1849. április 23. Perczel innen és Nagy-Kikindáról a szerbeket kiveri."*[49] Reiszig Ede is lejegyezte Homokrévről a fontosabb tudnivalókat: *„Mokrin, a szeged-temesvári vasútvonal mentén fekvő nagyközség. Házainak száma 1 780, lakosaié 9 279, akik közül 838-an magyarok, 1 603-an német- és 6 833-an szerbajkúak. A vallásfelekezetek közül a római katolikusok és a görög-keletiek vannak többségben. Postája, távírója és vasúti állomása helyben van."*[50]

Homokrév nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	7331	442	918	10	31	–	5570[51]		43+317[52]
1890	8723	613	1340	9	69	–	–	6635	57
1900	8952	838	1394	5	97	–	–	6533	85
1910	8835	814	1233	3	89	–	–	6592	104

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 606. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

A klasszicista stílusban – 1762-ben felépített, később megnagyobbított – szerb ortodox templomot a szent arkangyalok (Szent Mihály) – (Сабор светих Архангела/Sabor svetih Arhangela) – tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját november 21-én tartják. Az ortodox temetőben egy 1913-ban, téglából épített ortodox kápolna is áll.[53]

A jobbára német és magyar római katolikus hívek számára 1854 és 1855 között építették fel a Szent Kereszt felmagasztalása

[47] *Nagykikinda.* Központi esperesség. Nagybecskereki Egyházmegye (Dioecesis Zrenianensis): http://www.catholic-zr.org.rs/nagykikinda/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[48] Fényes (IV. kötet) 1839, 399. p.; Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 112. p. (A továbbiakban: Fényes (III. kötet) 1851.)

[49] Bokor József – Gerő Lajos (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. XII. kötet (Magyar–Nemes).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1896. 732. p. (A továbbiakban: Bokor – Gerő [XII. kötet] 1896.)

[50] Reiszig 1912, 80–81. pp.

[51] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb" megjelölés alatt.

[52] Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Homokrév esetében az első érték (43 fő) az egyéb hazai (40 fő) és az egyéb külföldi (3 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

[53] *Мокрин.* Српска Православна Епархија банатска (Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság): http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kikindsko-namesnistvo/mokrin/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

(Kreuzerhöhung)[54] tiszteletére felszentelt római katolikus templomot. Ünnepnapját szeptember 14-én tartják. A liturgikus nyelv a magyar. A plébánia épületét 1848 és 1852 között építették, de 1944-ben az állam elvette a római katolikus egyháztól, és az csak 1991-ben kapta vissza. Jelenleg Nagykikinda leányegyháza.[55]

Homokrév nagyközség hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Hitfelekezet/Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	7331	1251	5884	3	32	154	7
1890	8723	1708	6690	16	28	169	112
1900	8952	1974	6647	30	81	124	96
1910	8835	1757	6739	31	132	99	77

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 607. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Homokrév etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	8369	Nincs adat.						
1953	7984	642	Nincs adat.	1	7	11	7095	Nincs adat.
1961	7894	650	Nincs adat.			22	7037	Nincs adat.
1971	7328	543	Nincs adat.			17	6547	Nincs adat.
1981	6567	405	Nincs adat.			12	5495	Nincs adat.
1991	6300	389	21	7	6	20	5259	598
2002	5918	290	9	3	7	20	4940	649
2011	5270	260	7	Nincs adat.	4	11	4226	Nincs adat.
2022	4540	206	6	6	3	7	3742	570

Forrás: *Serbia.* Population statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/#serbia (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

Homokrév a történelmi múltban és napjainkban is szerb többségű helység. Jelentősebb számban a szerbek mellett németek éltek, akik többen voltak a magyaroknál is. A 19. század végén a római

[54] Szeptember 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén két történelmi eseményre, Krisztus keresztjének megtalálására, valamint visszaszerzésére emlékezik a római katolikus egyház. Ugyanakkor az ortodox felekezeteknél is nagy jelenősége van az ünnepnek. Hérakleiosz bizánci császár (Kr. u. 610–641) Kr. u. 629. szeptember 14-én ünnepélyes menet kíséretében vitte Jeruzsálem városába a megtalált Szent Kereszt ezüstbe foglalt részét. Dedek Crescens Lajos: *Szentek élete. II. kötet.* Pallas Rt. nyomdája. Budapest, 1900. 204–206. pp. (A továbbiakban: Dedek Crescens [II. kötet] 1900.)
[55] Erős 1993, 324–326. pp.

katolikus templomban a liturgia nyelve a német volt. Azonban a németség a második világháború végi és közvetlenül azt követő megtorlások miatt kiveszett a településről. Napjainkban a szerbek után számbelileg a romák (cigányság) a második legjelentősebb népcsoport a faluban. A 2022. évi szerb népszámlálás szerint 206 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, azaz a teljes népesség 4,5%-a. Megkockáztatható a kijelentés, hogy ha a tendencia tovább folytatódik, akkor a magyarság kiveszhet a településről.

„A két nemzet [szerb és magyar] *egyébként békésen él egymás mellett, s nincsenek etnikai egymásnak feszülések."*[56] Zsivko Mihály, a Vajdasági Magyar Szövetség helyi elnöke és a település római katolikus egyházközösségének elnöke a következőket nyilatkozta a magyarság megmaradásának problémájáról: *„Nehéz, hogy az itt élő magyarok sem igazán tudnak már magyarul. Az én fiaim is nehezen beszélik a nyelvet, az unokáim pedig egyáltalán nem tudnak magyarul. Megértik, hogy mit mondanak nekik, de nagyon keveset. Egyedül az idősebbek tudják még beszélni a magyar nyelvet. Rossz a helyzet. Mindenki meg szeretné szerezni a kettős állampolgárságot."* Továbbá *„a faluban sem magyar nyelvű oktatás sem magyar iskoláskor előtti intézmény nincs, s a római katolikus templomban is csak havonta egyszer van szentmise. Vasárnaponként délután háromtól négyig is nyitva szokott lenni a templom, amikor is a falubeli asszonyok járnak össze énekelni."* A településen *„a magyar nyelv ápolásával egyedül Szirák Katalin foglalkozik szombatonként két óra hosszat".*[57] Körülbelül 12-13 gyermek járt ezekre a magyar nyelvű foglalkozásokra.[58]

A legnagyobb problémát a munkanélküliség jelenti, jóformán csak a mezőgazdaságból lehet megélni. A falu harmadának, illetve közel felének nincs munkája. Sokan ingáznak a homokréviek közül: például a közeli Nagykikinda és a falu között. Nemcsak a magyar, hanem a szerb fiatalok körében is megfigyelhető, hogy már a középiskola elvégzése után elvándorolnak a településről a jobb élet reményében.

I. 4. Magyarpadé

Magyarpadé a Tisza folyó és az Aranka összefolyásánál fekvő falu. Nevének előtagja az itt élő többségi népcsoportra utalt. Még a 18. század végén magyar dohánykertészeket telepítettek le az akkor még Padéhoz tartozó településrészen. Eleinte puszta volt, csak 1872-ben alakult önálló településsé.[59] A trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően, 1924. január elsején hivatalosan is egyesítették Magyarpadét a szomszédos Padéval. Magyarpadé, akárcsak a szomszédos Padé, egyik híres, illetve hírhedt birtokosa az örmény eredetű Diván család volt. A Diván család a kereskedelemből gazdagodott meg. Nemesi címüket 1795-ben I. Ferenc magyar királytól (1792–1835) kapták.[60]

Diván Konstantin 1810-ben vásárolta meg a falut, és előnévként a Padi nevet is megszerezte. Későbbi örököse – és egyben Magyarpadé első földesura – 1814-ben Padi Diván György volt, aki 1810-ben úrilakot is építtetett a településen. Diván György híres volt adakozásáról, előbb a római katolikus, majd a szerb pravoszláv templom építését is jelentős összeggel támogatta. Igaz, ez utóbbi esetben az összeg nagyobb hányadát örököseinek kellett kifizetniük.

Herresbacher József egykori padéi tanító és postamester a településről írt monográfiájában a következőket olvashatjuk: Diván György *„megparancsolta, hogy a háza előtt elhaladók kötelesek a fejfedőjüket levenni. Ha valaki ezt nem tette meg, és a földesúr rajtakapta, a hajdújával az illetőt deresre húzatta, vagyis alaposan elverette."*[61]

---

[56] Horváth Zsolt: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó.* Szórványlétben (19.). 2015. július 19. Magyar Szó Online: https://www.magyarszo.rs/hetvege/a.185594/Mokrin (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[57] Horváth Zsolt: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó.* In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben, Riportkönyv. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 130–131. pp.

[58] Horváth Zsolt: *Mokrin. Ahol nem igazán csendül fel a magyar szó.* Szórványlétben (19.). 2015. július 19. Magyar Szó Online: https://www.magyarszo.rs/hetvege/a.185594/Mokrin (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[59] Reiszig 1912, 74. p.

[60] Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. kötet.* Kiadja Ráth Mór. Pest, 1858. 321. p.

[61] *Feleségül vette fia jegyesét.* Bánáti újság. LX. évfolyam. 39. szám. 2005. szeptember 27. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Felesegul-vette-fia-jegyeset-1322.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

Fennmaradt egy olyan eset is, amikor „az általa újratelepített Morotva falu lakói nem tudták a haszonbérüket kifizetni, Diván magához rendelte, letérdeltette és leköpködte őket. A megszégyenítetteket azzal engedte útjukra, hogy »no, most már az adósságotok el van engedve«”.[62]

A legmegrázóbb eset talán épp saját fiával, Diván Konstantinnal esett meg. *„E fiú házasodni akart, megmondta atyjának, hogy szegény, de jóravaló varrólányt akar elvenni. Atyja megtagadta beleegyezését, de mivel fia szépségét s jóságát előtte ecseteié s kimondta, hogy csak vele lehet boldog, az atya kíváncsi lett e földicsért lányra, s midőn alkalmat talált vele találkozni, neki is megtetszett, s mert ez időben már özvegy volt, kedve kerekedett őt feleségül elvenni, mit a leánnyal közölt is, hozzátévén, ha esetleg fiát részesítené előnyben, azt ki fogja tagadni, míg ha őhozzá menne, birtokát reá hagyná. Így lett a leány az öregnek neje, a fiú pedig e fölháborító tett után elméjében megháborodott, megőrült. Padéra hozták, s az uradalmi kertben lévő kertészlakban helyezték el, s itt végzé szánalmas életét. Szobája mellett volt elhelyezve Nana nagybátyja is – az első Diván legfiatalabb fia – kit szintén őrülten vittek oda s őrizték.”*[63]

Magyarpadé nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1591	1439	44	1	1	–	23[64]		4+79[65]
1890	1600	1476	38	1	5	–	–	68	12
1900	1718	1617	14	–	6	1	2	68	10
1910	1998	1875	13	–	1	–	1	73	35

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 606. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Magyarpadé lakosai jobbára a római katolikus felekezethez tartoztak. A Nagybecskereki Egyházmegye weboldalán az alábbi adatokat találjuk a falu templomáról:

„A padéi közösség, mint Óbesenyő leányegyháza, 1784-ben kihelyezett lelkészséggé alakult, 1807-ben pedig plébániai rangra emelték. A jelenlegi templomot Padéi Diván György szerb ortodox vallású kegyúr költségén építették 1842-ben.”[66] A templomot Havas Boldogasszony tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját augusztus 5-én tartják. Önálló plébánia, a liturgia nyelve a magyar. A hozzá tartozó plébánia épületét 1910-ben emelték.[67]

Az egykor önálló település temetőjében lévő temetőkápolnát 2000-ben építették, és a szent őrzőangyalok tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját október 2-án tartják.[68]

[62] *Feleségül vette fia jegyesét.* Bánáti újság. LX. évfolyam. 39. szám. 2005. szeptember 27. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Felesegul-vette-fia-jegyeset-1322.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[63] Kalapis Zoltán: *Padé monográfiája és monográfusa, Herresbacher József.* In: Németh Ferenc (szerk.): Létünk. XXXV. évfolyam. 1. szám. Újvidék, 2005. 92–93. pp.; *Feleségül vette fia jegyesét.* Bánáti újság. LX. évfolyam. 39. szám. 2005. szeptember 27. Hét Nap: https://hetnap.rs/cikk/Felesegul-vette-fia-jegyeset-1322.html (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[64] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

[65] Az egyéb kategóriánál az első érték a külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

[66] *Padé.* Északi esperesség. Nagybecskereki Egyházmegye (Dioecesis Zrenianensis): http://www.catholic-zr.org.rs/pade/ (Letöltés ideje: 2016. július 20.)

[67] Erős 1993, 360–363. pp.

[68] *„Az Őrzőangyalok ünnepét a XVI. században kezdték megülni Spanyolországban. Liturgikus ünnepük a XVII. században vált általánossá; X. Piusz intézkedésére került Mihály arkangyal nyolcadába, október 2-ára.” Padé.* Északi esperesség. Nagybecskereki Egyházmegye (Dioecesis Zrenianensis): http://www.catholic-zr.org.rs/pade/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.); *Szent Őrangyalok liturgikus emléknapja.* 2009. október 2. Magyar Kurír – katolikus hírportál: http://www.magyarkurir.hu/hirek/szent-orangyalok-liturgikus-emleknapja/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

Magyarpadé nagyközség hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Hitfelekezet/Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1591	1502	25	1	1	55	7
1890	1600	1473	83	6	1	36	1
1900	1718	1575	79	5	4	39	16
1910	1998	1834	104	8	15	28	9

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 607. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

I. 5. Máriafölde

Máriafölde (németül: Marienfeld, románul: Teremia Mare, szerbül: Велика Теремија/ Velika Teremija) Nagykikinda városától északkeletre, közvetlenül a román határ mentén, Romániában fekvő település.

Máriafölde és a szomszédos Teremi közös középkori múlttal rendelkezik, mivel a helyükön állt egy Kutas-Teremi nevű falu. *„Eredeti neve Terem volt, mely szó a régi magyar nyelvben nemcsak nagy szobát, hanem udvart is jelentett. E szerint a Délvidéken gyakori Teremi teljesen megfelel az udvari helynévnek.”*[69]

A település birtokosai a *„vegyesházi királyok”* uralkodása (1301–1526) alatt többször cserélődtek. Magyar lakói a török hódoltság kezdetén menekültek el. A Bánság területének a törökök általi meghódítása idején (1550–1552 körül) a távozott magyar lakosok helyére szerbek érkeztek. A török defterek (1557–1558 idején) 23 szerb lakost írtak össze a faluban, amely akkor a Csanádi járás (nahije) területéhez tartozott. Egy 1582. évi kimutatás szerint mindössze 20 lakosa volt, akik összesen 8600 juhot tartottak.

A 17. században lakott hely volt, még 1717-ben is lakott településként jegyezték 19 lakóházzal, azonban Temesvár felszabadítását követően (1716) elnéptelenedett. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen már pusztaként tüntetették fel, Teremia megnevezéssel. Teremia-pusztát – Máriafölde és Teremi területét – ettől kezdődően egészen 1769-ig a temesvári igazgatóság marhatartóknak adta bérbe, akik itt legeltették a nyájaikat. A 18. század második felében, 1769 és 1771 között, Johann von Neumann temesvári igazgatósági tanácsos a Teremia-pusztára nagyobb részben német, kisebb részben francia római katolikus telepeseket telepített le, akik Vesztfáliából, Elzászból és Lotaringiából származtak. Ekkor létesítették 80-80 lakóházzal Marienfeld (Máriafölde) és Albrechtsflor (Teremi) falukat.

A Máriafölde, illetve a német Marienfeld elnevezés feltehetően Mária Terézia magyar királynőre (1740–1780) utal, akinek a kegyéből a németek (és franciák) letelepedhettek itt. Az uralkodónő iránti tiszteletből nevezhették el róla a településüket.[70] A század végén – 1787-ben – mindkét helység a görög származású gróf Nákó család birtokába került.

Vályi András 1799-ben a következőket írta a településről: *„Márienfeld. Régebben nagy Teremia német falu Torontal Várm. földes Ura Makó Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Mokrinnak szomszédságában, határja 4 nyomásbéli, igen jó tiszta búzát terem, és egyebet is, szőleje kevés, erdeje nints, piatza T. Becsén.”*[71]

Napjainkban talán kissé nehéz elhinni, de a letelepülő németek között sok vincellér volt, akik szőlőműveléssel foglalkoztak: ez a tevékenység

[69] Reiszig 1912, 79. p.

[70] Internetpräsenz Friedhelm Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgien und Erinnerungen (megszűnt weboldal): http://frkrisch.homepage.t-online.de/marienfeld,-wo-.html (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

[71] Vályi András: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum Kézikönyvtár: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyes-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/m-83715/marienfeld-837B4/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

nemcsak az alapítást követően, hanem a dualista állam időszakában (1867–1918) is jólétet hozott a falunak.[72]

Fényes Elek szerint *„Marienfeld, Nagy-Tezrem igen szép és gazdag német falu, Torontál vmegyében, Mokrinhoz keletre egy órányira: 1966 kath., 4 evang., 40 óhitü, 14 zsidó lak., kath. paroch. templommal, 118 egész telekkel, s felette termékeny első osztálybeli határral. Lakosai szép lovakat tenyésztenek. F. u. Nákó János”.*[73]

Az első világháború Máriafölde német lakói közül is többek életét követelte. Tiszteletükre egy világháborús emlékművet állított a német lakosság, amely – ha kissé elhanyagolt állapotban is – napjainkban is áll a településen. Máriafölde és Teremi a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően is osztozott egymás sorsában, a Nagykikindai járás települései közül csak e kettő került a Román Királysághoz.

Máriafölde nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2363	27	2154	1	73	–	9[74]		2+97[75]
1890	2721	51	2583	–	56	–	–	8	23
1900	2617	52	2469	1	83	–	–	11	1
1910	2807	152	2575	–	47	–	–	23	10

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 606. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Máriafölde német lakói a római katolikus felekezethez tartoztak. A falu római katolikus plébániáját még a falu alapításakor, 1770-ben állították fel. A templomot kevéssel később, 1787-ben építették, és Kisboldogasszony (Hl. Mariä Geburt), azaz Szűz Mária születésének tiszteletére szentelték fel. A bánsági németeknél – akárcsak a magyarságnál – nagy tisztelete volt Szűz Máriának. Ünnepnapját szeptember 8-án tartják. Egykor a Csanádi Egyházmegye Nagykikindai Esperességéhez tartozott. A liturgikus nyelve a német volt.[76] A községben, közvetlenül a római katolikus templom előtti parkban 1809-ben – közköltségen – állították fel a Szentháromságot ábrázoló szoborcsoportot. Ez napjainkban is a település központjában található parkban áll.

Máriafölde nagyközség hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Hitfelekezet/Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2363	2281	62	4	1	8	7
1890	2721	2653	27	–	3	5	33
1900	2617	2513	85	6	–	5	8
1910	2807	2688	69	6	23	8	13

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 607. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

[72] Reiszig 1912, 79. p.
[73] Fényes (IV. kötet) 1839, 401. p.; Fényes (III. kötet) Pest, 1851. 68. p.
[74] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.
[75] Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb haza anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.
[76] Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VIII. kötet (Lone–Meszl).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001. 682. p.

Máriafölde etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	3081	82	2852	–	119	–	–	28
1930a	2927	72	2781	1	63	–	–	10
1930n	2927	74	2769	1	72	–	–	11
1941n	3430	139	2772	–	509	–	–	10
1956	3489	Nincs adat.						
1966a	3000	174	1777	–	960	–	7	82
1966n	3000	180	1760	1	967	–	9	83
1977n	2538	174	1227	1	1105	–	7	24
1992n	2321	262	142	–	1828	–	13	76
2002a	2480	198	44	–	2185	–	6	47
2002n	2480	207	58	–	2139	–	8	68
2011n	2301	142	33	–	1968	–	7	151
2022n	2091	Nincs adat.						

Forrás: *Romania.* Population statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/#romania (Letöltés ideje: 2026. január 21.); VARGA E. ÁRPÁD: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. kötet. Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között.* A Kulturális Innovációs Alapítvány (KIA) Könyvtára: https://www.kia.hu/kiakonyvtar/konyvtar/erdely/erd2002/tmetn02.pdf (Letöltés ideje: 2026. január 21.)

A második világháború (1939–1945) idején közel 140 máriaföldi német származású katona halt meg, illetve tűnt el. A világháború vége előtt a német lakosság egy része nyugatra menekült a faluból. A helyben maradt német lakosokat – a 18 és 30 év közötti nőket és a 16 és 45 év közötti férfiakat – szovjet munkatáborokba deportálták.[77] Az említett okok miatt jelentősen csökkent a német ajkú helység lélekszáma. A kommunista Romániában megkezdődött a település lassú sorvadása, amit a perifériás helyzet is elősegített. A német lakosok egy részét az 1950-es években a Bărăgan munkatáboraiba hurcolták.[78] Ekkor már megfigyelhető volt a románság térnyerése a faluban, ami 1989 után teljesedett ki. A német lakosok részéről a Németországba történő kivándorlás már az 1980-as években – főképp 1987-től – megindult, de a román diktatúra megdöntése után (1989) gyorsult fel. Az utolsó német kivándorlók az 1990-es évek elején hagyták el az időközben teljesen elrománosodott falut.[79] Helyben csak néhány idősebb német nemzetiségű személy maradt.

Napjainkban Máriaföldének a szomszédos Teremihez képest – mivel kommunaközpont – nagyobb lehetőségei vannak. A római katolikus templom is jobb állapotban van, mivel egy kisebb számú hívőközösség gondozza. A német állam, illetve a Németországba szakadt máriaföldi németek igyekeznek tartani a kapcsolatot a „szülőfölddel" és megőrizni annak emlékeit, amelyek elsődlegesen a római katolikus templom, a Szentháromságot ábrázoló szoborcsoport, valamint az első világháborús emlékmű.

[77] Internetpräsenz Friedhelm Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgien und Erinnerungen (megszűnt elektronikus oldal): http://frkrisch.homepage.t-online.de/marienfeld,-wo-.html (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

[78] Bărăgan a Román-alföld keleti részén elhelyezkedő földrajzi terület, mely 1948 és 1965 között szerzett „történelmi hírnevet" magának. Ekkor – Jugoszlávia és a kommunista országok eltávolodása idején – elsősorban németek (svábok) és szerbek, valamint „politikailag megbízhatatlanok" ezreit telepítették le itt több hullámban, és dolgoztatták őket az itteni munkatáborokban. A rendszer 1954-ben enyhült, ezért a deportáltak jelentős része hazatérhetett. Azonban 1959-től ismét megindultak a deportálások, amelyek 1965-ben Nicolae Ceaușescu hatalomra jutásával befejeződtek. Ekkor számolták fel a munkatáborokat. A foglyokat hazaengedték. BANDI ISTVÁN: *A romániai kommunizmus – kényszerintézkedések, börtönök és munkatáborok világa.* Munkatáborok – „Ne csak őrizd, gyűlölj is!": http://www.munkataborok.hu/kulfold/romania/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.); DELETANT, DENNIS: *Teroarea comunistă în România: Gheorghiu-Dej și statul polițienesc. 1948–1965.* Editura Polirom, Iași, 2001

[79] Internetpräsenz Friedhelm Kirsch, Banater – Marienfelder – Nostalgien und Erinnerungen (megszűnt weboldal): http://frkrisch.homepage.t-online.de/marienfeld,-wo-.html (Letöltés ideje: 2016. július 22.)

A Máriaföldén túlsúlyba került románság a román kommunizmus bukását (1989) követően, 1994-ben építette fel román ortodox templomát. A templomot a Szentlélek eljövetele[80] (Pogorârea Sfântului Duh) tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját pünkösdkor tartják.[81] A román ortodox egyház közigazgatása szerint Máriaföldéhez tartozik a szomszédos Teremi, ahová a román ortodox pópa rendszeresen jár szentmiséket tartani.[82] A településen a baptista egyház is fenntart egy imatermet vallási összejövetelek céljára.[83] Továbbá a Jehova tanúi egyház is rendelkezik egy királyságteremmel (Sala Regatului a Martorilor lui Iehova). Híveik jobbára a román anyanyelvű lakosság soraiból kerülnek ki.

I. 6. Nagybikács

A Basahídtól északnyugatra fekvő Nagybikács (németül: Gross-Bikatsch, románul: Bikac, szerbül: Бикач/Bikač) középkori eredetű település. Nevét feltehetően az ősi Bikás, Bikács nemzetségről kapta.[84] A 13. és a 14. században többször is gazdát cserélt, illetve több birtokoscseréről is maradtak ránk adatok.

A török hódoltság idején a falu elpusztult. Újranépesítésére 1761-ben került sor. Erős Lajos (1931–2006) tiszteletbeli kanonok, plébános munkájában olvashatjuk, hogy a települést gróf Karácsonyi Aladár alapította.[85] A falu birtokosa a Karátsonyi család volt, amelynek egyik tagja, Karátsonyi Lázár 1804-ben 40 magyar családot telepített ide. Ezért a földbirtokos iránti tiszteletből Karátsonyifalvának is nevezték a helységet. Később, 1817–1818 körül Karátsonyi Lázár újabb 60 családot telepített le a faluban. A telepesek között magyar és német családok voltak, ezáltal alakult ki a település etnikai arculata. A magyar családok egy része a 19. század végén, 1891-ben a Nagybecskerek melletti Felsőmuzslyára (Мужља/Mužlja) telepedett át.[86]

A 19. század közepén Fényes Elek a következőket jegyezte le a településről: *„Nagy-Bikács, vagy Karácsonfalva, magyar-német falu, Torontál vármegyében: 71 házzal, 354 r. katholikus, 4 óhitű lak., kik dohánykertészek. F. u. Karácsonyi Lajos.”*[87]

---

[80] *„Amikor Mátyással ismét kitelt az apostolok száma, és eljött pünkösd napja, Jézus ígérete szerint »megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek és üle mindenikre azok közül. És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel, és kezdének szólni más nyelveken…« (ApCsel 2,3–4). Ez az a »történelmi pillanat«, amikor az idegen népek közé téríteni induló apostolok lépteivel a keresztény vallás világhódító útjára indult. Az Írás értelmében pünkösd vasárnapját már az ősegyház is a Szentlélek eljövetelének emlékezetére ülte meg, de a pünkösdi esemény értelem szerint az egyetemes egyház születésnapja volt kezdettől fogva. A pünkösdi csoda ábrázolása ritka, s nem követi pontosan a Szentírásban foglaltakat. A 6–6 apostol karéjában, középen rendszerint ott ül Mária (az anyaszentegyház képviseletében), s míg az apostolok feje felett 12 lángocska lebeg, Mária fölé a Szentlélek terjeszti ki szárnyait galamb képében.”* Jankovics Marcell: *Jelkép-kalendárium*. Panoráma, Budapest, 1988. 134. p.

[81] *Biserica Pogorârea Sf. Duh.* Biserici.org: http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=19587 (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[82] Arhiepiscopia Timişoarei Protopopiatul Ortodox Român Sânnicolau Mare: https://mitropolia-banatului.ro/protopopiatul-sannicolau-mare/ (Letöltés ideje: 2018. március 26.)

[83] *Biserica Pogorârea Sf. Duh.* Biserici.org: http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=19587 (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

[84] Wertner Mór: *A magyar nemzetségek a XVI. sz. közepéig. I. kötet (A–H).* Nyomtatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón. Temesvár, 1891. 102., 323. pp.

[85] Erős 1993, 212. p.

[86] Reiszig 1912, 82. p.

[87] Fényes (IV. kötet) 1839, 391. p.; Fényes (I. kötet) 1851, 132. p.

Nagybikács kisközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	506	284	189	–	–	–	2[88]		31[89]
1890	441	257	183	–	1	–	–	–	–
1900	460	241	207	–	–	–	–	12	–
1910	407	156	238	–	–	–	–	13	–

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 606. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Nagybikács kisközség hitfelekezeti/vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Hitfelekezet/Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	506	500	2	–	–	3	1
1890	441	438	–	2	1	–	–
1900	460	437	17	5	1	–	–
1910	407	389	13	4	1	–	–

Forrás: Népszámlálás (1880) 1882, 305. p.; Helységnévtár 1892, 607. p.; Népszámlálás (1900) 1902, 366–367. pp.; Népszámlálás (1910) 1912, 368–369. pp.

Nagybikács német–magyar „elegyes” település volt, ahol mindkét népcsoport a római katolikus felekezethez tartozott. A faluban először imaházat létesítettek, ezt a funkciót kezdetben az iskolai tanterem töltötte be. Az iskola – így az imaterem is – később leégett. A biztosítási kártérítési összegből, továbbá állami segélyből és a hívek adakozásából építették fel az új templomot, amelyet 1937. november 15-én – Bűnbánó Szent Mária Magdolna (Hl. Maria Magdalena) tiszteletére – szenteltek fel.[90] Ünnepnapját július 22-én tartják.[91] A liturgikus nyelve a magyar. Nagybikács nem volt önálló plébánia, hol Beodrához (Ново Милошево/Novo Miloševo), hol Torontáltordához (Торда / Torda) tartozott. Jelenleg Torontáltorda leányegyháza.

Nagybikács etnikai adatai (1921–1971)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	Nincs adat.							

[88] Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

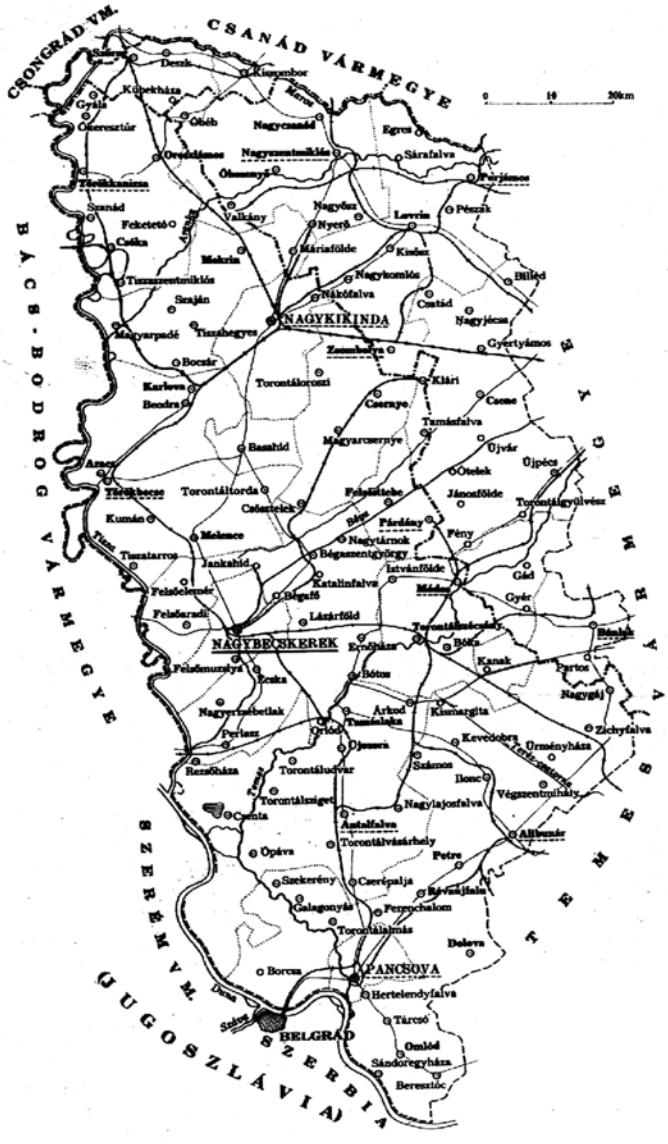
[89] Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

[90] Szent Mária Magdolna az illatszerárusok, a gyógyszerészek, a kesztyűkészítők, az erszénykészítők, a gyapjúnyírók, a dobozgyárosok, a kertészek, a vincellérek, a borkereskedők, valamint az ólomművesek védőszentje. A római katolikus hívek közbenjárását kérik pestis idején, valamint akkor is, ha a gyermek nehezen tanul meg járni. Jézus az apostolok apostolává (latinul apostola apostolorum) tette. Eredeti neve Mária volt, a Magdolna nevet lakóhelyéről, Magdala városról kapta. Kezdetben bűnös éltet élt, de megbánta tetteit, és önként követte Jézus Krisztus tanításait. Az utolsó napokban is mellette volt; ő volt az első, aki először látta a feltámadt Jézust. A legenda szerint egy evezők és vitorla nélküli bárkán a nyílt tengerre bocsátották őt és testvéreit, Mártát és Lázárt. Innen a bárkájuk egészen Dél-Franciaországig, Provence partjáig hánykolódott. A hagyomány szerint Mária Magdolna itt élt még 30 évet remeteként egy barlangban. Dedek Crescens (II. kötet) 1900. 50–52. pp.

[91] *Torda.* Központi esperesség. Nagybecskereki Egyházmegye (Dioecesis Zrenianensis): http://www.catholic-zr.org.rs/torda/ (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

1953	Nincs adat.					
1961	421	170	Nincs adat.	–	237	Nincs adat.
1971	324	146	Nincs adat.	1	133	Nincs adat.

Forrás: *Serbia.* Population statistics of Eastern Europe & former USSR: http://pop-stat.mashke.org/#serbia (Letöltés ideje: 2026. január 19.)

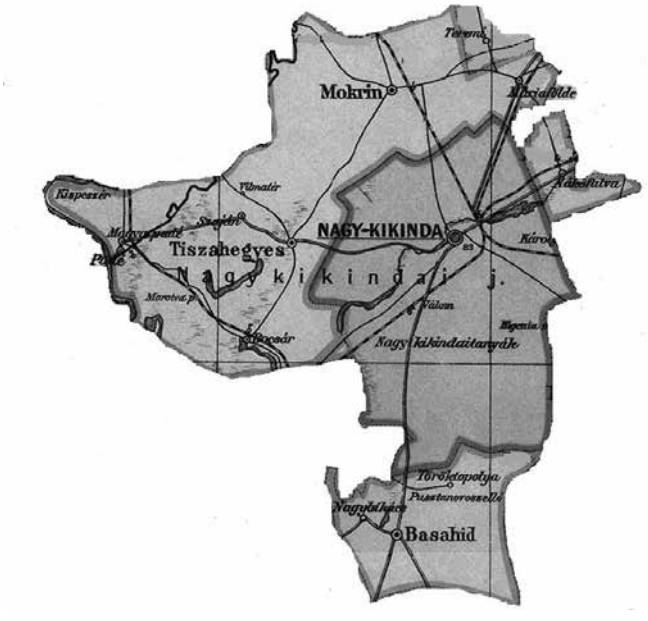


*A történelmi Torontál vármegye területe (1910) a délszláv–román határkorrekció után (1924)**

Forrás: *Torontál vármegye.* Magyarország régi térképeken (megszűnt weboldal): http://hungary-maps.myhunet.com/images_content/vm54.jpg (Letöltés ideje: 2017. február 2.)

* A térképen szereplő „Jugoszlávia" kifejezés csak 1929. október 3-án lett hivatalosan az ország neve. Addig a délszláv államot Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak hívták. JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története.* Aula Kiadó, Budapest, 1999. 59., 335., 337. pp.

Az egyre inkább népességét vesztő Nagybikácsot az 1970-es években – „sorsát meghatározva" – egyesítették a szomszédos szerb többségű Basahíd településsel.



A Nagykikindai járás és Nagykikinda rendezett tanácsú város térképe

Forrás: Kogutowicz Manó: Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

Feledy Balázs

Lírai oldottságú konstruktivizmus

Berend Iván 1940-ben indult élete nem nélkülözte a megrázkódtatásokat. A délvidéki Zomborban született, édesapját az ekkoriban dúló, szerbek által elkövetett népirtás során veszítette el tragikus körülmények között. Tömegsírba temették. Német származású édesanyjával menekülniük kellett, először Pécsre kerültek, majd onnan Budapestre. A folyamatosan rajzoló kisfiú végül a budapesti Vörösmarty Gimnáziumban érettségizett 1958-ban, s a rajz mellett a sport vált szenvedélyévé, azon belül is az evezés. Így került el többször is Szentendrére, ahol a város atmoszférája, architektúrája és nem utolsósorban képzőművészete mágikus hatással volt rá. Megismerkedett Vajda Lajos, Bálint Endre, Barcsay Jenő munkásságával, akiknek életműve – mint egy helyütt nyilatkozta – útjelzővé vált számára. Megküzdött azért, hogy felvegyék a Magyar Képzőművészeti Főiskolára (az akkori besorolás szerinti „egyéb" származása hosszú évekig akadályozta felvételét), de makacs következetessége meghozta az eredményt. 1966 és 1970 között volt az intézmény hallgatója.

Azok közé a művészek közé tartozott, akik hálásak voltak alma materüknek. *„A valóban kiváló intézményben mindent megtanulhattunk, amire szükségünk volt"* – írta. Mindezt garantálta, hogy olyan jeles mesterektől tanulhatott, mint *Konecsni György, Zelenák Crescencia* vagy *Barcsay Jenő*. Hadd jegyezzem meg, mert ez is jelzi Iván személyiségének mély humánumát, hogy azon kevés volt tanítványok közé tartozott, akik a Magyar Képzőművészeti Főiskolán negyven éven át (!) tanító, 98 évesen elhunyt és 2016-ban Kossuth-díjjal kitüntetett Zelenák Crescenciával rendszeres kapcsolatot tartottak. Többször meglátogatta az idős művésznőt, és ezekre a látogatásokra vele tartott felesége, Márta is.

Iskolázottsága egész pályafutását meghatározta, 1982-ben már Németországból küldött is haza munkát a legendás *Tisztelet a szülőföldnek* kiállításra, noha nem sokkal előtte még büntetőeljárást folytattak ellene „hazatérés megtagadása" címén, és két és fél évre el is ítélték… Évtizedekig Münchenben, majd München közelében élt és dolgozott. Foglalkozott festészettel, grafikával, reklámgrafikával, fotógrafikával, animációval.

Berend Iván tehát élete nagyobb részét nem is hazai közegben töltötte, hanem németben, mégis művészete nagyon a miénk, a miénk is. Munkái első pillantásra megragadják a nézőt, azonnal feltűnik azok mívessége, sajátos historikus szemlélete. Úgy fogalmazhatunk, hogy abszolút sajátos – és esetében ez nem ellentmondás! – *lírai oldottságú konstruktivizmus* jellemzi munkáit, s ezt igazi/valódi XX. századi művészeti stílusnak nevezhetjük, miközben azonban Berend Iván – meglátásom szerint – egy *nagy tradicionalista*. Egész művészi magatartását, nézetrendszerét is a hagyományra építette, de közben mégis valódi XX–XXI. századi művész volt. Tradicionális már témaválasztásában is. Nála sehol nincs utalás a nyomasztó kortársi életformára, városi látványra, urbánus életszemléletre, feszített emberi viszonyainkra, dekadenciára, nincs sehol erőszak, brutalitás. Berend Iván úgy járta körül és élvezte Nyugat-Európát, hogy mindenütt a historikus, szakrális értékeket kereste, találta meg. Ezek szépségét, élményét szívta magába, s ezek jelentettek számára inspirációt, muníciót, s ezek adtak intenciót is.

Járt Londonban, Brüsszelben, Brugge-ben, Gentben. Folyamatosan nagy hatással voltak rá a műemlékek és a késő gótika, a reneszánsz, a németalföldi festészet. Ezek az eredeti művek, terek, architektúrák, atmoszférák katartikus módon hatottak rá, nemcsak stílusukkal, de anyagválasztásukkal, perfekt technikájukkal, intim sugárzásukkal. Mindebből kiemelkednek először a német hatások, a Nürnbergben, Bambergben, Regensburgban, Würzburgban, a müncheni Alte Pinakothekban látottak, Dürer művészete, a tán általunk kevésbé ismert Tilman Riemenschneider (1460–1531) szobrász munkássága, majd ehhez kapcsolódóan mediterrán élményei, melyek Firenzében, Velencében érték… Ami nekünk

úti élmény, az neki életforma, majd – tán fogalmazhatok így – *művészeti forma* lett. Munkáin érzékeljük a gótikus, késő gótikus, reneszánsz hatásokat, az átélt és *átfogalmazott* németalföldi, itáliai benyomásokat, melyekben mindig fontosak számára a magyar értékek. Pl. a bambergi lovas kompozíció (Szent István!) megjelenése is erre utal. Mindezzel együtt művészi formavilágára nagy hatással voltak – a már jelzett – korán szerzett szentendrei élményei, a kisváros szépségei, a XX. századi Szentendre avantgárdnak is nevezhető művészetének szuggesztivitása. Azonban – s ez szintén alapvető determináns – találkozik a Bern közelében megvalósult *Paul Klee*-múzeummal, gyűjteménnyel, s e zseniális XX. századi festő ugyancsak nagy és döntő hatással van rá, képei álomszerűsége, szubtilitása személyessé alakítva áttevődik Berend Iván művészetébe.

S kialakul, létrejön, megszületik, szívós, kitartó, mindig türelmes munkával, az az egyedi stílus, amely meghatározza művészetét, melyet alapvetően elsőként azzal jellemezhetünk, hogy felfogása mindig látványközpontú, felsejlik a város, a táj, a városfragmentum, egy torony, egy templom, néha egy macska, de ezekből a látványélményekből mindig ki is emelkedik a művei által teremtett valamiféle spirituális, álomszerű világba. Ezzel együtt sosem egy pillanatot ragad meg, mindig idősíkok helyezkednek el munkáin, egymás alatt-felett. Hihetetlenül igényes a technikai kivitelezésben. Jellemzően egy-egy művén is többféle technikát szervesít, grafikából festményt készít, műhelye titkokkal teli, ezért kapnak alkotásai a technika meghatározásakor legtöbbször „vegyes technika” megjelölést. Végül egészen egyéni és rendkívüli *színkultúra* jellemzi.

Az idősíkok, színfelületek transzparenciája sajátos emelkedettséget árasztanak.

Egész munkásságát áthatja az *értékek tisztelete,* áthatja az erős *azonosulás* ezekkel az értékekkel, a szakrális emelkedettségtől a hétköznapi történések lírájáig, s mindebből egy érzékeny, finom poézis sugárzik, amely azonban mindig elkerül bármiféle érzelgősséget. A „vizesség”, a nedvesség, a párásság élménye, néha mármár szfumatós felfogásban, erősen érzékelhető (lásd: korai evezősszenvedély!), s tán ezzel is hozható összefüggésbe, hogy első hazai kiállításának címe *Palackposta* volt, aztán az egyik következőé *Sodrásban*… E címekben persze nagy jelentőséget kap művészete üzenetjellege.

Berend Iván távol tartja magát a kor jelenségeitől, ő nem szembesülni akar dolgokkal, eszmékkel (bár ezekről is határozott véleménye volt), hanem azonosulni akart azokkal, melyek közel álltak hozzá, feloldódni akart személyes szépségeszményében. Még egyszer utalnom kell arra, hogy kivételesen finom ízlése bonyolult és összetett technikával párosult. Korábban készített metszeteket, melyeken tovább dolgozott, pl. kiindulás lehetett egy korai linónyomat, dolgozott pasztellel, tussal, temperával, olajpasztellel, olajjal, akrillal, akvarellel, fára, papírra… Maga a művész minderről így beszélt: *„A táblaképfestés alapszabályait betartom, a korunkra jellemző »mindent szabad és lehet« divatkurzust mellőzöm. Egyes grafikai munkáknál néha engedményt kell tenni, de számítógép vagy hasonló furfangos módszer nem, vagy csak mint »külső munkatárs« jöhet számításba.”* Sajátos *varázsló* volt tehát, már-már alkimista, aki grafikusként, rajzolóként, festőként egyesíti erőit, tehetségét a végső mű megszületéséhez. Hosszú évekig svájci kiadója számára olyan üdvözlőkártyák és -lapok készítésére volt képes, melyek máig hatolóan a leghitelesebb értelemben *műtárgyak*, szinte katartikus hatásúak.

A kupolák, templomok, hajók, vizek, tornyok mellett néha művek készítésére inspirálta a művészt a szépirodalom, pl. *Szerb Antal* legendás *Utas és holdvilága*. Hadd válasszak e műből egy olyan jellemző mondatot, amely Berend Iván egész alkatára, életútjára jellemző: *„Utunk irányát magunkban hordjuk, és magunkban égnek az örök sorsjelző csillagok.”*

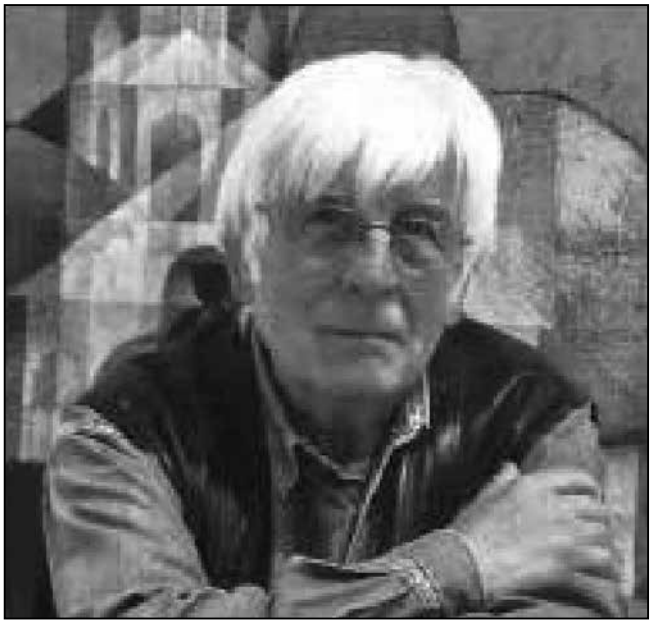
Berend Iván számára mindig fontosak voltak a nemzet, a magyarság kérdései, de ő – alkatához híven – sosem agitálni kívánt nézetei igazáról, hanem nagyon is érzékletesen olyan művekkel szembesített bennünket, melyek szépsége, értéke meggyőzőbb bármilyen más megvalósulásnál.

Páratlanul igényes habitusa példaadó volt. Személyiségét valami bölcsesség, természetesség jellemezte, óriási szakmai tudásával nem fért össze semmiféle nagyképűség, sőt maga volt a szerénység mintaképe.

Értékrendjében magyarsága központi helyen állt.

Mindig *közel lesz* hozzánk, mert személyisége, művészete olyan, amely nem tud távolodni.

Berend Iván



1940. május 3-án Zomborban született.

Édesapját 1944-ben a jugoszláv partizánok agyonlőtték, közös sírba temették. Édesanyjával Pécsre menekültek, majd 1950-ben Budapestre költöztek. A Vörösmarty Mihály Gimnáziumban érettségizett.

1966–70: a Képzőművészeti Főiskola hallgatója, mestereinek Konecsni Györgyöt és Barcsay Jenőt vallotta. 1972–73: szabadfoglalkozású grafikus, filmplakátokat, hanglemezborítókat tervezett. 1974-ben emigrált, Münchenben telepedett le. Bajorországban élt mint festő és grafikus; grafikai munkásságát közel 1000, Németországban és Svájcban nyomtatásban megjelent grafikai lap fémjelzi.

A festészet mellett reklámgrafikával is foglalkozott. Több német városban és Budapesten, Moszkvában is voltak tárlatai. 1982-ben részt vett a külföldön élő magyar művészek munkáiból rendezett *Tisztelet a szülőföldnek* című műcsarnokbeli kiállításon.

2000-től nyarai Dunabogdányhoz kötötték. 1973-tól tagja volt a Művészeti Alapnak, 1974. évi hazatérését követően pedig a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, 1983-tól a Münchener Künstlergenossenschaft csoportnak, 2014-től a Bp-Art Kulturális Egyesületnek.

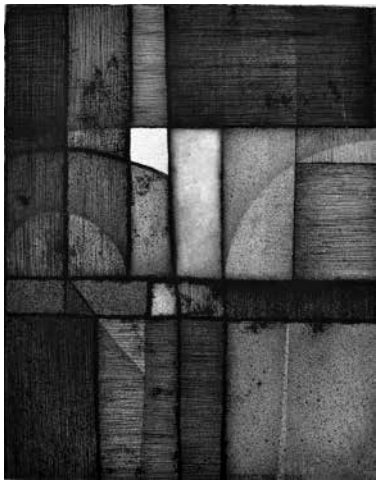
2022-ben Bajorországban hunyt el, hamvai a budapesti Szent Katalin-templom altemplomában (Döbrentei tér) nyugszanak.

Díjai:

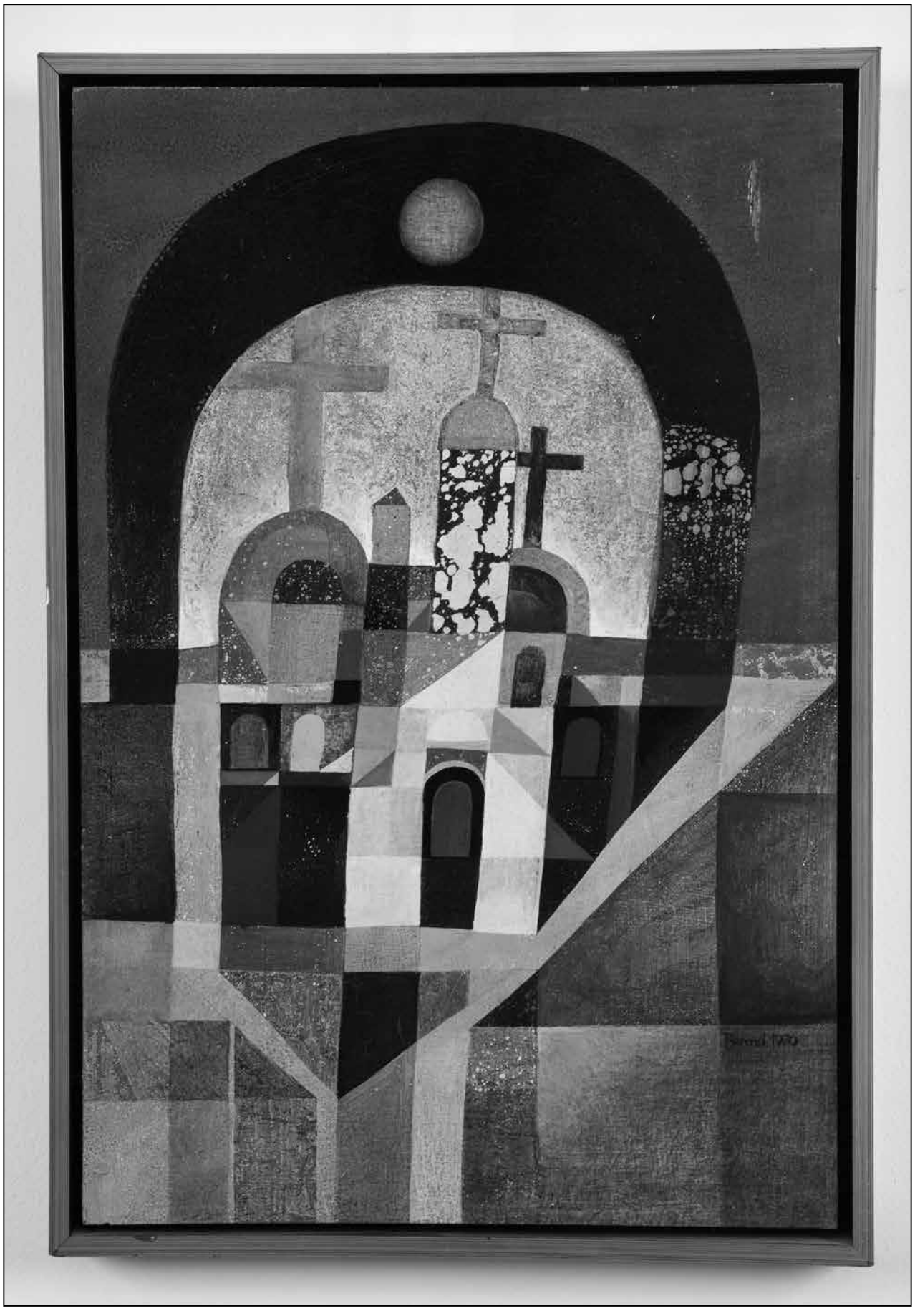
1973: Diploma, Nemzetközi Filmplakát-kiállítás, Moszkva

1979: Preis der Regierung von Mittelfranken und Stadt Ansbach

2017: Szervátiusz Jenő-díj, Hilton Hotel, Budapest



Kompozíció II.



Az öreg város templomai

E számunk szerzői

Berend Iván	festő, grafikus
Bertha Zoltán	író, irodalomtörténész, Debrecen
Borsányi Katinka	költő, író, Fonte, Veneto
Cey-Bert Róbert Gyula	író, szociológus, Siófok
Csámpai Ottó	szociológus, író, Nyitracsehi
Döbrentei Kornél	költő, Pomáz
Feledy Balázs	művészeti író, Budapest
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Julesz János	költő, belgyógyász, endokrinológus, Szeged
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mihályi Molnár László	író, közösségszervező, Szepsi
Molnár Imre	történész, Budapest
Serdült Benke Éva	író, Paks
Serfőző Simon	költő, író, Miskolc
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Tóth Marcell	író, levéltáros, Szeged
Tráser László	író, újságíró



Szerelem



Kikötő



Álom a kertben



Szindbád



Lancelot



Emlékezés Velencére



Üvegpalota



Nürnbergi emlék I.



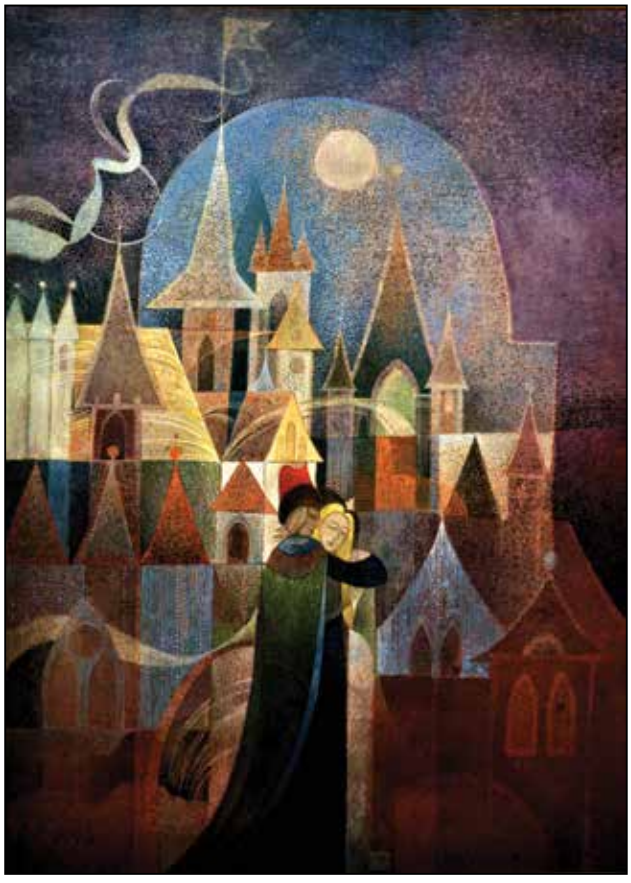
Nürnbergi emlék II.



Kompozíció I.



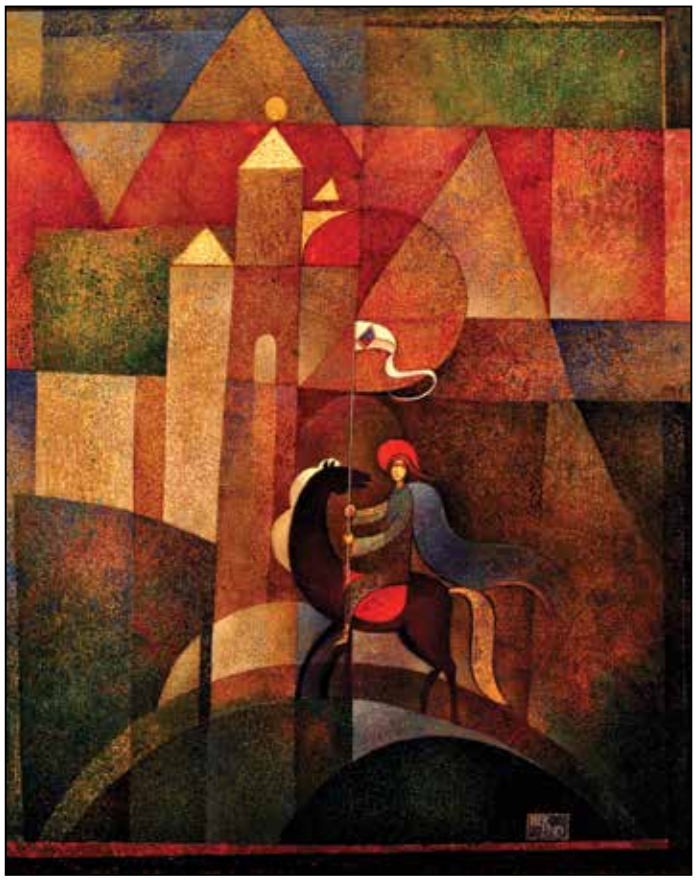
Óváros



Búcsúzás



Fényhozó



Hírvivő



Út a katedrálishoz



Zarándok



Templomkertben



Alkonyat



Telihold